

För framtids segrar

EN ANALYS AV DET
SVENSKA ELITIDROTTSSYSTEMET

För framtids segrar

En analys av det svenska elitidrottssystemet

Centrum för idrottsforskning är statens sektorsorgan för idrottsforskning med uppgift att initiera, samordna, stödja och informera om forskning inom idrottens område samt att ansvara för uppföljning av statens stöd till idrotten.

För framtids segrar – en analys av det svenska elitidrottssystemet ingår i 2011 års uppföljning av statens stöd till idrotten.

Rapporten finns att ladda ner som pdf på www.centrumforidrottsforskning.se.

© **Centrum för idrottsforskning 2012:2**

Redaktion och projektledning: Christine Dartsch & Johan Pihlblad

Språkgranskning: Anders Drangel, Addisco

Formgivning: Catharina Grahn, ProduGrafia

Foon: Bildbyrån

Tryck: Holmbergs, Malmö 2012

ISBN: 978-91-979562-5-3

Förord

Centrum för idrottsforskning (CIF) har sedan år 2009 i uppdrag att genomföra en regelbunden och långsiktig uppföljning av statens idrottsstöd. Uppföljningen ska bestå av:

- fortlöpande bevakning av det statliga idrottsstödet betydelse utifrån ett indicatorsystem
- tematiska fördjupningsstudier i teman som regeringen bestämmer
- bevakning av forskningsresultat med relevans för statens stöd till idrotten.

För 2011 års uppföljning beslutade regeringen att CIF skulle genomföra ”en fördjupad analys av det samlade elitstödet utformning och verkan samt övrig verksamhet som stärker idrottsutövares internationella konkurrenskraft”. Med denna rapport redovisar vi vårt resultat.

Boken *För framtids segrar* är en analys av det svenska elitidrottssystemet och statens stöd till elitidrott och talangutveckling. Boken är brett upplagd. Den ger både övergripande perspektiv på svensk elitidrotts organisation och existensvillkor samt ingående analyser av elitaktivas egna erfarenheter och synpunkter. Den sammanfattar både ett befintligt forskningsläge och redovisar tidigare opublicerade data och forskningsresultat. Och som en röd tråd i framställningen löper frågan om svensk elitidrott är på väg att sluta upp i den globala elitidrottsliga kapprustningen och vad detta i sådana fall får för konsekvenser för den traditionella svenska idrottsmodellen och statens idrottspolitik. Vägvalet är idrottens eget – men förhoppningsvis kan analyserna i den här rapporten bidra med reflexioner och perspektiv i denna beslutsprocess.

Trevlig läsning

Per Nilsson

ordförande i Centrum för idrottsforskning

Innehåll

1. Utgångspunkter för en studie av det svenska elitidrottssystemet	7
En global idrottslig kapprustning?	7
Utgångspunkter för rapporten	13
2. En översikt av det svenska elitidrottssystemet	21
Inledning	21
Den svenska idrottsmodellen	23
Elitidrottens utformning inom ramen för den svenska idrottsmodellen	28
Den samlade elitsatsningen 2009–2012	37
Svenska idrottsprestationer på internationell nivå	50
Avslutande kommentarer	54
3. Nationella elitidrottssystem och internationell konkurrenskraft	59
Inledning	59
Utvecklingen av nationella system	60
Gemensamma framgångsfaktorer och nationella skillnader	64
Alternativa perspektiv på elitidrott, systemutveckling och framgångsfaktorer	66
Den nordiska idrottsmodellen ur ett elitidrottsperspektiv	69
Den svenska elitidrottsmodellen i internationell belysning	75
Sammanfattande analys	78
4. Elitidrott i skilda världar	81
Inledning	81
Forskning om den svenska elitidrottens existensvillkor	85
Analys av elitidrottens upplevda framgångsfaktorer	87
Sammanfattande analyser och slutsatser	125
Epilog	130
5. Kartläggning av elittränarutbildningar i Sverige	133
Inledning	133
Specialidrottsförbundens elittränarutbildningar	134
RF:s och SISU Idrottsutbildarnas elittränarutbildning (ETU)	138
Lärosätternas elittränarutbildningar	139
ITESCE-projektet	140
Sammanfattande diskussion	141

6. Elitidrottsutveckling och forskningsarbeten	145
Inledning.....	145
Nationellt Vintersportcentrum.....	146
SkadeFri – ett samarbete mellan Linköpings universitet och Friidrottsförbundet..	149
Svenska Fotbollförbundets utbildnings- och forskningsmiljö	155
Malmö Idrottsakademi.....	161
7. Perspektiv på statlig elitidrottspolitik	169
Vad bör staten göra på elitidrottens område?	169
Teoretiska utgångspunkter	170
Tre ståndpunkter om statens förhållande till elitidrotten	172
En komplex verklighet	180
8. Sammanfattning	183
Inledning.....	183
Kännetecken för det svenska elitidrottssystemet.....	184
Elitidrott i skilda världar	185
Kan det svenska elitidrottssystemet förbättras?	186
Den samlade elitsatsningens utformning och verkan	188
Vad är syftet med statens elitidrottsstöd?	189
Utblick mot framtiden	191
Referenser	192

1. Utgångspunkter för en studie av det svenska elitidrottssystemet

Av Johan R Norberg

En global idrottslig kapprustning?

Under det senaste decenniet har ett stort antal internationella idrottsvetenskapliga forskargrupper publicerat jämförande studier av elitidrottens existensvillkor och förutsättningar i olika länder. Valet av studieobjekt och mätmetoder har visserligen varierat. Slutsatserna har däremot varit påfallande samstämmiga och kretsat kring två intimt sammankopplade förändringsprocesser.

En första trend handlar om ökad konkurrens på den internationella elitidrottsarenan (De Bosscher et al. 2008; Houlihan & Green 2008). Analyser av större internationella mästerskap har både visat en tydlig ökning av antalet deltagande länder och att allt fler länder dessutom uppnår så kallad medaljkapacitet, det vill säga lyckas ta medalj trots den hårdnande konkurrensen. Som belysande mått kan nämnas att antalet nationer som deltar i de olympiska spelen har mer än tredubbats sedan mitten av 1900-talet: från 59 länder i London-OS 1948 till 204 länder i Beijing 2008. Under samma period ökade även antalet länder som lyckades ta medalj i minst en idrottsgren från 37 till 86 (www.sport-reference.com).

Den andra trenden är att många nationer har besvarat den hårdnande konkurrensen med systematiska och intensifierade metoder för att stärka sina elitidrot-

tares förutsättningar att lyckas i internationella tävlings-sammanhang. Dessa elitidrottssatsningar har inkluderat en stor mängd olika aktiviteter och insatser: från strategier för att upptäcka framtida potentiella talanger och att utveckla nya träningsmetoder till ledarskapsutbildningar, forsknings- och utvecklingsprojekt samt ekonomiskt stöd åt elitaktiva så att de helhjärtat ska kunna fullfölja sina idrottsliga ambitioner och mål. Därtill har satsningarna möjliggjorts genom att både stat och kommersiella sponsorer tillfört elitidrotten nya och omfattande resurser (Green & Houlihan 2005).

Resultatet av dessa två förändringsprocesser har av forskarna Ben Oakley och Mick Green träffande karakteriserats som en global elitidrottslig kapprustnings-spiral ("a global sporting arms race") där allt fler länder kraftigt ökat sina offentliga åtaganden på elitidrottens område för att hålla den egna nationen framme i den internationella kampen om medaljer och topplaceringar. Och i likhet med det kalla krigets kärnvapenkapprustning har insatserna inte alltid resulterat i framflyttade positioner i den idrottsliga resultatstriden. Problemet är nämligen att den ökade konkurrensen – och det faktum att många länder höjt sina elitidrottsliga ambitioner – har lett till kraftigt höjda kostnader för att lyckas på högsta internationella nivå. Därmed har de ökade elitidrottsinvesteringarna inte alltid utmynnat i nya medaljer, men eventuellt förhindrat nationer från att förlora alltför många positioner i den hårdnande konkurrensen (De Bosscher et al. 2008).

I den idrottsliga kapprustningsspiralen går det att skönja tre underliggande idrottspolitiska premisser och normer. Först och främst indikerar utvecklingen att framgångar i internationella idrottsliga mästerskap är något som många länder uppfattar som alltmer viktigt och eftersträvansvärt. Här går det visserligen att invända att politiska beslutsfattare alltid uppfattat segrar i internationella tävlings-sammanhang som prestigefyllda manifestationer av det egna landets – eller det egna politiska systemets – särskilda förträfflighet. I det avseendet har elitidrott alltid varit en viktig politisk angelägenhet. Men samtidigt går det inte att förneka att den internationella toppidrotten genomgått stora förändringar under senare decennier. Inte minst har en tilltagande kommersialiserings- och professionaliseringsprocess skapat helt nya ekonomiska incitament för städer, regioner och länder att utmärka sig i idrottsliga sammanhang och stå som värdar för internationella idrottsevenemang. Utvecklingen kan sammanfattas som att elitidrott inte längre enbart är en fråga om prestige och nationell stolthet – det handlar även om regionalpolitik, turism och att generera arbetstillfällen (Houlihan & Green 2008; De Bosscher et al. 2008).

En andra premis bakom den idrottsliga kapprustningen är själva antagandet att det är möjligt att påverka den egna nationens idrottsliga prestationer genom systematiska och rationellt konstruerade elitidrottsstöd. Hur dessa stödsystem ska vara utformade är givetvis en komplicerad och omdebatterad fråga – men att det går att förbättra elitidrottens förutsättningar verkar vara en närmast allmänt accepterad uppfattning. I det avseendet kan framväxten av moderna och professioniserade strategier för talangutveckling och elitidrottsstöd följaktligen ses som en sorts internationell jakt på den alkemiska elitidrottsformel som ska omvandla talangfulla idrottare till fullfjädrade guldmedaljörer. Formeln är dessutom inte bara eftersökt av de verksamma inom den internationella elitidrotten. Även i forskarsamfundet finns det ett omisskännligt intresse av att försöka identifiera de principer och stödsystem som kan optimera en nations idrottsliga prestationer. Det visar inte minst det storskaliga och uppmärksammade så kallade SPLISS-projektet, vars fullständiga namn är *Sports Policy factors Leading to International Sporting Success* (idrottspolitiska faktorer som leder till internationella idrottsliga framgångar).

Här kan tilläggas att framväxten av moderna system för att utveckla och stödja elitidrottsliga prestationer inrymmer en intressant paradox. För en nation med ambitionen att tillförsäkra sig konkurrensfördelar i idrottssammanhang kan målet inte enbart vara att utveckla ett effektivt elitidrottssystem. Lika viktigt är att de valda strategierna är unika och därmed skapar en konkurrensfördel i förhållande till andra länder. Trots det visar forskning att den ökade konkurrensen inom den internationella elitidrotten snarare utmynnat i en likriktningsprocess där allt fler länder utvecklat påfallande homogena metoder för att bedriva och utveckla sina elitidrottsaktiviteter (Houlihan & Green 2008).

En tredje premis bakom den idrottsliga kapprustningen handlar om ekonomi och politiska beslutsfattares idrottspolitiska ansvar. Föga förvånande visar internationell forskning att satsningar på talang- och elitutveckling är kostsamma att genomföra. I viss utsträckning har de deltagande länderna kunnat finansiera dessa genom ökade resurser från marknadssektorn (reklam- och sponsringsavtal, försäljning av tv-rättigheter, publikintäkter med mera). Resten har emellertid tillförts elitidrotten i form av statligt stöd. Därmed understryks att den aktuella utvecklingen inom internationell toppidrott i stor utsträckning sammanhänger med att många stater accepterat kraftigt ökade offentliga åtaganden för elitidrottens förutsättningar och existensvillkor.

Att karakterisera utvecklingen inom internationell elitidrott som en kapprustning kan ses som ett försök att objektivt och sakligt redogöra för centrala inslag i en specifik historisk förändringsprocess. Men samtidigt går det inte att bortse från att kapprustningsmetaforen även innehåller en värderande dimension. Problemet är att elitidrott är en kulturföreteelse som berör och engagerar stora befolkningsgrupper. Medaljer och segrar i högsta internationella idrottstävlingar skapar känslor av glädje och gemenskap. Därtill kan framgångsrika elitidrottare utgöra viktiga förebilder som lockar barn och ungdomar att själva börja idrotta. Elitidrott är helt enkelt viktigt för många människor – och det får givetvis konsekvenser för hur vi kan förhålla oss till beskrivningen av den internationella elitidrottens utveckling i termer av en ”kapprustning”. För vad kommer att hända med de nationer som inte tar denna utveckling på allvar? Även om (åtminstone merparten) av den internationella idrottsforskningen således inte har som primärt mål att värdera effekterna av den ökade konkurrensen på elitidrottens område, går det följaktligen inte att bortse från att deras beskrivningar innehåller ett tydligt, om än underförstått, idrottspolitiskt budskap: Poängen är att elitidrottsliga prestationer numera kräver stora ekonomiska uppoffringar och att en nation knappast kan räkna med framtida segrar i internationella idrottssammanhang utan statens hjälpande hand. I det avseendet befinner sig den internationella elitidrottsforskningen alltid i en gråzon mellan vetenskaplig analys och politiska handlingsrekommendationer.

Även om forskarsamfundet är påfallande enigt i sin beskrivning av utvecklingstendenser och existensvillkor inom den internationella toppidrotten, finns det även analyser och iakttagelser som problematiserar och delvis ifrågasätter nytan för nationer att sluta upp i den elitidrottsliga kapprustningsspiralen. I detta inledande sammanhang förtjänar två motargument att nämnas. Den första invändningen rör svårigheten att jämföra olika nationers idrottsresultat. Den andra invändningen handlar om svårigheten att besvara frågan hur en nation bör agera för att optimera sina elitidrottsliga förutsättningar.

Motargument 1. Det är notoriskt svårt att jämföra elitidrottsresultat

Elitidrottsliga prestationer är ofta entydiga och mätbara, inte minst när de leder till medaljer, segrar och placeringar på olika rankinglistor. Att bedöma skilda nationers elitidrottsliga nivåer kan därmed framstå som en förhållandevis oproblematisk uppgift, där olika tävlingsresultat helt enkelt ställs mot varandra. Men riktigt så enkelt är det inte. Det finns tvärtom många och svåra metodologiska problem förknippade med att försöka jämföra nationers idrottsliga kapacitet.

En första svårighet handlar om att hantera mångfalden av idrotter. En jämförelse av elitidrottsliga prestationer kan sällan vara fullständig, det vill säga inkludera alla idrotter som utövas i de länder som ingår i komparationen. Men hur ska i sådana fall ett urval göras? Till saken hör att alla länder har sina egna, unika förutsättningar och idrottstraditioner. Som belysande exempel kan nämnas att Sveriges traditionellt sett stora framgångar i så kallade vinteridrotter givetvis sammanhänger med att vi har en tillgång på snö som många andra länder saknar. Vi gynnas därmed i varje internationell jämförelse som även inkluderar vinteridrotter. Men å andra sidan skulle vi samtidigt få svårt att mäta oss med Norge om urvalet av vinteridrotter avgränsades till norska paradgrenar som backhoppning, nordisk kombination och skridskor. Kort sagt: det finns inga objektiva eller neutrala sätt att välja ut de idrotter som ska bli föremål för en komparation. Valet av jämförelseobjekt tenderar tvärtom alltid att påverka resultatet i en eller annan riktning.

Ett andra problem är att många internationella mästerskap innehåller bestämmelser som kraftigt försvårar möjligheten till nationella jämförelser. Här är de olympiska spelen ett belysande exempel. Långt ifrån alla idrotter ingår i det olympiska programmet. Att enbart räkna OS-medaljer blir därmed ett tveksamt mått på en nations totala internationella konkurrenskraft. Till detta kommer att inte ens rent grenvisa jämförelser är särskilt lämpliga utifrån den olympiska medaljstatistiken. Som exempel får en nation endast skicka en deltagare per viktclass i boxning. Av detta följer att ett land mycket väl kan ha ett stort antal boxare i yppersta världsklass i en och samma viktclass – men att det aldrig kan återspeglas i antalet vunna medaljer (De Bosscher et al. 2008).

En tredje komplicerande faktor är att det går att beräkna medaljskördar och resultatplaceringar på olika sätt. Det framgår inte minst i stora mästerskap såsom de olympiska spelen. En första möjlighet är givetvis att betrakta antalet medaljer som ett mått på framgång. Utifrån ett sådant räknesätt blev USA den nation som lyckades bäst i de olympiska spelen i Beijing 2008 med 110 medaljer. Därefter placerade sig Kina med totalt 100 medaljer. Men om beräkningen i stället baseras på antalet guldmedaljer, var det i stället Kina som vann med hela 51 förstaplaceeringar, medan USA kom på andra plats med 36 guldmedaljer. En tredje variant är att vikta de tre medaljvalörerna, till exempel genom att utdela tre poäng för en guldmedalj, två poäng för en silvermedalj och en poäng för ett brons. Vid en sådan beräkningsmetod blev det i närmast dött lopp mellan de två länderna: Kina vann över USA med 223 poäng mot 220. Slutsats? Det finns helt enkelt inget självklart svar på frågan om vilken nation som presterade bäst i Beijing 2008.

För svenskt vidkommande kan tilläggas att vi vanligtvis får svårt att hävda oss i jämförelser som enbart består av antalet vunna medaljer. Det beror delvis på att länder med många invånare har en viss konkurrensfördel i möjligheten att finna potentiella talanger i sina stora befolkningspopulationer. Ur det perspektivet är det således ingen tillfällighet att stora nationer som Kina, USA och Ryssland ofta toppar medaljstatistiken vid olympiska spel, medan Sverige år 2008 fick nöja sig med en 38:e plats mätt i antalet erhållna medaljer (fyra silvermedaljer, ett brons). Men om antalet medaljer ställs i relation till antalet invånare i varje enskilt land – ja, då blir jämförelserna betydligt bättre till små länders fördel. Med sådana utgångspunkter framkommer att små länder som Bahamas, Jamaica och Norge lyckats betydligt bättre än exempelvis USA i senare tiders olympiska spel (Houlihan & Green 2008; Sjöblom & Fahlén 2012). Även Sverige framstår vid sådana jämförelser som en förhållandevis framgångsrik idrottsnation.

Motargument 2. Det finns inga enkla eller allmänt vedertagna svar på hur ett land bör agera för att optimera sina elitidrottsliga framgångar

Även om det fanns allmänt vedertagna metoder för att jämföra idrottsliga resultat, återstår frågan om det är möjligt att optimera elitidrottarens förutsättningar att vinna på högsta internationella nivå. Även detta är en fråga som är betydligt mer komplicerad att besvara än vad man kan tro vid en första anblick.

Självklart råder det vissa grundläggande samband mellan kunskap, resurser och idrottsliga prestationer. För en nation som inte tidigare prioriterat statligt stöd till elitidrottslig verksamhet torde rimligtvis varje satsad krona kunna åtminstone något förbättra de elitaktivas förutsättningar att träna, tävla och därmed även producera resultat på högsta internationella nivå (De Bosscher et al. 2006/2008). Men detta får inte missförstås som att det finns ett självklart och enkelt samband mellan satsade belopp och idrottsliga resultat. Många av de faktorer som påverkar en nations elitidrottsliga förutsättningar kan nämligen vara ytterst svåra att påverka, såsom dess rent geografiska förhållanden, demografiska utveckling och idrottsliga traditioner. Till detta kommer att inget enskilt land – eller forskargrupp för den delen – hittills har lyckats utforma en mer universell framgångsmodell för att utveckla idrottsliga talanger till guldmedaljörer. Eller som forskarna bakom SPLISS-projektet har formulerat saken:

It is impossible to create one single model for explaining international success. A system leading to success in one nation may be doomed to fail in another. (De Bosscher et al. 2006)

Slutligen återstår alltid svåra frågor om politiska prioriteringar och vilka uppoffringar vi är beredda att göra för att kunna tävla på högsta internationella nivå. Kan exempelvis tidig specialisering och elitsatsningar i barnidrotten accepteras om sådant visar sig nödvändigt för internationell framgång? Hur vill vi att tiderna i en simhall ska fördelas mellan träningstid för ett begränsat antal elitsimmare och rekreationssimning eller bad för en bredare allmänhet? Och hur ska statens elitidrottsstöd fördelas? Bör pengarna spridas brett mellan alla idrottsförbund eller reserveras till de idrotter som har störst chans att ta medalj? Kort sagt: elitidrottspolitik utgör ett både mångfacetterat och värdeladdat område där det till synes enkla – en önskan om framgångar på den internationella idrottsarenan – tvärtom visar sig vara synnerligen komplicerat, och där varje beslut och vägval alltid innebär att andra strategier, ändamål och behov måste stå tillbaka.

Utgångspunkter för rapporten

Studiens syfte

Centrum för idrottsforskning (CIF) fick år 2011 i uppdrag av regeringen att genomföra ”en fördjupad analys av det samlade elitstödet utformning och verkan samt övrig verksamhet som stärker idrottsutövares internationella konkurrenskraft”. I den här rapporten redovisas resultatet av det arbetet.

Analyser av svensk elitidrott kan utformas på många och skilda sätt. Vi har valt att tolka regeringens uppdragsbeskrivning som bestående av två primära uppgifter:

1. att synliggöra det svenska elitidrottssystemet
2. att analysera det svenska elitidrottssystemets effekter (dess ”verkan”).

I den första uppgiften har ambitionen varit att både ge en översiktlig bild av svensk elitidrotts särskilda kännetecken, struktur och förutsättningar samt att mer ingående redogöra för de delar som finansieras via statliga medel.

Den andra uppgiften är sannerligen inte enkel. Som ovan påpekats, finns det många principiella svårigheter förknippade med att bedöma idrottsliga prestationer. Till detta kommer det ständiga problemet att försöka fastställa vad som egentligen är relevanta orsakssamband med avseende på olika idrottsresultat. Är det alls möjligt att försöka härleda effekterna av specifika förändringsprocesser – såsom nya träningsmetoder, mental rådgivning eller ökade resurser för att åka på träningsläger – till idrottsliga resultat, utan att samtidigt hamna i vetenskapligt

tveksamma kontrafaktiska resonemang av typen ”om inte X, så hade resultatet säkert blivit Y”? Av detta följer att alla former av bedömningar av det svenska elitidrottssystemets effekter alltid bör göras med stor försiktighet.

Förutom rent metodologiska svårigheter att bedöma idrottsliga effekter, tillkommer att analyser av elitidrottsliga system alltid innehåller normativa och politiska dimensioner. Problemet här är att det inte går att beskriva idrottsliga förutsättningar, strukturer eller resultat utan att samtidigt indikera att situationen hade kunnat se annorlunda ut, givet att verksamheten haft mer (alternativt mindre) resurser eller att prioriteringar gjorts på ett annorlunda vis. Problematiken försvåras dessutom av att elitidrott även är ett område som engagerar många människor – och där åsikterna om strategier, resursfördelning med mera kan vara mycket varierade.

Att försöka sig på bedömningar av det svenska elitsystemets effekter är följaktligen liktydigt med att beträda ett minerat fält. Vår lösning har varit att lägga analysens tyngdpunkt på mer övergripande resultat och effekter kopplade till det svensk elitsystemet som helhet, men samtidigt undvikit ställningstagande i mer konkreta idrottspolitiska frågor såsom omfattningen och fördelningen av statens elitidrottsstöd. Det primära målet med denna rapport är inte heller att besvara frågan hur svensk elitidrottspolitik bör vara utformad i framtiden. Snarare är det vår förhoppning att rapporten ska ge fördjupad kunskap och vidgade perspektiv om den svenska elitidrottens utformning och existensvillkor och att detta ska möjliggöra för andra – företrädesvis de verksamma inom idrotten och politiska beslutsfattare – att fatta så välgrundade beslut som möjligt i framtida frågor rörande svensk idrotts internationella konkurrenskraft.

Definitioner och avgränsningar

I Sverige saknas en entydig och allmänt vedertagen definition av begreppet elitidrott. Någon precisering görs varken i *Svenska Akademiens ordlista* (SAOL) eller i *Nationalencyklopedien*. Därtill har Riksidrottsförbundets (RF) medlemsförbund aldrig enats om ett gemensamt synsätt för vad som kännetecknar ”elitidrott” i förhållande till övrig idrottsutövning. Visserligen råder det en bred enighet om att begreppet refererar till ”de allra bästa” inom olika idrottsgrenar. Men därefter återstår att fastställa om formuleringen avser de bästa i geografiskt avseende (exempelvis med hänvisning till internationella, nationella eller regionala mästerskapstävlingar) eller om det kanske i stället avser de bästa utövarna inom en specifik klubb (ett så kallat representationslag). Det råder även delade meningar

om huruvida elitbegreppet enbart avser seniorer eller om det även inkluderar ungdomslag, juniorer, veteraner och så vidare. Därtill kan komplexiteten ökas ytterligare genom att även väga in idrottsutövares reella förutsättningar att utöva sin idrott, exempelvis med avseende på ekonomi (jfr Lindfeldt 2007).

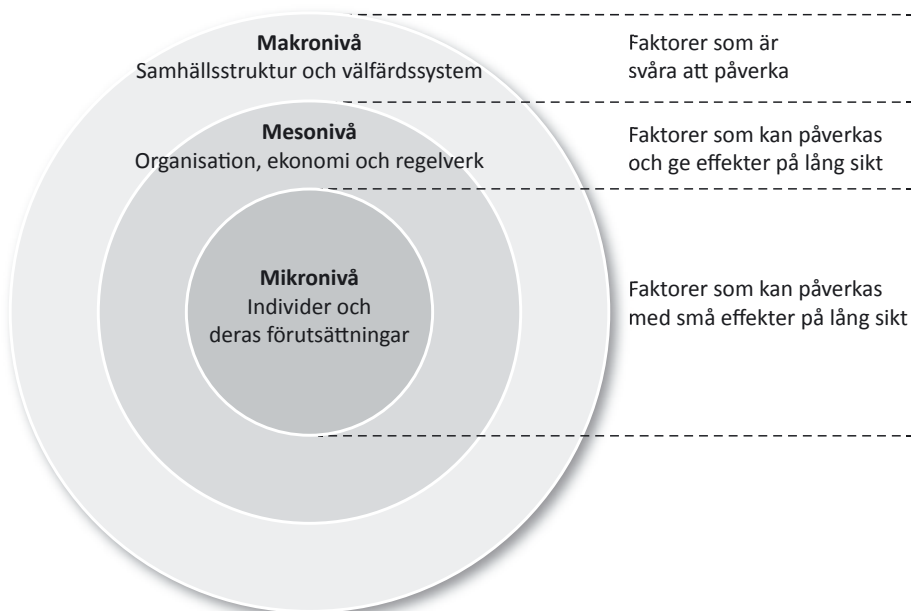
En studie av svensk elitidrott förutsätter således att begreppet preciseras och operationaliseras. I den här studien används en snäv definition. Med elitidrott avses primärt – *senior landslagsverksamhet hos RF:s specialidrottsförbund*. Definitionen förtjänar två kommentarer.

Den första kommentaren handlar om att avgränsa elitverksamheten till landslagsaktiviteter. Det kan tyckas vara en onödigt sträng definition eftersom det exkluderar många idrottare och lag som tävlar på nationell mästerskapsnivå i sina idrotter och som därmed även till vardags uppfattas som tillhörande svensk idrottselit. Mot detta kan man emellertid hävda att avgränsningen till landslagsnivå stämmer väl överens med regeringens direktiv. I CIF:s uppdragsbeskrivning understryker nämligen regeringen att analysen ska inriktas främst mot de inslag i det svenska elitstödet som ”stärker idrottsutövares internationella konkurrenskraft”. Det är en formulering som vanligtvis är reserverad för just landslagsverksamhet. Som ytterligare motiv kan tilläggas att merparten av de reformer, och stödsystem som utvecklats inom idrottsrörelsen under senare år handlat om att förstärka specialidrottsförbundens landslagsverksamhet.

En andra kommentar rör markeringen av att analysen omfattar RF:s specialidrottsförbund. Den huvudsakliga poängen här är inte att försöka definiera bort idrotter utanför RF-kollektivet. Syftet är snarare att markera studiens bredd. Till saken hör att vetenskapliga analyser av olika länders elitidrottsystem ofta är avgränsade till olympiska idrotter. Det gäller inte minst det pågående SPLISS-projektet – en jämförande elitidrottsstudie som under senare år lockat till sig forskare från ett stort antal länder. Det finns givetvis många fördelar med att avgränsa analysen till att endast omfatta olympiska idrotter – inte minst när olika nationers resultat ska jämföras med varandra. Men samtidigt vore det märkligt ur ett svenskt elitidrottspolitiskt perspektiv eftersom statens elitidrottsstöd de facto tillfaller alla de specialidrottsförbund inom RF som bedriver internationell tävlingsverksamhet, medan endast cirka hälften av förbunden deltar i OS.

Teoretiska utgångspunkter och rapportens disposition

Den internationella forskningen om olika länders elitidrott och elitidrottsystem innehåller en uppsjö av modeller och teorier för att strukturera upp de många och vitt skilda faktorer som kan styra och påverka en nations idrottsliga framgångar. Inte sällan skapar forskarna dessutom olika former av nivåindelningar där exempelvis en nations befolkningsstruktur och samhällssystem hänförs till påverkansfaktorer på en övergripande strukturnivå (makro) medan olika idrotters specifika förutsättningar hamnar på en mellanliggande organisatorisk nivå (meso). Den enskilde elitidrottarens villkor placeras på individnivå (mikro) (se exempelvis De Bosscher et al. 2008; Green & Houlihan 2005; Wijk 2012). Modeller av detta slag har flera förtjänster. Först och främst belyser de på ett konstruktivt sätt den stora mångfald och komplexitet som kännetecknar de många och vitt skilda förutsättningar och faktorer som kan inverka på elitidrottsliga resultat. Därtill åskådliggör de politikens möjligheter och gränser, det vill säga visar vilken typ av faktorer som kan påverkas via politiska insatser och vilka omständigheter som är betydligt svårare att göra något åt. Redogörelsen nedan tar sin utgångspunkt i en analysmodell från SPLISS-projektet (De Bosscher et al. 2008) (Figur 1).

Figur 1. De Boscher et al. 2008, s. 17

Enligt denna modell utgörs den översta nivån (makro) av faktorer med koppling till en nations övergripande utformning och samhällsstruktur: från rumsliga aspekter som klimat och topografi till befolkningsstruktur, industrialiseringsgrad och politiskt system. Två saker kännetecknar denna nivå. För det första återfinns här många faktorer som har påfallande stor betydelse för utformningen av ett lands elitidrottsystem. Som exempel har flera vetenskapliga studier påvisat ett tydligt samband mellan internationella toppidrottsresultat och levnadsstandard, mätt i BNP per capita. Enligt forskarna i det internationella SPLISS-projektet kan just befolkningens mängd och BNP förklara uppemot 50 procent av alla resultat vid olympiska spel (De Bosscher et al. 2008). För det andra kännetecknas faktorer på makronivå av att de ofta är svåra att påverka via idrottspolitiska åtgärdsprogram. Faktorer som klimat, välbefinnande, befolkningsstruktur är snarare en grundläggande förutsättning för en nations idrottsliga kapacitet än variabler som kan manipuleras. Och därmed även sagt att det alltid finns viktiga inslag i ett lands elitidrottsystem som inte går att påverka och kontrollera – på gott och ont.

Nästa steg utgörs av direkt idrottsrelaterade faktorer på makronivå. Hit hör exempelvis idrotts- och motionsvanor hos befolkningen, specifika idrottstraditioner, mediernas idrottsbevakning och allmänhetens inställning till dopning. Även de är kulturella och sociala variabler som inverkar på elitidrottens utformning men som samtidigt är svåra att påverka och styra via politiska strategier, åtminstone direkt och på kort sikt.

Till den mellanliggande nivån (meso) hänförs faktorer om elitidrottens organisatoriska och institutionella ramar. För svenskt vidkommande handlar det om elitidrottens uppbyggnad och förutsättningar inom ramen av en ideellt organiserad folkrörelse. Viktigt är givetvis specialidrottsförbundens elitverksamhet från talangidentifikation och talangutveckling till nationella mästerskap och landslagsverksamhet. Därtill ingår även det elitstöd som ges via idrottsrörelsens centrala stödorganisationer (RF, Sveriges Olympiska Kommitté, SISU Idrottsutbildarna samt Svenska Handikappidrottsförbundet och Sveriges Paralympiska Kommitté) i fråga om utbildning, forskning och utveckling (FoU), rådgivning och så vidare samt fördelning av ekonomiska resurser till förbund, landslag och elitklubbar via statsbidrag, sponsormedel, publikintäkter med mera.

På mikronivå återfinns, slutligen, faktorer som berör den enskilde elitaktive. Vissa av faktorerna handlar om den aktives ekonomiska och sociala förutsättningar att träna och tävla, såsom arbetssituation och familjeförhållanden. Till detta kommer

direkt idrottsrelaterade faktorer såsom tillgången till kvalificerade tränare och träningstekniker, adekvata anläggningar och olika former av elitsupport.

Både meso- och mikrofaktorer kännetecknas av att de är möjliga att styra genom politiska beslut och resurstilldelning. Som exempel påverkas givetvis specialidrottsförbundens landslagsaktiviteter av förändringar i det statliga idrottsanslagets omfattning och fördelning. På motsvarande sätt kan byte av tränare eller nya träningstekniker få stora konsekvenser för en elitaktivs framgångar i tävlingssammanhang. Skillnaden är emellertid att insatser på mikronivå får konsekvenser för främst enskilda individer, medan förändringar på mesonivå kan ge mer långsiktiga effekter för det svenska elitsystemet i sin helhet. Det är därför inte förvånande att elitidrottspolitiska diskussioner vanligtvis kretsar kring institutionella faktorer på mesonivå, såsom bidragsfördelning, system för talangutveckling och så vidare, även om den faktiska elitidrottens förutsättningar även styrs av faktorer på makro- respektive mikronivå.

Regeringens uppföljningsuppdrag till CIF är att bedöma det statliga elitstödet utformning och verkan. Överfört till modellen ovan, handlar det således om att analysera elitidrottsliga effekter av politiska insatser på mesonivå. Det går emellertid inte att göra en sådan bedömning utan att även inkludera resonemang om påverkansfaktorer på makro- och mikronivå. I den här rapporten har vi därför lagt tyngdpunkten på analyser av det svenska elitidrottssystemets institutionella ramar (mesonivå), men samtidigt försökt att placera in denna analys i ett större samhälleligt sammanhang som har inkluderat samtliga tre nivåer.

Rapporten har följande disposition. I kapitel 2 ges en översiktlig bild av den svenska idrottsmodellen och elitidrottens roll däri. I kapitlet ingår både redogörelser av det centrala elitstödet utformning, inklusive den samlade elitsatsningen som påbörjades år 2009, och analyser av landslagsverksamhetens existensvillkor och idrottsliga prestationer. Kapitel 3 innehåller en översiktlig redogörelse för andra länders elitidrottssystem, inklusive en fördjupad redogörelse för den skandinaviska idrottens särskilda kännetecken. I kapitel 4 presenteras en ny studie av hur elitaktiva, förbundskaptener och sportchefer uppfattar svensk elitidrott av i dag. Studien ger en ingående bild av landslagsverksamheten i sammanlagt åtta olika idrotter – och visar samtidigt att elitidrottens existensvillkor kan vara mycket olika. Kapitel 5 innehåller en kartläggning av svenska tränarutbildningar. Kapitel 6 presenterar kortfattat ett antal goda elitidrottsmiljöer där talang- och elitidrotts-

utveckling bedrivs i nära samarbete med forskare. I kapitel 7 diskuteras olika perspektiv på statens elitidrottspolitiska roll och ansvar. I kapitel 8, avslutningsvis, sammanfattas några av rapportens viktigaste iakttagelser och resultat.

1

2. En översikt av det svenska elitidrottssystemet

Av Johan R Norberg

Inledning

I beskrivningar av den svenska idrottsmodellens särdrag och kännetecken brukar tonvikten vanligtvis läggas på bredd-, motions- och ungdomsaspekter snarare än på elitidrottsliga prestationer. Det är på många sätt förståeligt. Den frivilligt organiserade idrottsrörelsen utgör närmast urtypen för en svensk folkrörelse baserad på stort deltagande, frivilligt engagemang och medlemsdemokratiska principer. Därtill är idrott sedan länge en av de största och mest populära fritidsaktiviteterna hos barn och ungdomar. Utifrån sådana perspektiv – med fokus på idealitet, deltagare och aktivitetsnivåer – kommer elitidrotten alltid att utgöra en mycket ringa del av den samlade idrottsrörelsens totala verksamhet.

Men elitidrottens tillbakaträngda position i beskrivningar av den svenska idrottsmodellen kan inte enbart förklaras med hänvisning till att andelen elitaktiva är låg. Det finns tvärtom fog för påståendet att elitidrott alltid varit ett avvikande och kontroversiellt ämne i svensk idrottspolitik. Detta kan beläggas både ideologiskt och med hänvisning till idrottspolitikens faktiska utformning.

I ideologiskt avseende är poängen att den svenska elitidrotten alltid levt i skuggan bakom den mer samhällsnyttigt orienterade och hälsosamma breddidrotten. Detta motsatsförhållande var särskilt tydligt under idrottsrörelsens etableringsfas – från 1800-talet och till mellankrigstidens slut. Idrott var visserligen en frivillig aktivitet som tidigt uppmärksammades av den politiska makten. Redan år 1913

kom idrotten i åtnjutande av ett regelbundet statligt stöd. Men det var samtidigt en verksamhet som väckte minst sagt blandade känslor. De positiva hänvisade gärna till fosterländska ideal och att en sunt bedriven idrottsutövning utgjorde en andlig (manlig) ungdomsfostran med fysiska medel. Mot detta fanns betydande samhällsgrupper som starkt ifrågasatte förekomsten av ett statligt idrottsanslag med hänvisning till tävlingsidrottens mer spektakulära och nöjesbetonade aspekter, såsom ett stort intresse för idrottsresultat och mätbara prestationer, vurmen för idrottshjältar samt en ständig jakt på segrar, pokaler och rekord. För dessa grupper utgjorde elitidrotten således ett problematiskt inslag i idrotten som riskerade att ersätta breddidrottens positiva egenskaper med ett osunt och otyglat "sportfäneri" (Norberg 2004).

Under 1900-talets andra hälft etablerades ett lugnare idrottspolitiskt klimat. Samtidigt bestod i stor utsträckning en uppfattning om att idrottens samhälleliga förtjänster låg i den breda folkrörelseidrotten och inte på elitidrottens område. I den socialdemokratiskt präglade välfärdsstat som nu var i antågande fanns det nämligen många, tydliga och positiva kopplingar till en sund och bred folkrörelseidrott med tonvikt på fysisk rekreation, ungdomsfostran och föreningsdemokrati. Men dessa ideal gällde knappast elitidrotten, vars grundläggande kännetecken snarare handlade om elitism och rangordning. Mot den bakgrunden förblev elitidrott en aspekt i svensk idrott som sällan omnämndes i idrottspolitiska debatter i positiva termer eller som en kulturyttring i sin egen rätt. Snarare framställdes elitidrotten som en sorts nödvändigt ont som till nöds kunde accepteras med hänvisning till att elitidrottliga prestationer kunde få nya ungdomar att börja idrotta (Norberg & Sjöblom 2012). Som belysande exempel kan nämnas att 1965 års statliga Idrottsutredning och dess i dag klassiska betänkande *Idrott åt alla* närmast kategoriskt undvek att ens omnämna elitidrotten i sina många och djuplodande beskrivningar av den svenska idrottens struktur och existensvillkor (SOU 1969:29). Därtill var det först år 2009 (!) som regeringen formellt fastslog att statens idrottsstöd även kan användas för att "stödja verksamhet som stärker idrottsutövares internationella konkurrenskraft" (SFS 1999:1177).

Elitidrottens tillbakaträngda position i svensk idrott går även att utläsa ur den statliga idrottspolitikens faktiska utformning. Generellt sett har statens idrottsstöd alltid haft ett starkt fokus på organisationsstöd till idrottsrörelsens medlemsförbund samt riktade bidrag till barn- och ungdomsidrott på lokal nivå (framför allt genom lokalt aktivitetsstöd och, under senare år, storskaliga utvecklingsinsatser i form av Handslaget och Idrottslyftet). Särskilda medel till elitidrott har

emellertid hört till ovanligheterna – åtminstone under 1900-talet.¹ Givetvis har riksdag och regering ibland gått med på mindre höjningar av idrottsanslaget i syfte att bekosta svenskt deltagande i större internationella idrottstävlingar. Därtill har det alltid stått idrottsrörelsens specialidrottsförbund fritt att utnyttja delar av sitt statliga organisationsstöd till landslagsverksamhet och talangutveckling. Men det kan knappast betraktas som systematiska satsningar på svensk elitidrott. Genombrottet för ett riktat statsbidrag till elitidrott och talangutveckling inföll tvärtom påfallande sent – i praktiken år 1998 i form av statligt deltagande i Sveriges Olympiska Kommittés (SOK) talangsatsning Olympisk Offensiv (där statens del uppgick till tio miljoner kronor om året under perioden 1998–2004). Därefter har regeringen ytterligare förstärkt det offentliga elitstödet genom 2009 års beslut att avsätta drygt 212 miljoner kronor i en flerårig och samlad satsning på att stärka svenska idrotters internationella konkurrenskraft.

Det kan även tilläggas att elitidrottens förhållandevis tillbakaträngda position i svensk idrottspolitik även är återspeglad på forskningens område. I svensk idrottsforskning finns det gott om studier om breddidrottsrelaterade aspekter såsom barn- och ungdomsidrottens utformning samt analyser av idrottsrörelsens existensvillkor som en fri och självständig folkrörelse. Explicita studier på elitidrottens utformning och förutsättningar hör däremot till undantagen. Av detta följer att nedanstående redogörelse av det svenska elitidrottssystemet ytterst måste betraktas som ett försök att skapa en översiktlig syntes utifrån ett både disparat och ofullständigt forskningsläge.

Den svenska idrottsmodellen

Övergripande kännetecken för svensk idrott

En redogörelse av den svenska idrottsmodellen tar lämpligtvis sin utgångspunkt i ett antal övergripande iakttagelser på strukturell, samhällelig nivå (makro). Utgångspunkten blir därmed att Sverige är ett litet men välutvecklat land i norra Europa. En första faktor av betydelse för svensk idrott handlar därför om rent geografiska förutsättningar såsom att tillgång till skog, mark och vatten de facto påverkar olika idrotters förutsättningar att utövas och utvecklas. Till detta kommer klimat och väderrelaterade faktorer såsom att kalla vintrar och snö skapar förhållandevis goda möjligheter för svenska invånare att utöva vinteridrotter.

¹ Det viktigaste undantaget, och den kanske största elitsatsningen någonsin i svensk idrottspolitik, var 1908 års statliga idrottslotteri som finansierade 1912 års olympiska spel i Stockholm och anläggandet av Stockholms stadion.

Sverige har således naturgivna förutsättningar och konkurrensfördelar inom vissa idrotter – men inte inom andra.

En andra övergripande påverkansfaktor är att Sverige är ett förhållandevis rikt och industrialiserat land med en relativt sett välmående befolkning, hög levnadsstandard och reell förekomst av fritid. Till detta kan läggas ett välfärdspolitiskt system som i hög grad har bejakat medborgarnas möjlighet till fysisk aktivitet och rekreation genom offentligt stöd till idrottsaktiviteter, inte minst i form av offentligt finansierade eller subventionerade idrottsanläggningar. Det har varit positivt på flera sätt. Med ett omfattande och varierat anläggningsbestånd har förutsättningar skapats för barn och ungdomar att pröva på olika idrotter och därmed upptäcka sina specifika talanger. Därtill har det gett Sverige – i likhet med andra länder med hög levnadsstandard – en elitidrottslig konkurrensfördel i sådana idrotter som förutsätter kostsamma och tekniskt avancerade anläggningar eller idrottsmaterial. Som exempel är simning en idrott där utveckling till internationell toppnivå kräver omfattande träning i avancerade inomhusanläggningar snarare än tillgång på sjöar och hav (Juhlin 2002).

Utmärkande för Sverige är även att intresset för idrott är stort – både som aktivitet och som underhållningsform. Många i befolkningen är själva aktiva idrottsutövare. Enligt en studie från Statistiska centralbyrån (SCB) från år 2003 är drygt 31 procent av den svenska befolkningen (16–84 år) medlemmar i en idrottsförening (Föreningslivet i Sverige). Till detta kommer alla som i stället väljer att besöka kommersiella gym eller ägna sig åt oorganiserade motionsaktiviteter i skog och mark. Föga förvånande är idrottsdeltagandet särskilt högt bland barn och unga. Här visar moderna studier att nästan alla unga (86 procent) tillhört åtminstone en idrottsförening före 20 års ålder – och att närmare hälften dessutom varit aktiva i minst fyra idrotter (Trondman 2005). Ytterligare ett mått på idrottens starka ställning hos ungdomar är att många brukar framhålla idrott som en viktig aktivitet hos unga som upptar stor del av deras fritid både i form av att de idrottar själva och genom idrottskonsumtion via tv eller som publik vid olika idrottsevenemang (Nilsson 1998).

Det finns även fog för påståendet att Sverige är ett framgångsrikt land i fråga om idrottsprestationer på högsta internationella nivå. Visserligen finns det många nationer som åberopar olika segrar, såsom idrottsresultat, som belägg för att det egna landet är särskilt lyckosamt. Men det förtar inte det faktum att Sverige har utmärkt sig på den idrottsliga arenan – särskilt om vi anlägger ett längre historiskt perspektiv. Som exempel blev Sverige bästa nation i Stockholms-OS 1912. Det

följdes av en andraplacing i Antwerpen 1920. Därefter fortsatte Sverige att placera sig bland de fem bästa länderna i varje olympiskt spel ända fram till år 1952 (Sylvén & Karlsson 2008). Andra och mer sentida idrottsbedrifter är till exempel silvermedaljen i fotbolls-VM 1958, boxaren Ingemar ”Ingo” Johanssons världsmästartitel i tungvikt år 1959, Björn Borgs fem Wimbledonsegrar i tennis åren 1976–1980, golffnomenet Annika Sörenstams och pingisspelaren J-O Waldners framgångar samt prestationer från ett stort antal alpina skidåkare med Ingemar Stenmark, Pernilla Wiberg och Anja Pärson i spetsen. Listan på svenska idrottsliga framgångar kan göras längre – men redan ovan nämnda prestationer ger stöd för påståendet att många svenska invånare uppfattar sig tillhöra en nation som kan, och ska, konkurrera om medaljer på högsta internationella nivå.

Mot den bakgrunden kan beskrivningen av den svenska idrottsmodellen koncentreras till föreningsidrottens utformning och elitidrottens roll däri.

Idrottsrörelsens uppbyggnad och finansiering

Idrottsrörelsens organisationsstruktur

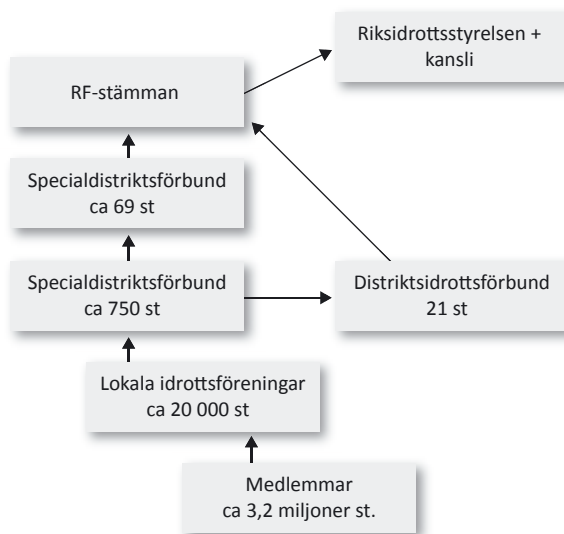
Den svenska idrottsrörelsen är organiserad utifrån två parallella och delvis motsatta principer. Den första principen handlar om *sammanhållning*. Ett viktigt kännetecken för svensk idrott är att (nästan) all frivilligt organiserad idrott är samlad i ett gemensamt organisationskomplex, Riksidrottsförbundet (RF). Utgångspunkten är att svensk föreningsidrott visserligen inrymmer en brokig mångfald av idrottsaktiviteter och ambitionsnivåer, men att det finns gemensamma värderingar och en mångfald som är berikande för helheten. Som exempel framhåller RF följande i sina stadgar:

Vi är en samlad idrottsrörelse som verkar för samma vision och värdegrund, den genomsyrar alla förbund och föreningar, såväl bredd som elit. Vi värnar om den svenska idrottsrörelsens tradition där elit- och breddverksamhet sker i nära samverkan, som ger inspiration, utveckling och livskraft.

Den andra principen handlar om *självstyre*. Visserligen finns det tydliga regelverk och bestämmelser i RF som fastslår gemensamma principer i allt från medlemskap till tävlingsbestämmelser och bestraffningsfrågor. Detta förtar emellertid inte att medlemsorganisationerna i praktiken har stor frihet själva utforma sina mål och aktiviteter. Det är således upp till varje lokal idrottsförening att självständigt be-

sluta över sin verksamhets omfattning och ambitionsnivå. På motsvarande sätt tillämpas principen att varje specialidrottsförbund ansvarar för sin egen idrott.

Resultatet av dessa två principer är en organisering efter två huvudled. Principen om sammanhållning är markerad genom en hierarkisk och traditionell maktstruktur av klassiskt folkrörelsesnitt där lokala idrottsföreningar är underställda sina respektive nationella grenförbund, vilka i sin tur är underställda den gemensamma paraplyorganisationen RF. Principen om självstyre är samtidigt markerad genom att RF:s kansli under senare år förstärkt sin profil som serviceorgan till förhållandevis självständiga medlemsförbund, och därmed begränsat styrningen i frågor om exempelvis bidragsfördelning och utvecklingsstrategier. I figur 2 ges en schematisk skiss av RF:s organisationsstruktur.

Figur 2. Riksidrottsförbundets organisationsstruktur

Det organisatoriska fundamentet för svensk idrottsrörelse består av cirka 3,2 miljoner medlemmar i drygt 20 000 lokala idrottsföreningar och 7 000 korporationsklubbar. De lokala föreningarna är på regional nivå anslutna till ca 750 specialdistriktsförbund och 21 distriktsförbund. På nationell nivå återfinns sammanlagt 69 specialidrottsförbund, det vill säga rikstäckande, självständiga organisationer med ansvar för specifika idrotter. RF:s högsta beslutande organ är den gemensamma förbundsstämman (RF-stämman) som anordnas vart annat år. Mellan stämmorna leds verksamheten av Riksidrottsstyrelsen med tillhörande kansli.

På central nivå har RF till övergripande uppgift är att ”handha för idrottsrörelsen gemensamma angelägenheter, såväl nationellt som internationellt”. I detta arbete ingår allt från strategiska beslut i frågor av betydelse för hela idrottsrörelsen till att företräda den organiserade idrottens intressen i kontakter med myndigheter och politiker samt ge stöd och service åt de egna medlemsförbunden.

Vid sidan av RF finns två ytterligare nationella stödorganisationer. Den första är studieförbundet SISU Idrottsutbildarna, som består av RF:s specialidrottsförbund samt ytterligare sex organisationer vilka vunnit inträde i särskild ordning, däribland Frivilliga Skytterörelsen. SISU:s främsta uppgift är att stödja folkbildningsverksamhet på distriktsnivå i form av statsbidragsberättigade studiecirklar och kulturprogram. Därtill bedrivs uppdrags- och utbildningsverksamhet. I verksamheten ingår även Bosön Idrottsfolkhögskola och ett bokförlag.

Den andra stödorganisationen är SOK. Det är den högsta instansen för olympiska frågor inom den svenska idrottsrörelsen och består av de 35 specialidrottsförbund vars idrotter ingår i det olympiska programmet. Kommitténs uppdrag är att utveckla och värna om den olympiska rörelsen i Sverige i enlighet med bestämmelserna i IOK:s stadgar, The Olympic Charter. Det innebär att SOK organiserar och genomför svenskt deltagande i olympiska spel och i europeiska olympiska ungdomsfestivaler. I SOK:s arbete ingår förberedelser i form av uttagning och talangutveckling av svenska deltagare.

För idrottsutövare med funktionsnedsättning utgör Paralympics en motsvarighet till de olympiska spelen. För svenskt deltagande ansvarar Svenska Handikappidrottsförbundet och Sveriges Paralympiska Kommitté (SHIF/SPK). På motsvarande sätt ansvarar Svenska Dövidrottsförbundet för svenskt deltagande i Deaflympics.

Idrottens resursströmmar från stat, marknad och det civila samhället

Ett ytterligare mått på den svenska idrottsrörelsens samhällsposition är dess relativa beroende av staten, marknaden och det civila samhället. Föga förvånande intar det sistnämnda en särställning. Beräkningar av det ideella arbetets omfattning inom idrotten visar att idrottsrörelsens drygt 600 000 ledare utför aktiviteter till ett ekonomiskt värde på mellan 20–30 miljarder kronor (SOU 2008:59). Till detta ska läggas medlemmarnas direkta ekonomiska stöd i form av medlems- och träningsavgifter med mera. Här visar exempelvis en föreningsstudie av RF år 2003 att sådana bidrag utgör nästan en tredjedel av en genomsnittlig idrottsförenings intäkter. Uppräknat till aggregerad nivå handlar det således om strax över 3,7 miljarder kronor per år (Idrottens föreningar).

Näst störst bidrag kommer från den offentliga sektorn. Det statliga stödet uppgick år 2011 till cirka 1,7 miljarder kronor. Därefter tillkommer kommunernas idrottsstöd i form av både direkta bidrag och olika former av anläggningssubventioner och immateriellt stöd. Här saknas exakta uppgifter, men enligt bedömningar av Svenska Kommunförbundet (nuvarande Sveriges Kommuner och Landsting, SKL) uppgick det kommunala idrottsstödet år 2003 till cirka 4,5 miljarder kronor (Svenska Kommunförbundet 2004).

Slutligen återstår marknadens bidrag. Även här saknas dess värre detaljerade uppgifter. Mycket tyder däremot på att marknadens stöd alltjämt utgör en förhållandevis blygsam inkomstkälla för många av idrottsrörelsens sammanslutningar. Enligt RF:s egna uppgifter kommer exempelvis endast sju procent av en genomsnittlig lokal idrottsförenings totala intäkter från reklam och sponsring (Idrottens föreningar). Även på förbunds nivå är marknadsintäkterna ofta små – åtminstone jämfört med statens bidrag. Men detta är bedömningar på aggregerad nivå. För enskilda sammanslutningar kan situationen naturligtvis te sig annorlunda. En elitklubb i fotboll med inkomster från sponsringskontrakt, spelarförsäljning och publikintäkter kan inte jämföras med en judoklubb, vars enda inkomster består av medlemsavgifter, lokalt aktivitetsstöd och försäljning av skraplotter. Detsamma gäller de många specialidrottsförbunden, där vissa förbund har stora marknadsintäkter, medan andra nästan uteslutande finansierar sin verksamhet genom statsbidrag och ideellt engagemang.

Elitidrottens utformning inom ramen för den svenska idrottsmodellen

Redogörelsen ovan har visat att svensk idrott har sin förankring i en svensk folk- rörelsetradition samt breddidrotts- och folkhälsopolitiska ideal: ideologiskt, organisatoriskt och resursmässigt. Det är viktiga utgångspunkter för en beskrivning av svensk elitidrotts utformning och kännetecken. Det finns nämligen goda skäl till påståendet att även svensk elitidrott har en omisskännelig breddprofil.

Ideologiska utgångspunkter

En socialt ansvarsfull elitidrott

När exempelvis RF beskriver den svenska elitidrottens förtjänster och kännetecken i policydokument, informationsmaterial med mera, görs det med många och

tydliga hänvisningar till en bredare folkrörelse- och folkhälsoideologi. Det överordnade temat är givetvis att elitidrotten, i likhet med andra former av frivilligt organiserad idrottsutövning, tillför samhället stora mervärden. I broschyren *Idrotts-Sverige* framhålls exempelvis att svenska ”idrottsstjärnor inspirerar kommande generationer att idrotta och stimulerar dessutom vuxna att motionera”. Likaså skapar de ”underhållning och spänning i vår vardag”. I idédokumentet *Idrotten vill* tillägger man att idrottsliga framgångar på den internationella idrottsarenan ger en positiv bild av Sverige för utomstående betraktare och samtidigt stärker den nationella gemenskapen.

Idrottsliga framgångar är bra för Sverige. Därför ska svenska idrottsutövare ges möjligheter att, inom ramen för svensk idrotts etiska värderingar, maximalt få utveckla sin prestationsförmåga med sikte på att uppnå internationell elitnivå (Idrotten vill).

Inte sällan kompletteras dessutom redogörelsen av elitidrottens utformning och samhällsnytta med resonemang som snarast verkar ha till syfte att bemöta den massmediala bilden av svensk elitidrott som en omfattande och ekonomiskt lukrativ verksamhet. Som exempel påpekas i *Idrotten vill* att många svenska elitidrottare håller hög internationell standard ”trots att såväl utövare som ledare deltar på helt ideell basis”.

Den kanske tydligaste kopplingen till en svensk breddidrotts- och folkrörelsetradition görs emellertid i rekommendationerna för hur en sund talang- och elitidrottsutveckling bör vara utformad. Här är budskapet att det innebär ett stort ansvar att uppmuntra unga att satsa på en elitidrottskarriär och att alla talangutvecklingsstrategier därför måste ta sin utgångspunkt i idrottens etiska värderingar och i en helhetssyn på den enskilde idrottarens specifika förutsättningar och behov. För yngre åldersgrupper bör träningsmängden begränsas och möjliggöra för barnen att prova på olika idrotter. Steget från lek till allvar måste dessutom ske successivt och med hänsyn till de ungas egna ambitioner och utvecklingstakt. Viktigt är även att talangutvecklingen inkluderar utbildning om olika faktorer som påverkar idrottandet, såsom tekniker för att förebygga skador, behovet av sunda matvanor samt risker med dopning och droger. Därtill får en elitsatsning inte ske på bekostnad av ungdomarnas skolsituation eller deras behov av fritid och återhämtning.

Helhetssynen på människan är grunden i denna svenska modell för elitidrottsatsning. De mest talangfulla idrottsungdomarna ska inspireras och ges förutsättningar att göra den totalsatsning som erfordras

för att nå internationell elitnivå. Individens sätts i centrum genom den stöd som ges, samtidigt som var och en tar ansvar för sin egen utveckling (Idrotten vill).

Elitidrott på förenings- och förbunds nivå

I den svenska idrottsmodellen har varje specialidrottsförbund det yttersta ansvaret för sin respektive idrott. I det ansvaret ingår administrativa och representativa funktioner, såsom att hantera regelverk, samordna nationella seriesystem, besluta om föreningsmedlemskap, kontakter med internationella förbund och så vidare. Dessutom svarar förbunden för landslagsverksamhet inklusive förberedelser. Specialidrottsförbunden är således den självklara utgångspunkten för all svensk elitidrottsverksamhet – både genom att kontrollera de institutionella ramarna för sina respektive idrotter och genom att organisera och utveckla de bästa idrottsutövarna för tävlingsverksamhet på internationell nivå.

Lika självklara är de lokala idrottsföreningarna. Det är där som unga talanger upptäcks och vidareutvecklas. Det är genom föreningarna som idrottsutövare får chans att delta i nationella seriesystem och mästerskap. Därtill är det i huvudsak inom ramen för lokala klubbar som elitaktiva och lag bedriver sin träning. Mycket av den reella kompetensen i Sverige att organisera och utveckla idrottstalanger är följaktligen placerat längst ut i idrottsrörelsens organisationsstruktur – hos de lokala föreningarna och deras ledare (Norberg & Sjöblom 2012).

Att försöka fånga den elitverksamhet som klubbar och förbund bedriver är ingen enkel uppgift. En första försvårande omständighet är att det saknas samsyn i svensk idrott om vad som egentligen ska förstås med begreppet elitidrott (jfr Lindfeldt 2007). Till detta kan läggas avsaknad av kunskap och forskningsinsatser. I Sverige saknas exempelvis jämförande studier av idrottsföreningars aktiviteter utifrån ett bredd- och elitidrottsperspektiv. Inte heller i RF finns systematiskt insamlade uppgifter om i vilken utsträckning som lokala idrottsföreningar ägnar sig åt elitrespektive breddidrott. En viss indikation ges möjligtvis i den föreningsstudie som RF lät genomföra år 2003. I studien uppgav ungefär 15 procent av samtliga medverkande föreningar (78 av 521) att de enbart ägnade sig åt tävlingsidrott för ungdom och/eller vuxna (Riksidrottsförbundet 2005). Resultatet talar för att förhållandevis få lokala föreningar endast ägnar sig åt elitidrott. På förbunds nivå kan tilläggas att specialidrottsförbunden år 2007 uppgav att de använde drygt hälften, 57 procent, av sitt statsbidrag till tävlingsverksamhet, medan resterande medel

fördelades ungefär lika mellan motionsverksamhet och administration (SOU 2008:59, s. 284).

Uppgifter om svenska landslagstrupper

När begreppet elit avgränsas till att omfatta aktiva idrottare på *landslagsnivå*, förbättras kunskapsläget väsentligt. Sedan år 2009 har nämligen RF ökat sina ambitioner att samla in kunskap och data om specialidrottsförbundets landslagsaktiviteter. Bakgrunden går att söka i framför allt den nya elitsatsningen (se mer nedan) och RF:s behov av underlag i syfte att fördela det särskilda elitstödet till förbund och landslag. En positiv bieffekt är emellertid att vi i dag vet betydligt mer om landslagsverksamheten i svensk idrott än någonsin tidigare.

RF:s uppgifter visar att de allra flesta förbund bedriver tävlingsidrott på internationell nivå. Av sammanlagt 70 specialidrottsförbund utdelas landslagsstöd till 66 förbund. Undantagen är Korpen Svenska Motionsförbundet, Svenska Skolidrottsförbundet, Sveriges Akademiska Idrottsförbund (SAIF) och Svenska Varpaförbundet. De två förstnämnda bedriver inte internationell tävlingsverksamhet. För akademisk idrott finns visserligen stora internationella evenemang, såsom Universiaden, men vid dessa tillfällen samarbetar SAIF med landslagstrupper i andra idrottsförbund. Varpa, slutligen, är en idrott med mycket begränsad internationell spridning.

Statistiken visar även att antalet landslagstrupper är betydligt högre än antalet specialidrottsförbund – även när juniortrupper, veteraner och så vidare förblir oräknade. Enligt RF:s uppgifter fanns det 232 landslagstrupper fördelade över 66 specialidrottsförbund år 2009. För år 2010 hade antalet trupper ökat till 244. Det stora antalet kan förklaras på flera sätt. Drygt hälften av förbunden (35 av 66) har endast en eller två landslagstrupper (mixed eller fördelad efter kön). Till detta kommer de förbund som även har särskilda trupper för idrottare med funktionsnedsättningar (Svenska Curlingförbundet har exempelvis en särskild trupp för rullstolscurling). Men det finns även ett begränsat antal förbund som i stället har ett stort antal separata landslag. Allra flest år 2009 hade två kategoriförbund: Svenska Handikappidrottsförbundet (17 trupper i grenar som exempelvis boccia, goalball, judo, kälkhockey och simning) samt Svenska Dövidrottsförbundet (15 trupper från alpint till karate och sportskytte). Andra extremfall är Svenska Skidförbundet med 12 separata landslagstrupper och Svenska Motorcykelförbundet med 10 landslag. I tabell 1 nedan redovisas antalet landslag år 2009, fördelat på förbund.

Tabell 1. Antal landslagstrupper per förbund år 2009

Antal landslag	SF
> 10	6
6–9	3
3–5	22
2	16
1	19

Källa: Specialidrottsförbunden

Det kan tilläggas att det totala antalet landslagstrupper inte är konstant över tid. Under år 2010 redovisade exempelvis Svenska Motorcykelförbundet en ökning med tre nya trupper (mx-sidovagn, quad, Trial-dam). Samtidigt redovisade Svenska Dövädrottsförbundet en minskning med två trupper (minigolf och innebandy).

Med RF:s uppgifter går det även att fastställa antalet aktiva idrottare som deltar i landslagsverksamhet. Det har inte varit möjligt tidigare. Uppgifterna i tabell 2 visar att de landslagsaktiva för närvarande uppgår till drygt 3 000 personer. Deltagarna i VM eller motsvarande är något färre, cirka 2 300 individer. Vidare utgjorde 37 procent av de svenska deltagarna i VM eller motsvarande år 2010, medan männen utgjorde 63 procent. Av det följer att den könsmässiga fördelningen på landslagsnivå är något sämre än fördelningen bland idrottsrörelsens aktiva medlemmar i sin helhet (där kvinnor år 2010 uppgick till 45 procent och männen till 55 procent).

Tabell 2. Elitaktiva på landslagsnivå år 2009–2010

År	Antal landslagsaktiva	Deltagare i VM eller motsvarande	Kvinnor/män som deltagit i VM eller motsvarande
2009	3 094	2 259	862/1 397
2010	3 024	2 278	848/1 430

Källa: Specialidrottsförbunden

Kostnader för landslagsverksamhet

År 2010 redovisade RF:s specialidrottsförbund med landslagsverksamhet en total omsättning på 1 454 625 703 kronor. Samma år redovisades landslagskostnader på 371 053 871 kronor. Det motsvarande 25 procent av förbundens totala omsättning. Som ytterligare jämförelsemått kan man tillägga att det totala SF-stödet år

2010 uppgick till 447 061 000. Därmed sagt att förbunden hade sammanlagda landslagskostnader som motsvarade 83 procent av deras totala statliga stöd.

Men kostnaderna är inte jämnt fördelade mellan förbunden. I tabell 3 redovisas de fem förbund med högst respektive lägst landslagskostnader år 2010. Störst kostnader hade Svenska Fotbollförbundet med 119 miljoner kronor. Minst kostnader hade Svenska Racerbåtsförbundet med 207 000 kronor.

Tabell 3. Förbund med högst respektive lägst kostnader för landslagsverksamhet år 2010

Förbund med högst landslagskostnader		Förbund med lägst landslagskostnader	
Fotbollförbundet	119 000 000	Racerbåtsförbundet	207 000
Skidförbundet	56 513 000	Sportdykarförbundet	213 000
Ishockeyförbundet	34 708 000	Dartförbundet	264 000
Ridsportförbundet	19 151 000	Issegelarförbundet	305 000
Friidrottsförbundet	16 600 000	Frisbeesportförbundet	333 929

Källa: Specialidrottsförbunden

Ytterligare ett sätt att åskådliggöra de stora skillnaderna i specialidrottsförbundens landslagskostnader är att gruppera förbunden i olika utgiftskategorier. Resultatet visas i tabell 4. Av tabellen framgår att de fem förbund med störst landslagskostnader svarar för hela 56,9 procent av samtliga 65 förbunds utgifter. Dessa förbund har en sammantagen landslagskostnad på 211 miljoner kronor. Den stora majoriteten specialidrottsförbund har emellertid betydligt lägre utgifter. Hela 49 förbund har utgifter som understiger fem miljoner kronor.

Tabell 4. Förbundens kostnader för landslagsverksamhet år 2010, grupperade

Kostnader	Antal SF	Totala kostnader i varje kategori, kr	Varje kategoris andel av totala kostnader (%)
< 15 miljoner	5	211 264 000	56,9
10–15 miljoner	3	38 673 001	10,4
5–10 miljoner	8	59 264 091	16,0
1–5 miljoner	32	53 079 588	14,3
> 1 miljon kr	17	8 773 191	2,4
Summa	65	371 053 871	100,0

Källa: Specialidrottsförbunden

Ett förbunds landslagskostnader är givetvis avhängigt dess totala ekonomi. Att exempelvis Svenska Fotbollförbundet har störst utgifter (119 miljoner kronor) sammanhänger följaktligen med att fotboll är en populär idrott med stora inkomster via publikintäkter, reklamavtal och så vidare. Men samtidigt utgör landslagskostnaderna en relativt begränsad del av förbundets samlade totala omsättning på drygt 317 miljoner kronor (cirka 38 procent). En följdfråga blir därmed hur de andra förbunden prioriterar sina landslag i relation till övriga verksamheter. I tabell 5 redovisas de förbund som har högst respektive lägst andel landslagskostnader i relation till sin totala omsättning.

Tabell 5. Förbund med hög respektive låg andel landslagskostnader i relation till total omsättning år 2010 [SEK]

Förbund med hög andel landslagskostnader				Förbund med låg andel landslagskostnader			
SF	Omsättning	Landslagskostnader	%	SF	Omsättning	Landslagskostnader	%
Flygsport	4 586 127	4 500 000	98	Sportdykning	5 241 724	213 000	4
Draghund	1 973 613	1 232 800	62	Bilsport	30 214 610	2 000 000	7
Landhockey	1 338 764	836 000	62	Racerbåt	2 121 819	207 000	10
Fäktning	5 299 159	3 127 000	59	Dövidrott	5 697 427	690 000	12
Skidor	100 431 000	56 513 000	56	Orientering	54 187 000	7 239 700	13
Vattenskidor/ wakeboard	1 875 213	1 005 044	54	Golf	89 000 796	12 436 451	14
Judo	6 208 832	3 143 868	51	Gymnastik	31 218 671	4 504 000	14
Boxning	6 338 375	3 033 185	48	Gång/ vandring	3 672 692	500 000	14
Mångkamp	3 002 238	1 440 000	48	Motorcykel/ snöskoter	25 115 009	3 500 000	14
Konståkning	10 197 790	4 820 000	47	Boule	5 371 000	798 000	15

Källa: Specialidrottsförbunden

Sammanlagt sju förbund redovisade att landslagskostnaderna översteg hälften av förbundets samlade utgifter. Mest utmärkande var Svenska Flygsportförbundet, som redovisade landslagsrelaterade kostnader motsvarande nästan hela förbundets totala omsättning. Uppgiften ska ses som en markering från förbundets sida av att stor del av de landslagsutgifterna bekostas av de elitaktiva själva. För de allra flesta var dessa kostnader emellertid betydligt lägre. Hela 42 av 65 förbund uppgav exempelvis att landslagsverksamheten understeg en tredjedel av förbundets totala omsättning.

De centrala stödsystemens uppbyggnad och finansiering

RF:s elitidrottsstöd är brett upplagt. I ekonomiskt avseende dominerar det så kallade *basbidrag* som RF tilldelar alla specialidrottsförbund. Bidraget är generellt och kan bland annat användas för att finansiera förbundens landslagsverksamhet och talangutveckling. Bidraget uppgick år 2010 till 264 miljoner kronor och fördelas mellan RF:s 70 medlemsförbund med utgångspunkt i förbundens relativa storlek och aktivitetsnivå. Störst bidrag fick Svenska Fotbollförbundet och Korpen Svenska Motionsidrottsförbundet (drygt 21,4 miljoner vardera). Lägst bidrag tilldelades Svenska Isseglingsförbundet (484 000 kronor) och Svenska Dartförbundet (500 000 kronor).

Vid sidan av basbidraget tilldelas specialidrottsförbunden sedan år 2009 särskilda medel för elitidrott och talangutveckling inom ramen för en *samlad elitsatsning*. Denna satsning är en samordning av resurser och elitstöd från RF, SOK och SHIF/SPK med syfte att stärka svensk elitidrotts internationella konkurrenskraft. En utförligare redogörelse för denna elitsatsning ges på sidan 37.

Ett tredje SF-bidrag med elitinriktning är RF:s särskilda *elitbidrag*. Bidraget utdelas i samarbete med AB Svenska Spel och möjliggör för samtliga specialidrottsförbund med elitverksamhet att bedriva utvecklingsprojekt för att höja nivån på sina idrotter. Projektet pågår under år 2011–2012 och uppgår till totalt 7,1 miljoner kronor. Det konkreta utvecklingsarbetet handlar bland annat om att skapa utvecklingsverktyg inom förbunden (kravanalyser, utvecklingstrappor med mera), skapa ökade möjligheter för tävlingsförberedelser samt implementera ny kunskap i förbundens utbildningar. Samarbetet med Svenska Spel har även möjliggjort för RF att projektanställa personal med kompetens inom fysiologi och idrottspsykologi.

Förutom ekonomiskt stöd erbjuds specialidrottsförbunden att ingå i RF:s särskilda *elitstöd*. Denna resurs är förlagd till idrottsanläggningen Bosön norr om Stockholm och består av bland annat landslags- och tränarutbildningar, nätverksträffar och hjälp till specialidrottsförbunden att utforma så kallade utvecklingsplaner för elitaktiva. Tidigare fanns det även nio *regionala elitidrottscentra*, vilka bland annat erbjöd fysiologisk och psykologisk support, karriärrådgivning och utbildningsverksamhet på regional nivå. Dessa regionala centra är nedlagda sedan år 2011.

För de idrotter som ingår i det olympiska programmet utgör SOK en viktig stödfunktion. Kommitténs elitstöd inrättades år 1998 via en gemensam satsning av staten och näringslivet. Stödet består av både ekonomiska bidrag och kompetensstöd/rådgivning. Stödet är dessutom starkt behovsprövat och med ambitionen att

skapa så optimala förutsättningar som möjligt för ett begränsat antal elitaktiva och talanger, oavsett den specifika idrottsgrenens kommersiella kraft (SOU 2008:59). Vid utgången av år 2010 ingick 135 elitaktiva och sju lag i elit- och talangprogrammet, varav 88 aktiva och sex lag tillhörde sommaridrotter medan 47 aktiva och ett lag utgjordes av olympiska vinteridrotter.

För svenskt deltagande i Paralympics ansvarar SHIF/SPK, medan Svenska Döv- idrottsförbundet ansvarar för svenskt deltagande i Deaflympics.

Ett ytterligare inslag i stödet kring svensk elitidrott handlar om ungdomars möjlighet att kombinera en elitsatsning med studier. I Sverige har det aldrig funnits renodlade idrottsskolor på gymnasienivå, det vill säga utbildningsmiljöer med enbart elitidrottande elever. Den svenska modellen är i stället att skapa möjlighet för elitaktiva ungdomar att utveckla sin specifika idrott inom ramen för traditionella gymnasieprogram.

Sedan år 2011 finns det två – kvalitetssäkrade – möjligheter att förena elitidrott och gymnasiestudier i Sverige. Den första är att bli antagen till ett riksidrottsgymnasium (RIG). Benämningen riksidrottsgymnasium markerar dels att det är ett gymnasium med riksintag, dels att eleverna ligger på en nationellt hög idrottslig nivå. De första riksidrottsgymnasierna inrättades redan i början av 1970-talet. För närvarande (perioden 2008–2011) är verksamheten dimensionerad till cirka 1 300 elever, fördelade på 36 idrotter och 58 orter. RF är ansvarigt för riksidrottsgymnasierna. Verksamheten finansieras via statens stöd till idrotten. År 2011 uppgick bidraget till 41 miljoner kronor.

Vid sidan av RIG-systemet utvecklades med tiden lösningar där lokala idrottsförbund, regionala förbund och berörda kommuner möjliggjorde för även andra elever att studera en specialidrott inom ramen för sin gymnasieutbildning. Sedan hösten år 2011 har dessa lokala varianter ersatts av nationella idrottsutbildningar (NIU). För att få anordna en NIU krävs certifiering av berört specialidrottsförbund och tillstånd av Skolverket.

För eftergymnasiala studier finns möjlighet för elitaktiva att ansöka om RF:s *elitidrottsstipendier*. Stipendiet är skapat i samarbete med AB Svenska Spel och har som syfte att ge elitidrottare möjlighet att kombinera en elitsatsning på landslagsnivå med eftergymnasiala studier på lägst halvfart. Stipendiet är på 40 000 kronor och tilldelas årligen cirka 50 personer.

Under senare tid har RF ökat fokus på ungdomars möjlighet att kombinera elitidrott och studier. I förbundets verksamhetsinriktning för år 2012–2013 har frå-

gan fått status som ett prioriterat område. På RF-stämman i maj 2011 fastslog även stämman intentionen att utveckla så kallade Riksidrottsuniversitet (RIU), det vill säga lärosäten där högskolestuderande ska kunna kombinera studier med goda träningsmöjligheter och elitidrottsupport. Målsättningen är att RF år 2015 ska ha utvecklat och etablerat ett system för att kombinera utbildning och elitidrott genom riksidrottsgymnasier, nationella idrottsutbildningar och riksidrottsuniversitet. På RF:s kansli har *elitidrott och utbildning* dessutom blivit ett eget verksamhetsområde med särskilt ansvariga tjänstemän.

Den samlade elitsatsningen 2009–2012

I juni 2008 föreslog den statliga Idrottsstödsutredningen att ett särskilt elitidrottsmål skulle föras in i regeringens förordning om statligt stöd till idrotten. Samtidigt föreslogs att medel ur statens idrottsanslag skulle avsättas till ”en bred förbundsövergripande satsning med syfte att stärka idrotters internationella konkurrenskraft och med särskilt beaktande av ekonomiskt svaga idrotter”. Utredningen motiverade förslaget med hänvisning till att statens stöd till barn- och ungdomsidrott ökat kraftigt under senare år, medan elitidrotten fått en alltmer tillbakaträngd position i statens idrottspolitik. En särskild satsning på elitidrott skulle därmed bli ytterligare en markering av elitidrottens värde och betydelse inom ramen för statens samlade idrottspolitik (SOU 2008:59).

Den följande hösten utarbetade RF ett förslag till en tänkt elitsatsning. Förslaget vann genklang hos regeringen, som i januari 2009 beslutade att 134,5 miljoner kronor från AB Svenska Spels överskott skulle kunna användas av RF till en ”flerårig samlad förbundsövergripande och behovsprövad elitsatsning inom svensk idrott”. I beslutet betonade regeringen att medlen avsåg en ”ny samlad elitorganisation” där kompetensen inom SOK, SHIF/SPK och RF skulle tillvaratas och vidareutvecklas (Kulturdepartementet 2009).

Under våren 2009 fortsatte diskussionen inom och mellan dessa organisationer om den planerade elitsatsningens former. Det förslag som slutligen accepterades av samtliga parter utformades av en särskild medlargrupp, bestående av företrädare från ett antal specialidrottsförbund. RF godkände förslaget på stämman i maj 2009. Kort därefter fattades motsvarande beslut av SOK:s och SHIF/SPK:s styrelser.

Organisation, inriktning och omfattning

Med godkännande från samtliga stödorganisationer kunde arbetet inledas med att förstärka svensk elitidrott. En första uppgift blev att utforma organisatoriska ramar för satsningen som säkerställde insyn och inflytande för samtliga tre centrala stödorganisationer. Lösningen blev att inrätta partssammansatta organ på både ledande och administrativ nivå. För ledning av verksamheten inrättades en *styrgrupp* bestående av två företrädare vardera från RF och SOK, en representant för SHIF/SPK samt en oberoende ordförande med erfarenhet av internationell elitidrott (Ulf Lönnqvist). I styrgruppens ansvar ingick bland annat att besluta om medelsfördelning till förbund och verksamheter utifrån Riksidrottsstyrelsens övergripande ramar. På administrativ nivå inrättades med tiden även en *operativ grupp*, bestående av företrädesvis tjänstemän inom RF, SOK och SHIF/SPK för handläggning och beredning av bidragsärenden, uppföljning, kontakter med specialidrottsförbund med mera.

En andra prioriterad uppgift blev att samla in och sammanställa kunskap om svensk elitidrotts kapacitet och förutsättningar. För RF medförde den nya elitsatsningen följaktligen ett omfattande arbete med att kartlägga specialidrottsförbundens ekonomi, landslagsverksamhet och internationella idrottsprestationer. Detta system för kunskapsinsamling har i dag permanentats, och utgör ett viktigt led i fördelningen av elitstöd till specialidrottsförbunden. Därtill har den väsentligt förbättrat kunskapen om den svenska elitidrottens existensvillkor.

Under hösten 2009 började elitsatsningen ta konkret form. Framför allt beslutade styrgruppen att satsningen skulle bestå av tre delar:

1. Ett landslagsstöd – med primärt syfte att stärka specialidrottsförbundens egna landslag och talangsatsningar. Stödet skulle fördelas utifrån ett antal kriterier, såsom uppnådda tävlingsresultat och förbundens eget utvecklingsarbete (kravanalyser, utvecklingsrapporter med mera). Varje specialidrottsförbund skulle ha stor frihet att självständigt avgöra hur bidraget skulle användas för att göra mest nytta.
2. Ett riktat stöd – där de allra bästa aktiva och lag skulle ges förutsättningar att konkurrera om medaljer i den absoluta världstoppen. Till skillnad från landslagsstödet skulle medlen hårdare behövsprövas och betalas ut först efter genomförd planeringsdialog mellan berört förbund och elitsatsningens styrgrupp/operativa grupp.

3. Ett centralt stöd – inriktat på service och kompetensstöd till förbund, landslag, aktiva och ledare. Denna del av elitsatsningen kan i huvudsak betraktas som en fortsättning och förstärkning av verksamheten inom RF:s elitidrottsavdelning på Bosön och SOK:s så kallade supportprogram.

Vidare beslutades att alla tre delar skulle finansieras via statliga medel och att fördelningen skulle göras av Riksidrottsstyrelsen och elitsatsningens styrgrupp. Parallellt skulle det även finnas särskilda resurser för de olympiska och paralympiska grenarna, både i form av sponsormedel och öronmärkta statsbidrag. Ansvaret för dessa medel skulle hänföras till SOK:s respektive SHIF/SPK:s styrelser.

Arbetet med att utforma och organisera elitsatsningen orsakade vissa förseningar (se mer nedan). Samtidigt var otåligheten stor hos specialidrottsförbunden att snarast få ta del av det nya elitbidraget. I juni 2009 beslutade Riksidrottsstyrelsen därför att bevilja en första utbetalning av landslagsstödet. Totalt fördelades 26 miljoner kronor till sammanlagt 63 förbund med landslagsverksamhet (39 förbund tilldelades 200 000 kr vardera, 23 förbund fick 600 000 kronor och SHIF/SPK fick fyra miljoner kronor). Fördelningen gjordes som en engångsföreteelse och utifrån grova kriterier. Samtidigt beslutades att resterande medel i den samlade elitsatsningen skulle fördelas under perioden 2010–2012.

I ekonomiskt avseende växte elitsatsningen snabbt i omfattning. Redan i oktober 2009 beslutade regeringen att öka elitstödet med ytterligare 78 miljoner kronor. Därmed hade regeringen öronmärkt sammanlagt 212,5 miljoner kronor till en förstärkning av svensk elitidrott under en fyraårsperiod (2009–2012). Till detta kom att Riksidrottsstyrelsen med början år 2010 även tillförde satsningen resurser motsvarande RF:s, SOK:s och SHIF/SPK:s övriga elitstöd. Därmed uppgick den samlade elitsatsningen totalt sett under åren 2010–2012 till cirka 100 miljoner kronor årligen, enligt följande:

Tabell 6. Den samlade elitsatsningen år 2009–2012, MSEK

År	Öronmärkt stöd via AB Svenska Spel	Övrigt statligt elitstöd	Summa
2009	26		26
2010	64	36	100
2011	61	39	100
2012	61	39	100
Summa	212	114	326

Källa: RF

Både när det gäller landslagsstödet och det riktade stödet har fördelningsprinciperna utvecklats över tid. De övergripande bedömningskriterierna har däremot varit desamma: idrottsliga prestationer, världskonkurrensen inom den specifika idrotten (idrottsgrenens spridning och andra länders insatser) samt kostnadsaspekter såsom den specifika idrottens särart och krav, storleken på landslagstruppen samt mängden träning som är nödvändig för att nå världstoppen. För det riktade stödet har dessutom så kallade trösklar tillämpats, det vill säga att det krävs en viss nivå av konkurrens och kostnad för att stöd ska beviljas.

I tabell 7 nedan redovisas landslagsstödet fördelning under hela perioden 2009–2012.

Tabell 7. Landslagsstöd år 2009–2012 KSEK

Förbund	2009	2010	2011	2012	Summa
Handikappidrott	4 000	3 600	4 400	4 000	16 000
Skidor	600	2 300	3 300	2 900	9 100
Ridsport	600	1 200	1 450	1 600	4 850
Basket	600	1 000	1 500	1 600	4 700
Simning	600	1 000	1 400	1 300	4 300
Fotboll	600	900	1 300	1 400	4 200
Ishockey	600	1 200	1 250	1 000	4 050
Sportskytte	600	1 000	1 100	1 150	3 850
Volleyboll	600	1 000	1 100	1 150	3 850
Handboll	600	900	1 100	1 200	3 800
Golf	600	800	1 000	1 100	3 500
Segling	600	900	1 000	900	3 400
Cykel	200	900	1 100	1 150	3 350
Friidrott	600	700	1 050	1 000	3 350
Bilsport	600	1 000	800	900	3 300
Brottning	600	700	950	1 000	3 250
Orientering	600	700	800	1 100	3 200
Tennis	600	800	800	900	3 100
Bowling	600	800	800	800	3 000
Innebandy	600	500	900	1 000	3 000

2. EN ÖVERSIKT AV DET SVENSKA ELITIDROTTSYSTEMET

Förbund	2009	2010	2011	2012	Summa
Gymnastik	600	800	700	800	2 900
Kanot	200	900	850	950	2 900
Boxning	600	700	750	800	2 850
Bandy	600	800	600	600	2 600
Skidskytte	200	700	850	750	2 500
Budo och kampsport	600	600	600	650	2 450
Taekwondo	200	800	750	650	2 400
Motorcykel/snöskoter	600	800	500	400	2 300
Curling	200	600	700	650	2 150
Konståkning	200	800	550	550	2 100
Amerikansk fotboll	600	600	450	400	2 050
Bordtennis	200	400	600	600	1 800
Bågskytte	200	600	500	450	1 750
Fäktning	200	400	500	600	1 700
Judo	200	400	550	500	1 650
Rodd	200	400	500	550	1 650
Triathlon	200	500	500	450	1 650
Flygsport	200	500	500	400	1 600
Skridsko	200	400	450	500	1 550
Badminton	200	400	400	450	1 450
Baseboll/softboll	200	400	350	350	1 300
Bangolf	200	300	300	300	1 100
Dövidrott	200	300	300	250	1 050
Mångkamp	200	300	300	150	950
Landhockey	200	300	200	150	850
Dragkamp	200	400	100	100	800
Vattenskidor/wakeboard	200	200	200	150	750
Styrkelyft	200	200	200	100	700
Biljard	200	100	150	200	650
Boule	200	300	0	50	550

Förbund	2009	2010	2011	2012	Summa
Danssport	200	200	100	50	550
Frisbee	200	200	100	50	550
Draghund	200	100	100	100	500
Karate	0	0	250	250	500
Squash	200	200	50	50	500
Casting	200	200	0	50	450
Tyngdlyftning	200	100	50	100	450
Klättring	200	100	50	50	400
Sportdykning	200	100	50	50	400
Bob och rodel	200	0	50	50	300
Gång/vandring	200	0	50	50	300
Racerbåt	200	0	50	50	300
Rugby	200	0	50	50	300
Issegling	200	0	0	0	200
Dart	0	0	50	50	100
Summa	26 000	38 000	42 000	41 650	147 650

Källa: Specialidrottsförbunden

Tabell 7 visar att Svenska Handikappidrottsförbundet fick störst landslagsstöd, totalt 16 miljoner kronor. Därefter följde Svenska Skidförbundet med drygt nio miljoner kronor. Av resterande förbund fick 23 stycken ett landslagsstöd på mellan 2,5 och fem miljoner kronor. Arton specialidrottsförbund fick bidrag på mellan 1 miljon kronor och 2,5 miljoner kronor. Slutligen återstod sammanlagt 22 förbund med landslagsverksamhet som fick ett stöd på mindre än en miljon kronor vardera.

En jämförelse mellan landslagsstödet fördelning och förbundens könsmissiga sammansättning bland aktiva medlemmar visar att kvinnor fick 37 procent av stödet och män 63 procent.² Detta motsvarar exakt den könsmissiga fördelningen i förbundens landslagstrupper.

I tabell 8 redovisas det riktade stödets fördelning under åren 2010–2012. Även här utmärkte sig Svenska Skidförbundet och Svenska Handikappidrottsförbundet

² I beräkningen delades varje förbunds landslagsstöd upp i två delar, motsvarande deras andel kvinnor respektive män bland aktiva medlemmar.

med betydligt högre bidrag än övriga förbund (mellan 13 och 15 miljoner kronor vardera). Därefter följde tio förbund med landslagsstöd på mellan 2,5 och drygt fem miljoner kronor. Femton förbund fick mellan en och 2,5 miljoner kronor. Hela 38 förbund fick mindre än en miljon kronor. Av dem blev fyra helt utan tilldelning.

Tabell 8. Riktat stöd år 2010–2012, KSEK

Förbund	2010	2011	2012	Summa
Skidor	6 102	4 600	4 650	15 352
Handikapp	4 500	4 844	3 670	13 014
Segling	2 023	1 838	1 370	5 231
Friidrott	1 666	1 625	1 500	4 791
Ridsport	1 374	1 150	1 440	3 964
Brottning	1 159	1 375	1 280	3 814
Simning	1 105	1 400	1 160	3 665
Handboll	1 100	1 125	910	3 135
Orientering	676	1 100	1 180	2 956
Tennis	882	900	950	2 732
Skidskytte	1 443	725	460	2 628
Fotboll	700	900	910	2 510
Basket	850	900	740	2 490
Ishockey	868	675	850	2 393
Bowling	392	975	960	2 327
Golf	618	875	780	2 273
Judo	950	625	690	2 265
Budo/kampsport	241	710	950	1 901
Kanot	461	625	780	1 866
Skytte	774	485	470	1 729
Cykel	601	450	610	1 661
Boxning	569	600	490	1 659
Curling	500	562	520	1 582
Konståkning	480	400	510	1 390
Fäktning	520	500	290	1 310
Bordtennis	400	375	450	1 225
Innebandy	540	225	440	1 205
Taekwondo	200	375	420	995
Rodd	405	250	320	975

2. EN ÖVERSIKT AV DET SVENSKA ELITIDROTTSYSTEMET

Förbund	2010	2011	2012	Summa
Motorcykel/snöskoter	235	295	380	910
Bilsport	121	350	300	771
Badminton	250	150	300	700
Bandy	200	225	260	685
Gymnastik	60	150	280	490
Styrkelyft	77	150	260	487
Bågskytte	25	150	310	485
Skridsko	207	100	130	437
Triathlon	153	100	160	413
Dragkamp	73	90	180	343
Karate	250	25	50	325
Bangolf	117	75	80	272
Volleyboll	250	0	0	250
Biljard	86	60	60	206
Dövidrott	138	0	60	198
Mångkamp	50	0	140	190
Vattenskidor/wakeboard	50	25	80	155
Klättring	0	75	60	135
Flygsport	60	10	50	120
Amerikansk fotboll	100	0	0	100
Baseboll och softboll	100	0	0	100
Landhockey	100	0	0	100
Draghund	77	0	10	87
Danssport	0	25	50	75
Dart	30	0	30	60
Rugby	50	0	0	50
Boule	0	25	20	45
Racerbåt	12	0	30	42
Issegling	0	0	40	40
Frisbee	0	0	30	30
Sportdykning	0	0	30	30
Casting	0	0	10	10
Bob och rodel	0	0	0	0
Gång och vandring	0	0	0	0

Förbund	2010	2011	2012	Summa
Squash	0	0	0	0
Tyngdlyftning	0	0	0	0
Summa	34 970	33 269	33 140	101 379

Källa: Specialidrottsförbunden

En kraftsamling med trög start

Den samlade elitsatsningen har karakteriserats som en kraftsamling i svensk idrott. Epitetet ska förstås på två sätt. För det första refererar det till en reell förstärkning av det statliga stödet till svensk elitidrott och talangutveckling. För det andra refererar begreppet till en strävan av ökad samordning i elitidrottsfrågor mellan RF, SOK och SHIF/SPK. Denna samverkansprincip var en viktig utgångspunkt i utformningen av elitsatsningen – men det var samtidigt en målsättning som skulle visa sig problematisk att leva upp till. Även om samtliga parter var positiva till beslutet om en statligt finansierad kraftsamling för svensk elitidrott, uppstod genast oenighet om hur satsningen i praktiken skulle utformas och realiseras.

Till viss del handlade meningsskiljaktigheterna om elitsatsningen i sig. Som exempel ägnades mycket tid under år 2009 åt att diskutera rent organisatoriska frågor såsom bemanningen av talangsatsningens styrgrupp, valet av arbetsformer och beslutsprocesser. Det blev även problematiskt att lösa hur de nya medlen skulle fördelas mellan olika verksamheter, utifrån vilka kriterier och så vidare. Till detta kom en osäkerhet om satsningens effekter på det redan etablerade elitstödet, såsom SOK:s och SHIF/SPK:s medel till förberedelser och deltagande i olympiska och paralympiska spel. Den oenighet som präglade elitsatsningens etableringsfas kan i dessa avseenden betraktas som en sorts inkörningsproblem där organisationer med skilda erfarenheter och intressen fick svårt att enas i utformningen av ett gemensamt projekt. Men detta vore samtidigt en alltför enkel bild. Till saken hör att elitsatsningen gav nytt bränsle till ett antal redan existerande konflikthärdar mellan dessa organisationer. Dessa motsättningar kan i sin tur härledas till grundläggande skillnader i RF:s, SOK:s och SHIF/SPK:s roller och ansvarsområden i svensk idrott.

En första skillnad handlar om *representativitet*. Både RF och SOK är ytterst att betrakta som paraplyorganisationer för idrottsrörelsens många grenförbund. RF samlar 69 specialidrottsförbund och är därmed företrädare för (nästan) all svensk föreningsidrott. SOK är på motsvarande sätt en kommitté som består av

de 36 specialidrottsförbund vars idrotter finns representerade på det olympiska programmet. SHIF/SPK är ett mellanting. Organisationen är både ett traditionellt specialidrottsförbund som bedriver en egen idrottsverksamhet i sammanlagt 18 olika idrotter och huvudman för idrottare med funktionsnedsättning hos elva ytterligare specialidrottsförbund vilka deltar i Paralympics.

En andra olikhet rör organisationernas *ansvarsområden*. RF:s uppdrag är brett. Enligt stadgarna utgör förbundet ”den svenska idrottsrörelsens samlande organisation” med uppgift att ”handha för idrottsrörelsen gemensamma angelägenheter, såväl nationellt som internationellt”. I praktiken handlar det om alltifrån strategiska beslut rörande om idrottsrörelsens framtida verksamhet till bidragsfördelning, opinionsbildning, idrottsutveckling och kontakter med det omgivande samhället. Viktigt i detta sammanhang är emellertid att förbundet i alltifrån bidragsgivning till framtidsstrategier måste försöka att väga in samtliga idrotters intressen och spänningen mellan ett elitidrotts- och breddidrottsperspektiv. SOK:s situation är betydligt enklare. Kommitténs primära uppdrag är att skapa ”konkurrenskraftiga svenska OS-trupper” för att därigenom nå goda svenska resultat i olympiska spel. Det är följaktligen ett uppdrag med explicit inriktning på elitidrott – och avgränsat till ett begränsat antal idrotter och ett specifikt idrottsevenemang. SHIF/SPK, slutligen, har precis som RF ett ansvar för både elit- och breddidrottsverksamhet – men endast med avseende på idrott för personer med funktionsnedsättningar. Men i likhet med SOK är SHIF/SPK dessutom ansvarigt för svenskt deltagande i ett stort internationellt idrottsevenemang, Paralympics.

En tredje olikhet är *ideologisk* och handlar om organisationernas olika uppfattningar om de centrala stödorganisationernas roll och funktion i svensk elitidrott. För RF är utgångspunkten att varje specialidrottsförbund är ägare av sin egen idrott. Med det menas att det är specialidrottsförbunden som bedriver, organiserar och administrerar tävlingsverksamheten inom sina respektive idrotter, inklusive landslagsverksamhet och talangutveckling. RF:s uppgift i elitidrottsfrågor är följaktligen främst stödjande och handlar om att fördela bidrag och erbjuda olika former av service. Förbundets egna aktiviteter på elitidrottsområdet har därför generellt sett varit förhållandevis begränsade.

För SOK är det övergripande elitidrottspolitiska målet att producera goda svenska resultat i olympiska spel. Kommittén har dessutom arbetat operativt och förbundsövergripande med elitidrott och talangutveckling inom de olympiska idrotterna sedan 1990-talet. Därtill har SOK haft egna resurser för elitstöd i form av både statsbidrag och sponsorintäkter. Slutligen är det även SOK som avgör vilka svenska elitidrottare som ska representera Sverige i olympiska spel. För olympis-

ka idrotter är SOK därför en viktig maktfaktor i allt från kompetens i elitidrottsfrågor till ekonomiskt stöd och uttagning av OS-trupper. Denna centrala position har kommittén aldrig tvekat att utnyttja för att skapa så goda OS-resultat som möjligt. Som exempel har krav på motprestationer och dialog knutits till talang- och elitstödet till de olympiska förbunden. Därtill har bidraget till elitaktiva varit förhållandevis selektivt och behovsprövat med ambitionen att kunna ge ”åtminstone några” chansen att kompromisslöst satsa på sin idrott, snarare än att fördela elitstödet över större grupper av aktiva.

Även i det avseendet kan SHIF/SPK karakteriseras som ett mellanting. Organisationen har nämligen både en bredare servicefunktion till sina idrotter, motsvarande den som RF har, och den mer avgränsade uppgiften att ansvara för svenskt deltagande i Paralympics. I idrott för personer med funktionsnedsättning finns därför det elitidrottsliga spänningsförhållande som kännetecknar RF och SOK inbyggt i en och samma organisation.

Relationen mellan RF och SOK har varit föremål för närmast kontinuerlig debatt sedan 1980-talet. En rad utredningar har på RF:s initiativ analyserat parternas struktur, roller och arbetsformer. Förslag till samgående har även väckts vid ett flertal tillfällen, men alltid avvisats av SOK och vanligtvis utmynnat i olika former av samarbetsavtal. I viss utsträckning har även regeringens politik bidragit till konflikten. Beslutet år 1998 att tillföra SOK ett särskilt anslag för talangidrottsutveckling möttes nämligen starkt motstånd från RF, dels med hänvisning till att det ansågs bryta med det egna förbundets myndighetsroll att fördela statens idrottsstöd, dels eftersom det uppfattades som en orättvisa att ha ett statligt talangstöd som inte kom alla specialidrottsförbund till del.

Det ska tilläggas att regeringen varit väl medveten om stödorganisationernas samarbetsvårigheter. Syftet med beslutet om öronmärkta medel till en elitsatsning var därför inte enbart att uppmuntra till framtida framgångar för svensk elitidrott. Med formuleringen att satsningen skulle vara ”samlad” gjorde regeringen även en tydlig markering av behovet av förbättrat samarbete mellan idrottens olika stödorganisationer. Samma förhoppningar förtydligades även i 2009 års idrottsproposition (prop. 2008/09:126, s. 26):

...den verksamhet som för närvarande sker med stöd av statliga bidrag till elitidrott [...] måste samordnas bättre för att elitsatsningen ska ge full effekt. [...] Regeringen kommer att noga följa utvecklingen och framgent överväga behovet av eventuella förändringar i den nuvarande bidragsstrukturen.

Ny organisationsstruktur sedan 2011

På RF-stämman i maj 2011 konstaterades att den samlade elitsatsningens första två år präglats av både meningsmotsättningar och samarbetssvårigheter mellan de tre stödorganisationerna. I en särskild rapport påpekades bland annat att elitsatsningens styrgrupp tvingats ägna alltför mycket tid åt formalia, konflikthantering och diskussioner vilka ”tenderat att övergå i förhandling” på bekostnad av projektplanering med tydliga mål och riktlinjer. Vidare beklagades tungrodda arbetsformer, bristande transparens i organisationernas bidragshantering samt ”grundläggande värderingsskillnader mellan parterna kring vilken syn man har på specialidrottsförbundens egna elitsatsningar och behov av stöd”. Mot den bakgrunden beslutade RF-stämman att i grunden förändra elitsatsningens arbetsformer.

Utgångspunkten för den nya organisationsstrukturen var att RF, SOK och SHIF/SPK alltjämt skulle samverka i elitidrottsfrågor och dra nytta av varandras kompetens. Samtliga parter skulle dessutom finnas representerade i den framtida elitsatsningen. Men därutöver innebar nyordningen att mycket av bestämmanderätten och ledningen av satsningen koncentrerades till RF. Först och främst gavs Riksidrottsstyrelsen (RS) en starkare roll genom att ensamt fatta beslut om bidrag och kriterier för bidragsfördelning. Parallellt avskaffades det tidigare systemet med partssammansatta organ (styrgrupp och operativ grupp) till förmån en så kallad *elitkommitté*, bestående av framträdande personer inom svensk elitidrott och med syfte att vara ett beredande/stödjande organ för RS i elitidrottsfrågor. Slutligen skulle RF:s kansli förstärkas på elitidrottsområdet genom tillkomsten av en särskild *elitidrottsavdelning* under ledning av en *elitidrottschef*. Denna avdelning skulle både utveckla egen kompetens inom områden som fysiologi, medicin, psykologi och nutrition samt etablera ett samarbete med motsvarande operativa enheterna hos SOK och SHIF/SPK.

Som utgångspunkt för den delvis omarbetade elitsatsningen framhölls visionen att Sverige år 2015 ska ha ett av världens bästa elitidrottsprogram under devisen ”Succé Sverige – för nationell stolthet och internationell respekt”. Vidare tillades att verksamheten ska utgå från en värdegrund baserad på demokrati och delaktighet, glädje, rent spel och allas rätt att vara med.

Förändringen av elitsatsningens organisation måste tolkas som att RF har flyttat fram sina positioner i kampen om den svenska elitidrottens ledning, framförallt genom att idag bereda och fördela hela statens stöd till elitidrott och talangutveckling. Men SOK har inte blivit lottlös. I den nya organisationsstrukturen har

kommittén ett fortsatt stort inflytande över elit- och talangutvecklingen av olympiska idrotter. Till detta kommer att olympiska idrotter har en gynnad ställning i bidragsfördelningen – framför allt genom att man inkluderat kriterier såsom internationell konkurrens och kostnader, det vill säga tagit hänsyn till att elitsatsningar inom olympiska idrotter ofta är dyrare än andra idrotter på grund den hårda konkurrensen.

Arbetet att reformera den samlade elitsatsningen inleddes hösten 2011. I oktober tillträdde Peter Mattsson den nyinrättade tjänsten som RF:s elitidrottschef. Parallellt inrättades den nya Elitkommittén under ledning av RS-ledamoten Anders Rydberg.

Den samlade elitsatsningens effekter och verkan

Den samlade elitsatsningen har endast pågått sedan år 2009. Det riktade stödet började dessutom inte att utdelas förrän år 2010. Det är därför svårt att i dagsläget bedöma satsningens långsiktiga effekter för svensk elitidrott. Än svårare är det att uttala sig om följderna av 2011 års förändrade organisation. Med dessa reservationer kan emellertid tre kommentarer göras om den samlade elitsatsningens effekt och verkan.

För det första råder det ingen tvekan om att elitsatsningen har inneburit ett betydande resurstillskott till svensk elitidrott på internationell nivå. Ett helt ny landslagsstöd till specialidrottsförbunden är inrättat. Därtill finns idag ett riktat elitstöd som inkluderar samtliga specialidrottsförbund i RF och inte längre enbart omfattar olympiska idrotter. Det kan givetvis råda delade meningar i svensk idrott om satsningens omfattning och inriktning. Säkerligen finns det många landslagstrupper och förbund som önskar att medlen varit större eller att de hade fördelats på annat sätt. Men det förtar inte det faktum att det nya elitbidraget gett många specialidrottsförbund reellt ökade möjligheter att utveckla och förstärka sin landslagsverksamhet.

En andra effekt handlar om synliggörande och kunskap om elitidrottens utformning och existensvillkor. Med en särskild elitsatsning bekräftade regeringen att elitidrott utgör ett viktigt inslag i svensk idrott som en verksamhet med ett egenvärde och därtill försedd med öronmärkta bidrag. Redan beviljandet av den samlade elitsatsningen hade därmed ett idrottspolitiskt symbolvärde vars betydelse inte får underskattas. Till detta kommer att satsningen medfört helt nya rutiner inom RF för att följa upp och kartlägga specialidrottsförbundens elitverksamhet

och landslagsaktiviteter. Därmed har satsningen även medfört ny kunskap om svensk elitidrotts förutsättningar och existensvillkor.

Men kanske viktigast av allt är att elitsatsningen resulterat i en förbättrad samordning av det samlade stödet till svensk elitidrott. På detta område var regeringens beslut entydigt: i beviljandet av en gemensam elitsatsning låg en förväntan om att senare års motsättningar mellan framför allt RF och SOK skulle biläggas samt att stödorganisationernas parallella system för talang- och elitstöd skulle koordineras och effektiviseras. Därmed kan satsningen ses som en viktig vändpunkt i svensk idrottspolitik där RF och SOK tvingades till förhandlingsbordet efter årtal av motsättningar och låsta positioner. Här ska visserligen understrykas att den ökade samordningen – och samarbetet – inte skett konfliktfritt. Arbetet med att genomföra elitsatsningen har tidvis präglats av motsättningar och intressekonflikter. Detta har i sin tur lett till försenade bidragsutbetalningar till specialidrottsförbunden och svårigheter att enas kring principer och bidragskriterier. Att konfliktnivån minskat under år 2011 är visserligen positivt, men inte nödvändigtvis ett uttryck för att parterna utvecklat samsyn i frågor om svensk elitidrotts- och talangutveckling.

Det ska avslutningsvis tilläggas att regeringens särskilda elitsatsning avsåg perioden år 2009–2012. Därmed återstår att se huruvida satsningen kommer att fortsätta efter år 2012 – samt i vilka former och i vilken omfattning.

Svenska idrottsprestationer på internationell nivå

Erhållna medaljer i VM eller motsvarande

I detta avsnitt redovisas svenska idrottsprestationer i internationella mästerskap under senare år. Redogörelsen görs med förbehållet att det är svårt att jämföra idrottsliga prestationer såväl mellan nationer (jfr kapitel 1) som mellan idrotter.

När det gäller årsvisa redogörelser tillkommer problemet att långt ifrån alla idrotter arrangerar årliga världsmästerskap eller motsvarande. En uppräknig av de medaljer eller prestationer som uppnåtts under ett år kan därmed ge en missvisande bild av ett lands reella idrottskapacitet eftersom det finns landslagstrupper som inte tävlat och därmed haft chans att utmärka sig. I tabell 9 nedan redovisas därför två olika mått. Först redovisas svenska landslagstruppers samlade medaljskörd i VM eller motsvarande under perioden år 2006–2009. Måttet är utformat så att alla landslagstrupper därmed har fått en möjlighet att redovisa resultatet från sitt senaste stora mästerskap. Därefter redovisas antalet svenska medaljer

under år 2010. I det senare måttet ingår endast resultatet från 167 av 244 svenska landslagstrupper. Av det följer att 77 landslag, motsvarande ungefär en tredjedel av samtliga landslagstrupper, inte deltog i något världsmästerskap under det året.

Tabell 9. Svenska medaljer i VM eller motsvarande år 2006–2009 samt 2010

	År 2006–2009	År 2010
Guld	80	71
Silver	79	58
Brons	77	74
Summa	236	203

Källa: Specialidrottsförbunden

De förbund som tog flest medaljer under år 2010 redovisas i tabell 10. Uppgifterna vittnar om att det finns många idrotter där Sverige tar medalj i högsta internationella konkurrens. Resultaten är däremot inte jämnt fördelade. Av sammanlagt 232 landslag som deltog i VM eller motsvarande under perioden år 2006–2009 blev 149 trupper (64 procent) utan medalj. Flest medaljer under samma period tog för övrigt landslagstrupperna i carambole (11 st), sportskytte (10 st) och orienteringsskytte (10 st).

Tabell 10. Förbund med många medaljer i VM eller motsvarande år 2010

Förbund	Medaljer
Racerbåtförbundet	20
Handikappidrottsförbundet	19
Skidförbundet	15
Mångkampsförbundet	13
Budoförbundet	11
Bågskytteförbundet	10
Brottningsförbundet	9
Dövidrottsförbundet	9
Seglarförbundet	9
Orienteringsförbundet	8
Taekwondoförbundet	8

Källa: Specialidrottsförbunden

Flest medaljer under år 2010 tog Svenska Racerbåtsförbundet: sammanlagt tolv guld, fyra silver och fyra brons i grenar som jet ski, offshore, rundbana och thundercat. Därefter följde Svenska Handikappidrottsförbundet med goda resultat för trupperna i simning och sportskytte.

Ett gemensamt kännetecken för förbunden i tabell 10 är att de har många separata landslagstrupper – och därmed även många mästerskap att delta i. Som exempel organiserar Svenska Handikappidrottsförbundet hela 17 egna landslagstrupper, medan Svenska Skidförbundet har tolv separata landslag.

I tabell 11 redovisas de landslagstrupper som tog flest medaljer år 2010.

Tabell 11. Landslag som tog många medaljer år 2010

Förbund	Landslag		Medaljer
Mångkampsförbundet	Orienteringsskytte	Dam & Herr	13
Handikappidrottsförbundet	Simning	Dam & Herr	10
Budoförbundet	Submission Wrestling	Dam & Herr	8
Dövidrottsförbundet	Bowling	Dam & Herr	8
Taekwondoförbundet	ITF	Dam & Herr	8
Brottningsförbundet	Damer	Dam	7
Handikappidrottsförbundet	Sportskytte	Dam & Herr	7
Skidförbundet	Längd	Dam & Herr	7
Seglarförbundet	Icke olympiska	Dam & Herr	6
Skidförbundet	Skidorientering	Dam & Herr	6
Styrkelyftförbundet	Bänkprens	Dam & Herr	6

Källa: Specialidrottsförbunden

Tabell 11 visar att landslaget i orienteringsskytte tog 13 medaljer, varav fem guld, fyra silver och fyra brons. Därefter följde ytterligare tio landslag, vilka alla tog fler än fem medaljer i VM eller motsvarande.

Resultat i olympiska spel och Paralympics

Tabell 12 och 2.13 redovisas svenska resultat upp till 8:e placering i olympiska spel under perioden 1998–2010.

Tabell 12. Sveriges resultat vid sommar-OS 2000–2008

Olympiska spel	Svenska deltagare	Placering							
		1:a	2:a	3:e	4:e	5:e	6:e	7:e	8:e
2000 Sydney	158	4	5	3	5	2	6	4	3
2004 Aten	115	4	1	2	8	5	2	1	4
2008 Peking	123	0	4	1	5	5	4	3	9

Källa: Sveriges Olympiska Kommitté

Tabell 13. Sveriges resultat vid vinter-OS 1998–2010

Olympiska spel	Svenska deltagare	Placering							
		1:a	2:a	3:e	4:e	5:e	6:e	7:e	8:e
1998 Nagano	99	0	2	1	2	1	4	3	2
2002 Salt Lake City	102	0	2	4	4	2	2	2	2
2006 Turin	105	7	2	5	4	3	4	0	5
2010 Vancouver	105	5	2	4	8	3	2	3	3

Källa: Sveriges Olympiska Kommitté

Tabellerna indikerar att många svenska elitidrottare och lag konkurrerar om medaljer i olympiska sammanhang. En jämförelse mellan de svenska OS-truppers storlek och antalet placeringar upp till 8:e plats visar dessutom en positiv utvecklingskurva. I både sommar- och vinterspelen har andelen prestationer (mätt i placeringar 1–8) ökat i relation till svenska deltagare. I sommar-OS minskade den svenska truppen från 158 deltagare i Sydney år 2000 till 123 i Peking år 2010. Antalet placeringar 1–8 förblev däremot i det närmaste konstant (en minskning från 32 till 31 placeringar). I vinterspelen fördubblades antalet placeringar bland de åtta främsta från 15 stycken vid OS i Nagano år 1998 till 30 placeringar i Vancouver år 2010 – samtidigt som antalet svenska deltagare inte ökade mer än från 99 till 105 personer.

I tabell 14 redovisas antal svenska deltagare samt resultat vid Paralympiska sommar- respektive vinterspel under perioden 1998–2010. Av tabellen framgår att Sverige både haft större trupper och erövrat fler medaljer i sommarspelen än i vinterspelen. Samtidigt ska det tilläggas att antalet idrottsgrenar är betydligt fler på det paralympiska sommarprogrammet än på vinterspelen (20 mot 5).

Tabell 14. Svenska resultat i Paralympics 2000–2008

Paralympiska sommarspel	Svenska deltagare	Placering		
		1:a	2:a	3:a
2000 Sydney	42	5	6	10
2004 Aten	41	8	7	6
2008 Peking	63	5	3	4
Paralympiska vinterspel				
1998 Nagano	22		1	5
2002 Salt Lake City	19		6	3
2006 Turin	17			1
2010 Vancouver	24			2

Källa: Svenska Handikappidrottsförbundet och Sveriges Paralympiska Kommité

Avslutande kommentarer

I forskningen om utvecklingstendenser inom internationell elitidrott används begreppet ”global kapprustning” för att fånga den ökade konkurrens som uppstått i takt med att allt fler länder satsat allt större resurser i syfte att tillförsäkra sig medaljer och framträdande positioner i internationella tävlingssammanhang. Även om det givetvis finns nationsspecifika variationer i dessa elitidrottssystem, går det samtidigt att urskilja vissa gemensamma utvecklingslinjer och likriktningstendenser. En sådan tendens är att elitidrottsverksamheten tenderar att centraliseras till ett begränsat antal stora och nationella institut för talang- och elitidrottsutveckling. Som välkända exempel kan nämnas *The Australian Institute of Sport*, beläget i Canberra, Australien och det norska Toppidrettscentret (”toppidrottsundret”) i Sognsvann utanför Oslo. En andra generell tendens handlar om ett ökat statligt engagemang i elitidrottsfrågor. Det ökade engagemanget har främst visat sig genom kraftigt höjda bidrag till elitidrottsliga aktiviteter. Men det har ofta även

inneburit ett ökat statligt inflytande i frågor om elitidrottens utveckling. Som närliggande exempel kan nämnas att dansk elitidrott har lagstöd sedan år 1984 och leds av en statligt kontrollerad stiftelse, Team Denmark (en utförligare diskussion om utvecklingstendenser i den internationella elitidrotten ges i kapitel 3).

Dessa internationella utvecklingstendenser kan emellertid knappast anses gälla i Sverige. Som den här redogörelsen visat, skiljer sig den svenska elitidrottsmodellen på ett antal avgörande punkter från många jämförbara länder.

Ett första särskiljande drag handlar om att svensk elitidrott är påfallande decentraliserad, såtillvida att den aktiva elitidrotts- och talangutveckling i Sverige framför allt sker på lokal föreningsnivå snarare än i ett antal nationella elitidrottscentra. Därtill tillämpas principen att varje specialidrottsförbund ansvarar för sin egen idrott, vilket även inbegriper ett ansvar för den egna elitidrotten genom landslagsverksamhet, talangutveckling och utbildningsinsatser.

Ett andra utmärkande drag för svenska förhållanden är att den idrottsideologiska diskussionen om elitidrottens roll och existensberättigande vanligtvis förs inom ramen för ett överordnat breddidrotts- och folkrörelseperspektiv. I många länder är det närmast självklart att tävlingsidrott i första hand handlar om medaljer och goda elitidrottsresultat. I Sverige har däremot debatten om idrottens samhällsnytta alltid främst handlat om breddrelaterade mål såsom folkhälsa, fysisk rekreation och ungdomsfostran. Detta har även påverkat den svenska synen på elitidrott. Det är närmast symptomatiskt att de mest känsloladdade idrottsdebatterna i Sverige handlar om riskerna med elitsatsningar och selektion inom barn- och ungdomsidrotten snarare än om metoder för att öka antalet svenska medaljer i internationella tävlingssammanhang. Ett viktigt kännetecken för det svenska elitidrottssystemet är följaktligen den ideologiska ståndpunkten att medaljer visserligen är viktiga – men att vägen till framgångar inte får kantas av utslagning eller att elitsatsningarna sker på bekostnad av de ungas övriga livssituationer (såsom tillgång till familj och sociala relationer samt möjlighet till utbildning). Eller som RF våren 2012 preciserade sin vision om den goda elitidrotten i en inbjudan till konferensen *Vinnare i det långa loppet*:

Vi tror att det är viktigt att både MÅ och NÅ toppen!... För oss har man lyckats när man når sina mål och mår bra under tiden. När man insett att själva processen mot målet är minst lika viktigt som resultatet.

Ett tredje framträdande drag i det svenska elitidrottssystemet handlar om idrottens koppling till den offentliga välfärdspolitiken. Här är poängen att den frivilligt

organiserade idrotten i Sverige sedan länge utgjort en integrerad del av svensk välfärdspolitik – något som även manifesterats genom ett med tiden synnerligen omfattande offentligt stöd. Motiven bakom den statliga idrottspolitiken har emellertid nästan uteslutande handlat om att främja idrottsrörelsens karaktär av bred och demokratiskt uppbyggd folkrörelse med fysisk aktivitet och ungdomsvård som främsta signum. Därmed har det statliga stödet i huvudsak inriktats på barn- och ungdomsidrott samt organisationsstöd till idrottsrörelsens nationella förbund. Först på senare tid har stödet kompletterats med riktade satsningar på elitidrott.

För anhängare av en framgångsrik svensk elitidrott kan beskrivningen ovan framstå som dystert. Är inte budskapet att den svenska elitidrottsmodellen är fragmentarisk och outvecklad? Har inte den svenska breddidrotts- och folkrörelsetraditionen varit alltför förhärskande och därmed begränsat vår potential på elitidrottens område? Svaret är troligtvis både ja och nej. Å ena sidan finns det rimligtvis fog för påståendet att breddidrottens starka dominans i svensk välfärdspolitik under 1900-talet länge begränsade förutsättningarna för mer offensiva statliga satsningar på elitidrott och talangutveckling. Å andra sidan kan det hävdas att det även finns inslag i vår svenska breddidrotts- och folkrörelsetradition som inneburit konkurrensfördelar på elitidrottens område. Kanske viktigast av allt är att den svenska föreningsmodellens öppenhet och effektiva organisationsförmåga tillsammans med ett betydande offentligt stöd (både i form av kontantbidrag och genom anläggningssubventioner). Detta har tillsammans skapat ett positivt idrottsligt klimat i Sverige där unga fått möjlighet att pröva på olika idrotter och därmed även att upptäcka sina talanger. I det avseendet skiljer sig Sverige rimligtvis från många jämförbara länder, där faktorer som kön, socioekonomi och härkomst alltså påverkar urvalet av unga som över huvud taget tar sig till idrottsplanen.

Mot denna bakgrund framstår det således som lite missvisande att karakterisera det svenska elitidrottssystemet som outvecklat. Mer rimligt är i stället påståendet att det systemet har sin främsta styrka i de inledande faserna av en elitidrottsprocess men att den breddidrottsliga och välfärdspolitiska hegemoniska diskursen därefter har begränsat förutsättningarna till lika stora insatser i processens sista led, det vill säga i att skapandet av förutsättningar för de bästa talangerna att helhjärtat kunna fullfölja sina elitidrottsliga ambitioner på högsta internationella nivå. Här indikerar åtminstone redogörelsen av förbundens landslagsutgifter att förutsättningarna är minst sagt varierade. I ett fåtal populära och kommersiellt gångbara idrotter finns möjligheter till sponsorer, reklamavtal och stipendier. Men för många andra återstår att finansiera sina elitsatsningar via deltidsarbeten, studier eller genom ekonomiskt stöd från familj och anhöriga (jfr Lindfeldt 2007).

För dem är och förblir idrotten en ideell fritidsverksamhet, oavsett nivåerna på deras prestationer.

I dagsläget går det att skönja tecken på att den svenska elitidrottsmodellen står inför en brytningstid. Inom idrottsrörelsen pågår ett intensivt arbete med att samordna det centrala elitidrottsstödet. Parallellt har regeringen gett elitidrotten ett viktigt erkännande via öronmärkta satsningar och genom att införa ett elitidrottsmål i den förordning som reglerar statens idrottsstöd. Dessa processer indikerar att den svenska elitidrottsmodellen är stadd i förändring. Men det mest förvånande är kanske inte att svensk idrott successivt börjat anpassa sig till de trender som kännetecknar den internationella elitidrottsliga kapprustningen. Mer anmärkningsvärt är att processen inte påbörjades långt tidigare.

3. Nationella elitidrottssystem och internationell konkurrenskraft

En forskningsgenomgång

Av Paul Sjöblom & Josef Fahlén

Inledning

I detta kapitel presenteras forskning om nationella elitidrottssystem och internationell konkurrenskraft. Genomgången omfattar både faktorer som, enligt forskningen, är viktiga för att få fram internationellt framgångsrika elitidrottare och analyser av de problem som forskare menar uppstår i samband med en ökad fokusering på elitidrott och internationella idrottsframgångar.

Genomgångens fokus ligger på mesonivå (jämför sidan 16), det vill säga på elitidrottsliga faktorer som går att påverka genom politiska insatser och idrottsinterna prioriteringar. Den omfattar därmed inte mer övergripande strukturella faktorer på makronivå, såsom befolkningsmängd och industrialiseringsgrad. Den omfattar inte heller aktörsorienterade faktorer på mikronivå, såsom enskilda elitaktivas individuella färdigheter och egenskaper.

Kapitlet belyser först några nationella elitidrottssystem som, i kraft av respektive lands idrottsliga framgångar, fått mycket uppmärksamhet av forskarsamfundet. Därefter tittar vi närmare på systemen i våra nordiska grannländer, som har

idrottsmodeller som liknar vår egen, för att slutligen göra jämförelser med den svenska modellen för elitidrott och internationell konkurrenskraft.

Utvecklingen av nationella system

Sedan ett par decennier tillbaka pågår en intensiv kapprustning mellan en rad framstående nationer på den internationella elitidrottens arena – ”a global sporting arms race” (Houlihan, 2001; De Bosscher, Bingham, Shibli, van Bottenburg & De Knop, 2008; Bloyce & Smith, 2010). Kapprustningstrenden inleddes redan med Sovjetunionens elitidrottsatsningar på 1930-talet. Flera forskare menar att det är den gamla sovjetiska modellen som de idrottsliga stormakterna i dag i mångt och mycket försöker kopiera, med undantag för den systematiska dopningen av utövarna (Green & Oakley, 2001).

Den sovjetiska idrottsmodellen förfinades under 1970–1990-talen av det forna östblockets satellitstater. Forskningen lyfter fram Östtyskland som det tydligaste och mest framgångsrika exemplet på det, i vart fall med hänsyn till antalet vunna medaljer i internationella mästerskap (Green & Oakley, 2001). Den östtyska dominansen mellan år 1952 och 1988 var i det närmaste total, och forskarna är förhållandevis samstämmiga om att det i första hand var *idrottens ställning i samhället* som var den viktigaste framgångsfaktorn på mesonivå (alltså vid sidan av policyoberoende variabler på makronivå som geografi och klimat, folkmängd och BNP). I såväl den frivilliga sfären som inom skolväsendet reglerades idrotten genom lagstiftning. Idrotten fick en särställning och ett utrymme som gav idrottens organisationer (jämför specialidrottsförbunden) möjlighet att identifiera unga talanger och utveckla dem genom omfattande träning och kontinuerliga tester. För att de förädlade talangerna skulle kunna fokusera fullt ut på sitt idrottande tillhandahöll staten även ersättning för levnadsomkostnader. Idrottens särställning skapade också ett behov av utbildade tränare och lärare, vilket medförde en snabb utbyggnad av idrottsliga yrkesutbildningar; en professionalisering av idrotten ägde rum. Men det var bara ett visst antal idrottsgrenar som kom i åtnjutande av mer omfattande statligt stöd. De valdes ut på grundval av sin kulturella förankring och popularitet i samhället samt sin medaljpotential. För att bedöma möjligheten till medaljer användes mått såsom antalet kompetenta tränare, fullgoda anläggningar och tillgången på talanger. En annan betydande urvalsfaktor, som sällan nämndes öppet, var det internationella motståndet. Ju svagare internationell konkurrenssituation, desto större anledning till att satsa på just den idrotten (Green & Oakley, 2001).

Förklaringen till att de västeuropeiska utövarna inte kunde hålla jämna steg med konkurrenterna från öst förenklades ofta i västerländska medier till att enbart handla om statlig finansiering – och att östblockets utövare därmed hade möjlighet att träna mer än elitidrottare från väst. Bortom denna förenkling skymtar dock ett mer intrikat system, som alltså i stora delar liknar det som finns i flera framstående nationer i dag (Green & Oakley, 2001). De västeuropeiska systemen, eller i vissa fall frånvaron av system, var formade i en demokratisk kontext och kunde därför inte vara lika omfattande som östblockets vid denna tid. Amatöridealet gjorde extern finansiering svår, och organisationsstrukturerna kring elitidrotten var fragmentariska och inte sällan konfliktfyllda. Utövarna fick i stor utsträckning klara sig på egen hand och det var många aktörer som stred om makten över elitidrottens syften, målsättningar och utformning. Allt detta sammantaget gjorde försök till nationell samordning komplicerade (Green, 2007a). Inställningen i väst förändrades emellertid i och med idrottens successiva professionalisering och kommersialisering, som följde med de nya ideologiska strömningarna under 1970- och 1980-talen (Green, 2007b). Det började investeras allt större resurser i elitidrott, vilket snart också visade sig ge framgångar på idrottsarenorna. Så löd i alla fall tolkningen. Med den tilltagande internationella konkurrensen, och de globaliserings- och standardiseringsprocesser som följde i dess kölvatten, spred sig elitintensifieringen till länder som Storbritannien, Frankrike, Tyskland, Spanien, Norge, Japan, Kina, Nya Zeeland och Singapore (Green, 2005; Green & Houlihan, 2011).

Omfattningen av den utbyggda idrottspolitikerna och elitidrottssatsningarna har skiftat över tid inom och mellan de länder som gett sig in i kapprustningen. Syftet med, och inriktningen på, satsningarna har däremot varit likartade. Tre länder förekommer oftare än andra i diskussionen om elitidrottsutveckling. De lyfts nedan fram som exempel på hur kapprustningen gått till och vilka resultat den lett till.

Det kanadensiska exemplet

Det kanadensiska elitidrottssystemet är ett tydligt exempel på statlig inblandning med betoning på rationella och teknokratiska processer. Exemplet Kanada har också lång historia (Green, 2004a). Den kanadensiska staten införde redan i mitten av 1970-talet så kallade *planning dictates* (planeringsriktlinjer) för att strama upp förhållandet mellan staten och idrotten. För att idrotten skulle få fortsatt förtroende och finansiering från staten avkrävdes samtliga nationella idrottsorganisationer (jämför specialidrottsförbund) detaljerade planer för hur de avsåg

att utveckla sin specifika idrott, både i generella termer och med specifikt fokus på internationell tävlingsframgång – *pathways to the podium*. Trenden förstärktes på 1980-talet med det så kallade *Quadrennial planning program* (QPP), med ännu tydligare fokus på idrottsliga framgångar. QPP omfattade enbart de förbund som hade olympiska grenar på sin repertoar, vilket gav en fingervisning om vilka typer av verksamheter som prioriterades. Dessutom var programmets målsättning glasklar med avseende på sportsliga resultat: OS i Calgary 1988 skulle bli det bästa olympiska spelet någonsin för Kanada, sett till antal vunna medaljer.

Trenden mot elitintensifiering höll i sig under 1990-talet med det så kallade *Sport funding and accountability framework* (Ramverket för finansiering och redovisningsskyldighet). Här fortsatte betoningen på ”high performance” och dess relation till statlig finansiering, det vill säga att de förbund som kunde redovisa internationell framgång fick fortsatt och ofta också förstärkt stöd, medan de som inte mötte uppsatta mål kunde vänta sig nedskärningar (Green & Houlihan, 2004).

Det australiensiska exemplet

Den australiensiska utvecklingen har liknande drag med utvecklingen i Kanada, men startade något senare. Utfallet har emellertid blivit ännu skarpare. Ursprunget till den ökade statliga inblandningen och den tydligare prioriteringen av elitidrott var den historiska bottennoteringen med noll guld under olympiaderna år 1976 – för övrigt bara ett i raden av exempel som forskningen lyfter fram där just uppfattade misslyckanden varit den utlösande faktorn för statligt intresse (Oakley & Green, 2001). Även i exemplet Australien betonar forskarna idrottens inmarsch på den politiska arenan som den enskilt mest avgörande faktorn för den utveckling som sedan skedde (Sotiriadou, 2009). Den politiska inblandningen ledde till ökad finansiering, vilket gav möjligheter till ökad professionalisering av ledare, tränare och utövare. År 1981 kom det tydligaste manifestet på den nya australiensiska givnen, då regeringen signalerade krafttag för att, som man sa, ”reverse the nation’s slide in international sporting competitions”. I mitten av decenniet etablerades Australian Institute of Sport, som sedermera fått stå som förebild för många statliga elitidrottsinstitutioner världen över (Houlihan, 2011; Houlihan & Green, 2008).

De tydligaste dragen i det australiensiska elitidrottssystemet är, utöver grenselektion och talangidentifikation, de stora investeringarna i moderna elitidrottsanpassade evenemangsanläggningar, de många nivåanpassade elittränarutbildningarna och det omfattande direktriktade individuella stödet till utvalda utövare.

Elitidrottsstrategin har bland annat inneburit, att ett tiotal heltidsanställda vid motsvarigheten till Sveriges Riksidrottsförbund har fått till uppgift att identifiera de talanger som inte upptäckts i föreningsidrotten eller som avbrutit sitt deltagande före 14 års ålder. Årligen genomförs tester av cirka 10 000 elever på cirka 2 000 australiensiska grundskolor. Testresultaten får visa vilken fallenhet eleverna har för olika idrottsgrenar. De mest lämpade blir därefter erbjudna två års specialiserad träning utan kostnad (Green & Oakley, 2001).

Det brittiska exemplet

I Storbritannien startade elitsatsningen senare än i Kanada och Australien, men genom en uttalat aktiv kopiering av framgångsrika exempel har verksamheten fått en brantare utvecklingskurva (Green, 2005). Riktningssändringen markerades år 1994, då regeringen för första gången signalerade, att den traditionella "idrott-åt-alla"-politik som staten dittills bedrivit skulle kompletteras med "a politic for excellence" (Green, 2004b). Markeringen sammanföll med etableringen av The National Lottery. Överskottet därifrån skulle fördelas mellan fem behjärtansvärda ändamål, varav idrotten var ett. Policydokumentet *Raising the Game* och efterföljande politiska prioriteringar innebar ett minskat stöd till breddidrotten till förmån för elitaktiva, främst vid gymnasiala och eftergymnasiala elitidrottsutbildningar. "The major events strategy" innebar vidare att 22 idrotter valdes ut för utökat statligt stöd. Detta urval skärptes sedermera ytterligare till att endast omfatta de idrotter som kunde uppvisa både internationell framgång och en tillräcklig självfinansieringsgrad (Oakley & Green, 2001).

I och med lanseringen av *World class programme* år 1997 fortsatte satsningen på elitidrott med fler särskilt inrättade anläggningar, specialidrottskolor och utökat ekonomiskt stöd till elitaktiva (Houlihan, 2000). Investeringarna sammanföll med att landet tog ett kraftigt skutt uppåt i medaljlistan vid OS i Sydney år 2000, vilket fungerade som bränsle för fortsatta och utökade satsningar. I de nya satsningarna låg fokus på elittränarutbildningar, förbättrad talangidentifiering och talangutveckling samt forskning och utveckling. Trenden fortsatte in i 2000-talet med avsatta medel för en professionaliserad tränarkår och ett ännu snävare urval av idrottsgrenar. De valdes ut utifrån popularitet samt potential att vinna internationella medaljer. I Beijing år 2008 nådde Storbritannien sin bästa placering sedan OS 1920 (Green, 2009). Dessförinnan hade U.K. Sport, en särskilt inrättad enhet med ansvar för all elitidrott inför OS på hemmaplan i London år 2012, författat sin avsiktsförklaring: "No compromise approach for elite success".

Gemensamma framgångsfaktorer och nationella skillnader

Det ökade politiska intresset i Sverige för elitidrott och internationell konkurrenskraft är således varken något nytt eller en isolerad svensk företeelse. Den tidigare så bespottade öststatsmodellen opererar numera i full kraft i en rad länder världen över (Green, 2007b). Trenden under de senaste 40 åren är att elitidrotten har integrerats i statsapparaterna och att de politiska beslutsfattarna därmed fått konkreta möjligheter att påverka dess reella förutsättningar (Houlihan, 2009).

Många forskare är överens om att de utvecklingstrender som sveper över de internationella idrottsystemen leder till en *homogenisering* (Houlihan, 2009). En rad stater försöker på mer eller mindre medvetna sätt kopiera andras framgångsrecept (De Bosscher, De Knop & van Bottenburg, 2009). Men det är svårt, i synnerhet när varje land har sina unika förutsättningar, historia och specifika socioekonomiska och kulturella profil (Henry, Amara, Al-Tauqi & Lee, 2005; Houlihan, 2009; Houlihan & Green, 2008). Därför kvarstår skillnader.

De Bosscher, De Knop och van Bottenburg (2009) har analyserat ett antal nationella elitidrottsystem inom ramen för det så kallade SPLISS-projektet. De visar tydligt hur likriktningen av systemen har tagit sig uttryck. Den allmänna trenden är att de nationella systemen både institutionaliseras och centraliseras – men att skillnaderna tilltar i detaljerna. Det har sin förklaring i lokala traditioner och förutsättningar, men också i överlagda strategier för att försöka värna särarten: att använda sina komparativa fördelar, för att begagna en ekonomisk term. Att göra som alla andra skapar ju inte någon konkurrensmässig fördel, varför det gäller att försöka identifiera, utveckla och dra nytta av de faktorer som passar det egna landets idrottsaktiva bäst – och som mest kan bidra till att skapa idrottslig framgång (vad det nu bedöms vara). Alla länder som ingår i SPLISS-studien tillhandahåller ekonomiskt stöd för utvalda elitaktiva, ”especially those that are less ‘attractive’ to the commercial market and the media”, men omfattningen av stödet och kriterierna för hur de elitaktiva väljs ut skiftar. De sportsligt mest framgångsrika länderna satsar mest resurser på sin elitidrott. Ofta handlar det om stora nationer sett till befolkningens mängd och resursstyrka. En annan orsak till deras framgångar är att de skickar många deltagare till mästerskapen och att de därtill ofta står som värdar för desamma (där hemmafördel och ökade investeringar skapar bättre medaljchanser).

Gemensamt för de mest framgångsrika nationerna förefaller också vara, att de har varit i gång med sina långsiktiga satsningar en längre tid samt att de är mer instrumentella i sina strategier för att nå internationell framgång. Det senare är något som forskarna menar hänger samman med de stora nationernas större urvalsmöjligheter, det vill säga att de har råd med ett större bortfall på vägen från talang till elit på grund av att de har fler talanger att välja mellan. Omvänt måste de mindre nationerna vårda sina talanger bättre för att se till att dessa inte avbryter sina satsningar innan de når full kapacitet. Fem av sex nationer i SPLISS-studien har väl utvecklade och strukturerade utbildningssystem för tränare med tillhörande karriärutvecklingsmöjligheter. Fyra av sex har tydligt uttryckta prioriteringar när det gäller hur många idrotter som får särskilt stöd. Paradoxalt nog visar emellertid De Bosscher, De Knop och van Bottenburg (2009) att den nation som snävat in sitt urval mest presterar sämst i den internationella rankningen, samtidigt som den nation som begränsat sitt urval minst presterar bäst när man ser till antalet topp 8-placeringar i internationella mästerskap per invånare. Det verkar alltså inte vara någon lätt uppgift att lösa framgångsekvationen. Det är många faktorer som spelar in.

De Bosscher, De Knop, van Bottenburg och Shibli (2006) har i fortsatta, mer detaljnära studier försökt avgöra vilka framgångsfaktorer som har mest betydelse för varje enskild nation. Med stöd av hundratals intervjuer med utövare och tränare lyfter de fram nio grupper av faktorer eller pelare:

- Samhällets ekonomiska stöd till idrotten
- Idrottens och elitidrottens organisation och struktur
- Befolkningens deltagande i förenings- och skolidrott
- System för talangidentifiering och talangutveckling
- Stöd till utövare under och efter den idrottsliga karriären
- Särskilt anpassade idrottsanläggningar för elitidrott
- Stöd till tränare och tränares utveckling
- Internationella tävlingar på hemmaplan
- Forskning om elitidrott.

Utöver dessa nio policyområden hävdar författarna att även sponsring, medier och vinnarkulturer har betydelse för hur väl ett land kan hävda sig i den internationella konkurrensen, men det är faktorer som ligger utanför de ramar ett system kan

påverka. Det gör även faktorer som storleken på populationen och välfärdsnivån, som enligt deras beräkningar förklarar hela 50 procent av medaljframgångarna. De mest eftersatta faktorerna/pelarna i några av världens mest framgångsrika idrottsnationer är talangidentifierings- och talangutvecklingssystemen, stödet till tränarna och deras utveckling, samt samarbetet med forskarsamhället. Här menar De Bosscher, De Knop, van Bottenburg och Shibli att nationer med begränsade resurser har mest att hämta (om de även håller en hög, jämn nivå inom övriga pelare). Här kan en nation få tillfälliga eller mer bestående komparativa fördelar.

Alternativa perspektiv på elitidrott, systemutveckling och framgångsfaktorer

I analyser av system och metoder för att underbygga internationell framgång, och av vilka genvägar som kan leda till komparativa fördelar, bör man också ställa sig frågan vad en sådan utveckling kan få för konsekvenser. Vilket pris måste en nation vara beredd att betala för att delta i den elitidrottsliga kapprustningen?

Green (2007b) presenterar en probleminriktad betraktelse. Han påtalar att både politiker och praktiker återkommande hänvisar till vikten av att kopiera andra samtidigt som de säger sig vilja leda utvecklingen genom förfining och förnyelse. Han menar att dylika paradoxer lätt uppstår i det globala tryck som nationella system utsätts för. För att skapa en känsla av framgång blir det viktigt att använda de begrepp som de mest framgångsrika konkurrenterna gör. *Internationella idrottsframgångar* är just ett sådant uttryck. De nationella idrottsorganisationerna anammar i sin tur den globala retoriken om medaljmål och framgångsfaktorer för att skapa legitimitet för sin verksamhet och därmed säkerställa en fortsatt tillgång till resurser. Som Piggin, Jackson och Lewis (2009) visar, har det exempelvis varit helt avgörande för den nyzeeländska idrottsrörelsens resursanskaffning att kunna övertyga sponsorer, staten och i förlängningen skattebetalarna att man har den expertis som behövs för att kunna göra utfästelser om hur många medaljer landet kommer att vinna i nästkommande mästerskap. Hur ska annars de som tillför resurser kunna känna något förtroende för dem som planerar verksamheten (om de inte ens kan visa att de förstår sin position i konkurrensen)? På ett liknande sätt visar Michael Sam (2003) hur själva elitidrottspolitik, precis som andra politikområden, är starkt beroende av legitimitetsbyggande. För att politiker ska kunna motivera elitidrottssatsningar i länder där diskursen om ”idrott åt alla” dominerar

idrottens styrning, krävs att elitidrottens betydelse för rekrytering till breddidrotten slås fast.

Som en konsekvens av medaljutfästelserna och den påstådda nära kopplingen mellan elit och breddidrott blir även utförarna av de statliga elitidrottsatsningarna, det vill säga idrottens organisationer, involverade i legitimitetsbyggandet, fortsätter Sam sitt resonemang (2003). Det kan naturligtvis ses som positivt, men han menar samtidigt att det finns en risk att utföraren "hålls som gisslan" av den som tillhandahåller resurserna; att utföraren legitimerar något som den inte får vara med och styra över. Det betyder inte, påtalar Steen-Johnsen och Hanstad (2008), att idrottsrörelsen alltid är motståndare till elitidrott. I själva verket är det nog ofta tvärtom. Däremot betyder det, att de alternativa röster som finns effektivt tystas av det faktum att de kan äventyra den fortsatta tillgången till resurser.

För att vinna internationella medaljer i en allt hårdare konkurrenssituation där allt fler stater satsar stora resurser krävs en kontinuerlig ökning eller förfining av elitidrottsstödet. Staterna måste dessutom vinnlägga sig om att idrotten använder resurserna till det de är avsedda för. Följden blir då ofta ökad statlig inblandning samt ökade statliga krav på effektivitet och utfall på satsade resurser – vilket i praktiken ofta innebär att måttenheten antal medaljer per investerad krona blir ett vedertaget kontrollinstrument (eftersom det är lättast att mäta). Den här utvecklingen är inte unik för idrotten utan följer den allmänna trenden med New Public Management (NPM) i många industrialiserade ekonomier, hävdar Green (2009).

Jonathan Grix (2009) har studerat hur NPM-reformerna påverkar idrottens organisationer specifikt. Han har funnit att den moderniseringsprocess som regeringar påbjuder idrottens organisationer att delta i, leder till att de blir impregnerade med såväl idéer och värderingar som konkreta strategier och tekniker med ursprung i den vinstdrivande privata sektorn. Det görs på ett sätt som förskjuter uppfattningarna om vem och vilka som är de primära uppdragsgivarna, från föreningar och utövare till regeringen och dess ställföreträdande organisationer. Förskjutningarna leder i sin tur till att utrymmet för externa intressen ökar ytterligare och att organisationernas gräsrotter får mindre insyn i planering av verksamheter och mindre möjligheter att utöva inflytande.

Green (2005, 2009) har studerat specifikt hur statens ökade krav på motprestationer tagit sig uttryck. Han visar att moderniseringsprocessen mer eller mindre

tvingar idrottens olika sammanslutningar att professionalisera ledningsfunktionerna, att skapa bättre kvalitet i tränarkadern och att åstadkomma mer träffsäkra talangidentifieringssystem – oavsett om det är just dessa strategier som idrottens företrädare själva vill använda sig av för att öka sina medaljchanser. Även Green och Houlihan (2004) uppmärksammar att regeringar lanserar program som ska ge idrottens organisationer högre grad av självstyre, medan den statliga styrningen i praktiken ökar genom införandet av fler externa mål och direktiv.

Ett ytterligare problem är att det statliga ansvaret inte tycks öka i samma utsträckning som den statliga styrningen, eftersom de nya direktivens verkliga innebörd sällan blir närmare granskad. Därmed kan staten öka finansieringen och införa nya direktiv samtidigt som ansvaret för eventuella misslyckanden läggs på idrottens organisationer. Det har heller inte visat sig särskilt fruktsamt för utföraren att sätta sig upp mot reformerna, eftersom man då kan uppfattas som motståndare till idrottslig utveckling. Att inte ta emot mer resurser, som alltid är välbehövliga, är naturligtvis heller inget gångbart alternativ för de flesta idrottsorganisationer. Allt som oftast välkomnar de därför ett större statligt ansvar i idrottsfrågor då det ofta innebär ökad resurstilldelning (Oakley & Green, 2001).

Slutligen har det visat sig vara svårt för stater att formulera policyer som inte innehåller obekräftade "sanningar" eller inkonsekvenser kring vem som ska bestämma vad, när och hur. Det leder till ännu fler frågetecken och idrottsinterna maktkamper (Chalip 2006). Kärnan i varje idrottssystem som vill producera utövare som kan hävda sig internationellt är en effektiv talangidentifikation. Det antagandet tycks vara det mest centrala i både idrottens och politikens ögon. Det vill säga att i tidig ålder identifiera individer som kan uppvisa särskild fallenhet för en specifik idrottsgren. Möjligen är det också därför som den internationella genomsnittsåldern för specialisering sjunkit från 14 år 1998, till 10 år 2008. Men denna "sanning" är i högsta grad ifrågasatt inom forskningen, som visar att många utövare på internationell toppnivå inte har varit särskilt framstående i barn- och ungdomsåren (Piggin, Jackson & Lewis, 2009).

Den nordiska idrottsmodellen ur ett elitidrottsperspektiv

Hur förhåller sig de nordiska elitidrottssystemen och de nordiska ländernas internationella konkurrenskraft till det som beskrivs ovan?

Det har ofta talats i termer av en gemensam nordisk samhällsmodell (Bergsgård & Norberg, 2010; Ibsen, 2002; Nielsen, 2002). Det forskarna då menar är vanligtvis att de nordiska länderna har relativt små befolkningstätheter och liknande sociala, ekonomiska och politiska strukturer. De är också välorganiserade och har höga relativa välfärdsnivåer, med utbyggda statsapparater som länge har fokuserat jämlikhet och rättvisa. Den här modellen, menar forskarna, avspeglar sig också i de nordiska idrottsrörelsernas uppbyggnad och sammansättning, där en stor offentlig utbyggnad av idrottsanläggningar och ett omfattande organisationsstöd har lagt grunden för en massidrott med bas i de lokala föreningarna. (Ibsen & Seippel, 2010; Sjöblom, 2007).

Även elitidrotten har till största delen utvecklats inom ramen för det frivilligt organiserade förbunds- och föreningsväsendet. Bairner (2010), som studerat den nordiska idrottsmodellen med en utomstående betraktarens ögon konstaterar till exempel, att en central aspekt av elitidrotten i Danmark, Finland, Norge och Sverige är de nära banden till lokalsamhället: "Elite performers retain close ties to their roots". Elitidrotten har successivt inkluderats i den samhällsnyttoaspekt som till en början bara omfattade breddidrotten. Men det har tagit olika lång tid i de fyra länderna. Utvecklingen kan, enligt forskningen, kopplas till relationer mellan olika idrottsintressenter och deras syn på elit och bredd, betoningen på barns rättigheter, och skydd mot konkurrensutsättning. Historiskt sett har begreppet elitidrott i de nordiska länderna associerats med välfärdsfrånvända värden, såsom specialisering, selektering och resultatfixering. Därtill har elitidrottens ökade tryck mot kommersialisering ansetts hota frivilligidrottens roll och position. Dessutom har det i Norden länge funnits en spänning mellan riksidrottsförbunden och de olympiska kommittéerna, där de senare har företrätt den rena elitidrotten och alltid haft som huvudmålsättning att ta så många OS-medaljer som möjligt (Andersen & Ronglan, 2011a).

Andersen och Ronglan (2011a, 2011b) har i en jämförande analys studerat nordisk elitidrott ur ett institutionellt perspektiv, det vill säga med avseende på de intentioner och processer som ligger bakom satsningarna. De konstaterar, att

trots liknande ambitioner och ungefär lika mycket investerade pengar (per invånare) skiljer sig strategierna åt. Framför allt gäller det graden av centralisering och koordinering. Orsaken till det är att nyckelaktörerna har haft olika makt och spelat olika roller. Danmark och Norge har sedan mitten av 1980-talet utvecklat överordnade elitidrottsinstitutioner. I Sverige har utvecklingen skett inom existerande institutioner. I Finland utvecklades elitidrottssystemet snabbt fram till mitten av 1990-talet och med utgångspunkt i specialidrottsförbunden, varefter systemet har fragmentiserats och förlorat i legitimitet på grund av flera maktkamper och dopingskandaler. Har det här också inneburit att Sverige och Finland har lyckats sämre i elitidrotts hänseende? Vi ska senare försöka närma oss ett svar på frågan åtminstone för Sveriges del, men först ska vi beskriva de danska och norska elitidrottssystemen mer i detalj.

Det danska exemplet

I Danmark startade reformarbetet med att skapa en sammanhållen organisation för elitidrottsutveckling under 1970-talet. Den utlösande faktorn var de bristfälliga resultaten i olympiaderna i München 1972 och Montreal 1976 (en respektive tre medaljer). Arbetet ledde så småningom fram till att en så kallad elitidrottslag stiftades år 1984. Lagen var delvis en konsekvens av att politikerna tyckte att elitidrotten hade fått för lite uppmärksamhet och för lite resurser. Därtill ansåg man att staten måste öka sitt ansvarstagande för de elitaktiva när det gäller hälsofrågor, utbildning med mera, som en sorts kompensation för elitidrottarnas ofta extrema insatser. Elitidrottslagen blev även ett ramverk för den statligt stödda stiftelsen Team Danmark, bildad år 1985, som fick till uppdrag att leda elitidrottsutvecklingen. Politiker och tjänstemän hade ett stort inflytande över processen, vilket bland annat syns i sammansättningen av Team Danmarks styrelse som utöver idrottsliga intressen också representerar politiska såväl som bredare allmänna intressen. Styrelseordförande blev, och är fortfarande, kulturministern (Andersen & Ronglan, 2011b; Ibsen, Hansen & Storm, 2011).

Under 1990- och 2000-talet har det under Team Danmarks ledning skapats ett enhetligt elitidrottssystem i Danmark, med en gemensam policy och långtgående samverkan mellan förbund och idrotter. Som oberoende stiftelse är institutionen relativt fristående inom idrottsrörelsen. Den är endast under indirekt påverkan av Danmarks Idrätsförbund (DIF) och Danmarks Olympiske kommitté (DOK), och sedan de två riksorganisationerna slogs samman vid mitten på 1990-talet har Team Danmark i princip övertagit den senares uppgifter. Personalen i Team

Danmark har huvudsakligen akademisk bakgrund (företrädesvis inom idrottsvetenskaperna). Det är något som också kommit att prägla noggrannheten i servicesystemet, där alla större initiativ följs upp med hjälp av utvärderingar och forskning. Institutionen stödjer främst specialidrottsförbundens elitverksamheter (två tredjedelar av resurserna är öronmärkta för dem). Men Team Danmark stödjer även utvalda anläggningar, utbildningsaktiviteter, elitaktiva, mästerskapsarrangemang samt olika typer av utvecklingsprojekt som jobbar med exempelvis förbättrad idrottsprestation, ökad tränarkompetens och större organisationskapacitet/effektivitet i de förbund och föreningar som leder den dagliga elitidrottsverksamheten. Team Danmark samverkar dessutom med DIF/DOK och landets kommuner om 30 regionala elitidrottscentrum, där utövare från olika idrottsgrenar kan mötas för träning, tester och återhämtning.

År 2004 reviderades elitlagen. Resultatet blev en ytterligare förstärkning av det statliga inflytandet över Team Danmark, men samtidigt också ett stärkande av institutionens mandat att utveckla elitidrotten. Omkring 60 procent av DIF/DOK:s utgifter var i början av 2000-talet relaterade till Team Danmark. Det motsvarade omkring 15 procent av de cirka 190 miljoner svenska kronor (SEK) som institutionen omsatte årligen. Det direktriktade statliga stödet utgjorde 65 procent (år 2007 var den siffran uppe i 75 procent). Team Danmarks årliga omsättning är emellertid bara en liten del av den totalsumma som avsätts för elitidrott i Danmark. Ibsen, Hansen och Storm (2011) uppskattar kostnaderna på nationell nivå till cirka 570 miljoner SEK, till vilka man också ska lägga de summor som lokala myndigheter, företag, föreningar med flera investerar. En ny giv i Danmark är till exempel att så kallade elitidrottskommuner certifieras av Team Danmark. De skapar i sin tur egna lokala eller regionala elitidrottsorganisationer och faciliteter i syfte att hjälpa lokala utövare att hitta passande träningsutrymmen, utbildningar och jobb, samt inrättar högstadieskolor och idrottsgymnasier med mer specialidrott på schemat.

Team Danmark är i dag ett stort och starkt politiskt instrument, där personalpolitiken rationaliserats enligt gängse NPM-principer, med öppen konkurrens vid tillsättningar och krav på formella kvalifikationer; en professionaliserad verksamhet, med tydliga mål och syften, i statens tjänst. Ett stort diskussionsämne i Danmark har följdenligt också varit vilka principer som ska vara vägledande för urvalet av etablerade topputövare och talanger (ingen undre åldersgräns finns sedan år 2004). Förslag om strängare kriterier baserade på internationella idrottsresultat har bemötts av motargument om att i stället behålla ett bredare elitkoncept, som även baseras på nationella och regionala resultat. I dag är båda måtten vägledande för tilldelning av medaljer.

I vilken utsträckning har då målsättningarna med statens elitidrottsatsningar infriats i Danmark? Ja, enligt en omfattande utvärdering som genomfördes år 2008 hade Team Danmark på ett effektivt sätt utfört sina lagstadgade uppgifter och starkt bidragit till att utveckla elitidrotten (Ibsen, Hansen & Storm, 2011). Kompletterande studier kunde också slå fast, att ett utökat stöd till utbildning och arbete vid sidan av och efter karriären hade hjälpt danska elitidrottsutövare på ett bra sätt. Vad som, enligt utredarna och forskarna, behövde utvecklas mer var:

- nya verktyg för att identifiera och utveckla talanger (de som redan är bäst får för stor del av de samlade resurserna)
- förbättrade möjligheter till träning (de elitanpassade anläggningarna är för få och tillgången till dem för liten)
- förbättrade möjligheter till tävling (en större andel av budgeten bör läggas på resor eftersom den nationella konkurrensen i flera idrotter inte håller måttet)
- förenklad administration av elitstödet (sökprocedurerna samt kontrollen och uppföljningen är för omfattande)
- förtydligade uppgifter om vilka serviceaktörer inom systemet som ska göra vad (dubbelarbetet är för stort)
- en effektivare användning av forskningsresultaten (fokus och aktiv implementering saknas) (Storm & Nielsen, 2010).

Hade även de internationella tävlingsresultaten förbättrats med Team Danmarks tillkomst? Det beror på hur man räknar. Storm (2010) visar att variationen i antalet vunna medaljer i de senaste 15 olympiska spelen sedan år 1948, har varit anmärkningsvärt liten. Andelen vunna medaljer baserat på det totala antalet utdelade OS-medaljer (det blir fler deltagande nationer och fler OS-idrotter) har däremot ökat något och fluktuerat mer. Ser man bara till de senaste tjugo åren har antalet olympiska topp 8-resultat emellertid minskat markant. Med tanke på den utökade internationella kapprustningen och det avtagande statsstödet (på grund av minskade lotteriintäkter från Danske Spil) samt det minskade sponsorstödet under inledningen av 2010-talet, riskerar Danmark framöver att tappa ytterligare mark i den internationella konkurrensen, sammanfattar Ibsen, Hansen och Storm (2011). Å andra sidan har dansk idrott lyckats behålla sin starka position i de i Danmark två dominerande lagsporterna, fotboll och handboll. Landet presterar också över förväntan om man även tar hänsyn till befolkningsunderlag och bruttonationalinkomst, visar Storm (2010) samt Storm och Nielsen (2010).

Det norska exemplet

Även i Norge inleddes reformarbetet med att skapa en sammanhållen organisation för elitidrottsutveckling i början av 1970-talet, när Norges Idrettsforbund (NIF) och Norges Olympiske Komité (NOK) närmade sig varandra (sedan år 1990 är de sammanslagna till NIF/NOK). Även här tog utvecklingen fart först efter resultatmässiga besvikelser i OS i Los Angeles och Sarajevo 1984. Reformarbetet initierades dock inte av staten, som i Danmark, utan av idrottsrörelsens ledning. Fokus lades redan från början helt och hållet på att öka den internationella konkurrenskraften.

Olympiatoppen bildades år 1988 som ett fristående organ och underställdes år 1990 generalsekreteraren i NIF. Uppdraget var att verka som koordinator och serviceorgan för elitidrotten. Statens roll var, och har hela tiden fortsatt att vara, begränsad till att stödja verksamheterna. Låt vara att Olympiatoppen också har haft nära band till det statliga idrottsdepartementet. (Augestad, Bergsgard & Hansen, 2006; Bergsgard, Houlihan, Mangset, Nødland & Rommetvedt, 2007).

Att Olympiatoppen fått verka relativt självständigt har medfört vissa konsekvenser. För det första har personalpolitiken inte byråkratiserats. Nya medarbetare har valts ut huvudsakligen inom idrottsrörelsen och efter uppfattad kompetens, snarare än formella kvalifikationer. Arbetsmetoderna har likaså varit informella. Ett stort kontaktnät och starka lojalitetsband har setts som viktigt för samverkansprojekt och utbyten av information och kunskap. För det andra har stödet och utvecklingsarbetet av elitidrotten via Olympiatoppen blivit styrningsinriktat. Det har handlat om att direkt försöka påverka ledarskap, organisation och träningsmetoder i specialidrottsförbunden, som har hand om landslagsverksamheten, och ända ned på föreningsnivå (Andersen & Ronglan, 2011b).

Etableringen av Olympiatoppen sammanföll med att Norge fick vinter-OS i Lillehammer 1994. Därmed blev det lättare att förmå staten att skjuta till medel via det statliga spelbolaget Norsk Tipping AS. Mellan år 1988 och 1992 låg Olympiatoppens årsbudget på omkring 18 miljoner SEK. I början av 2000-talet hade dock summan vuxit till drygt 90 miljoner SEK. Organisationen växte och etablerades som det operativa instrumentet för NIF och NOK i elitidrottens ledning. Därmed institutionaliserades också ett nytt perspektiv på elitidrotten i Norge, menar forskarna, i och med att elitidrottens roll och position i samhället stärktes (Augestad & Bergsgard, 2008).

Vid Olympiatoppen finns i dag särskilda avdelningar för tränings- och testverksamhet, uthållighetskunskap och hälsoexpertis. Institutionen administrerar vidare tre regionala elitidrottscentra, som lokalt är knutna till och placerade vid tre av landets ledande universitet. Där har man gemensamt utvecklat utbildningsprogram för olika elitidrotter som också antagits av flera högskolor runt om i Norge, vilka i sin tur samverkar med de så kallade specialidrottsgymnasierna – allt i syfte att skapa flexibla möjligheter för elitutövarna att kunna kombinera studier med träning, tävling och återhämtning. Målsättningen är att ordna elitidrottslivet för de allra bästa 24 timmar om dygnet (träning 4–6 timmar om dagen, vila och betalda träningsläger och mästerskap 100 dagar per år). Därutöver finansierar Olympiatoppen stipendier till olympiska deltagare (cirka 15 miljoner SEK per år), medicinsk support till alla landslag, karriärrådgivning till alla som ingår i supportprogrammen. De driver dessutom det nationella test- och träningscentret Toppidrettssentret intill Norges idrettshøgskole och Holmenkollens idrottsanläggning i Oslo. Där finns kompetens i sjukgymnastik, medicin, näringslära, psykologi, idrottsvetenskap med mera. Centret har under senare år bland annat investerat 20 miljoner SEK på ett så kallat glidprojekt, som går ut på att testa allt som berör friktionen mellan skida och snö (Augestad & Bergsgard, 2008). Olympiatoppen har även det överordnade och operativa ansvaret för planläggning och genomförande av det norska OS-deltagandet (Andersen & Hanstad, 2011).

Olympiatoppen har uppenbarligen tydliga strategier för elitidrottsutveckling. Men även i Norge måste elitidrotten och dess organisationer förhålla sig till idrottspolitikens överordnade breddidrottspolicy: ”idrott åt alla”. Det märks tydligt på både ett normativt och ett diskursivt plan. *Regler för barnidrott* som antogs av NIF år 1987 (och som senare har reviderats vid flera tillfällen) stadgar att specialisering inte får förekomma före tio års ålder och att barn inte ska tävla i regionmästerskap innan de fyllt tolv eller mot internationellt motstånd före de fyllt 13 år (Bergsgard, Houlihan, Mangset, Nødland & Rommetvedt, 2007). Den infekterade debatten åren 2004–2006 om huruvida Olympiatoppen skulle få en mer autonom och starkare ställning inom NIF/NOK slutade med att ordningen förblev oförändrad. Detta ska enligt Steen-Johnsen och Hanstad (2008) förstås i en kontext, där ökad kontroll över elitidrott också kan komma att påverka breddidrottens organisationer via nya resursfördelningsprinciper och omprioriteringar. Den risken var uppenbarligen de grupperingar som alltjämt hade makten inom den norska idrottsrörelsen inte beredda att ta.

Hur har Norge lyckats resultatmässigt med Olympiatoppen i elitidrottens ledning? Först och främst har antalet medaljer ökat de senaste decennierna. Under fyra sommar- och vinter-OS (sammanlagt åtta evenemang) mellan år 1992 och 2004 vann Norge 55 guld och totalt 126 medaljer, jämfört med 12 guld och 46 medaljer under de åtta föregående spelen (sammanlagt 16 evenemang). Men modellen har också fått kritik, både från forskare och inom idrottsrörelsen. Stora förbund såsom fotboll, handboll, ishockey, skidor och friidrott har hävdat att Olympiatoppen prioriterar grenar där den internationella konkurrensen är liten, det vill säga att de använder fördelningsprinciper som missgynnar de större förbunden. Därtill har expertisen inom Olympiatoppen anklagats för att vara alltför allmän och inte specialiserad på olika grenar och deras behov, med följderna att förbunden måste satsa en stor del av sina egna resurser på forskning och utveckling. Slutligen har Olympiatoppen av flera mindre förbund kritiserats för att koncentrera en stor del av resurserna till Oslo, vilket gynnat de utövare som befinner sig nära huvudstaden (Augustad, Bergsgård & Hansen, 2006).

Forskare har lyft problemet med att Olympiatoppen har en alltför stark maktställning i frågor som rör urvalet av OS-deltagare, tränarnas anställningsförhållanden, valet av träningsmetoder och förbundens och föreningarnas elitidrottsorganisering. Forskarna menar att det riskerar att leda till en utveckling i riktning mot ett monolitiskt elitidrottsystem, där idrottsgrenarnas distinkta karaktärer suddas ut och där den nedärvda idrottspecifika kunskapen går förlorad (Augustad & Bergsgård, 2008).

Den svenska elitidrottsmodellen i internationell belysning

Hur förhåller sig det svenska systemet till den nordiska modellen, och hur väl har svensk elitidrott lyckats? Sverige håller sig alltså väl framme i den internationella poänglistan. Studerar man topp 8-placeringar vid sommarolympiaderna år 1988–2008 samt sommar-OS-disciplinerna i VM eller motsvarande år 2006–2007 (konkurrensen är som störst i sommar-OS) placerar Sverige sig på 25:e plats med Norge strax efter och Danmark och Finland ytterligare ett par placeringar bakom. Om samma resultat sätts i relation till befolkningsstorlek och ekonomi, placerar sig hela Norden högt med Sverige på sjunde plats, Danmark på åttonde, Norge på tionde och Finland på elfte. Enligt Storm och Nielsen (2010), som genomfört beräkningarna, presterar därmed Norden bättre än vad man kunnat förvänta sig. Om även vinteridrotterna varit inkluderade i analysen, hade nog re-

sultatet blivit att Norge lyft sig mer än Sverige under senare decennier. Samtidigt kan man tillägga att Sverige fördubblade sina topp 8-placeringar från OS i Nagano 1998 till OS i Vancouver 2010, trots att antalet svenska deltagare varit i princip konstant (Centrum för idrottsforskning, 2011).

De forskare som studerat den svenska elitidrottsmodellen har starkt betonat folkrörelse- och frivillighetsaspekter. Som exempel har historikern Johnny Wijk (2007) analyserat de anmärkningsvärda svenska framgångarna i tennis och golf. Hans förklaringsmodell inkluderar alltifrån övergripande samhällliga faktorer till inslag i idrottens organisation och enskilda individers engagemang och talang. På en övergripande nivå menar han att tennisen och golfen har gynnats av en hög generell välfärdsnivå och ett fördelaktigt förhållande mellan arbete och fritid. Vidare präglas Sverige av en positiv samhälllig inställning till idrott, vilket bland annat utmynnat i ett omfattande statligt idrottsstöd och ett stort utbud av idrottsanläggningar. På organisatorisk nivå betonar Wijk att det i Sverige finns en utbredd idrottsrörelse med många föreningar och duktiga ledare; en fördelaktig konkurrenssituation i de relativt dyra sporterna tennis och golf. Slutligen tillkommer de framgångsrika elitidrottare som blivit förebilder för unga efterföljare och en idrottsintresserad allmänhet. Dessa variabler har tillsammans bildat en framgångsspiral, där ett ökat idrottsintresse medfört ett tillflöde av nya utövare, som i sin tur lett till ett förstärkt samhällsstöd och ett ökat medieintresse. Det bärande momentet är följaktligen, enligt Wijk, att den svenska tennisen och golfen – till skillnad från i andra länder – utvecklats till folkidrotter; till idrottsgrenar som trängt ned till de breda befolkningslagren. Dessutom har de, trots att de oftast utövas individuellt, präglats av stark laganda.

Friidrottsexperten A. Lennart Juhlin (2007) argumenterar för att det är just avsaknaden av en enhetlig elitidrottsstrategi som, ur ett historiskt perspektiv, har utgjort det svenska framgångskonceptet. Utmärkande för Sverige är entusiastiska ledare och god förmåga att anpassa elitsatsningarna till de talanger som dykt upp mer eller mindre slumpartat i olika idrotter. Juhlins tes får stöd av Norberg och Sjöblom (2011), som menar att det är vanskligt att tala om ett sammanhängande svenskt elitidrottssystem med centrala satsningar, åtminstone före år 1990. Deras slutsats är att Sverige i huvudsak har behållit ett decentraliserat system där de olika aktörerna, främst Riksidrottsförbundet (RF) och Sveriges Olympiska Kommitté (SOK), specialidrottsförbunden och de lokala (stor)klubbarna, haft sina särskilda ansvarsområden. Den svenska folkrörelsetraditionen med öppna verksamheter för alla har tillsammans med det starka stödet från stat och kommun skapat möjlighet för barn och unga att pröva på olika idrotter och därmed upptäcka sin

talang. Därefter har det varit mycket upp till dem själva och till idrottsrörelsens ledarskap att utveckla talangen. Men förhållandet har under senare tid börjat förändras, menar författarna. RF och SOK har tillsammans och var för sig utvecklat strategier för att nå internationell framgång. Samtidigt har staten gett elitidrotten sitt erkännande genom att formulera elitidrottspolicyer och bidra med öronmärkta resurser.

Rolf Carlson har studerat elitidrotten och systemtänkandet i Sverige med betoning på aktörsperspektivet genom att följa talangfulla ungdomar över tid. Han menar att de unga som utvecklas till elitidrottare i stor utsträckning fått uppleva ett varierat och lekfullt idrottsutbud i sin närmiljö, vilket gett dem möjlighet att utveckla fysiska basfärdigheter och grundmotorik. Vidare har elitaktiva ofta haft god support från föräldrar och andra närstående, som har haft tid och resurser att engagera sig. De har även tidigt kommit i kontakt med tränare och ledare som värnat om trygghet och gemenskap och successivt slussat in de unga i tävlingsidrotten utifrån deras egna förutsättningar och villkor (Carlson, 1991, 2007).

Sten Eriksson och Claes Annerstedt har studerat tränarna och deras betydelse. Även dessa forskare betonar trygghetsaspekten. Ofta handlar tränarrollen om att skapa laganda, sammanfattar Eriksson sina resultat, och det är något som svensk idrott uppenbarligen är bra på: "Kanske tillhör vi världseliten när det gäller att just inordna oss i ett rollspel med andra för att idrotta?" (Eriksson, 2006:43–44). Annerstedt fokuserar på den demokratiska ledarstilen och menar att rättvisa, medinflytande och samarbete utgör norm bland svenska elitedare (Annerstedt, 2006).

På ett övergripande plan har vi tidigare konstaterat att svensk elitidrott i huvudsak innehåller samma delar som elitidrottssystemen i andra länder (Sjöblom & Fahlén, 2011). Särskiljande för Sverige – i viss mån tillsammans med länder som Finland, Belgien och Italien – är frånvaron av ett centraliserat elitidrottssystem, med antingen en politiskt eller av idrottsrörelsen styrd, överordnad och sammanhållen institution för elitidrottsutveckling. Svensk idrott har i stället två decentraliserade och ganska olikartade system, som bygger på olika stödformer: RF:s organisationsinriktade och SOK:s mer individuella. De verkar parallellt. Därmed förlorar Sverige förmodligen i kontroll – men vinner samtidigt i oberoende och mångfald.

Sammanfattande analys

En internationell elitidrottslig kapprustning med idrottspolitiska förtecken har ägt rum alltsedan 1930-talet och intensifierats och breddats under de senaste 30 åren. Syftet med de ökade statliga stöden har varit att nå större internationella tävlingsframgångar, vilket förväntas ge internationell prestige, leda till nationell sammanhållning samt skapa förebilder som kan locka fler – framför allt barn och ungdomar – till idrotten. Investeringarna har bidragit till både ökad statlig styrning och hårdare krav på motprestationer från elitidrottens organisationer. Satsningarna har också, i en globaliseringskontext, bidragit till en viss likriktning av de nationella elitidrottssystemen. Men på grund av framför allt olika kulturella traditioner kvarstår skillnader, i synnerhet när det gäller organiseringen av elitidrotten och omfattningen på satsningarna. Forskningen indikerar även att elitintensifieringen påverkar idrottens långsiktiga utveckling och sammansättning. Den leder till en tilltagande styrning, professionalisering och kommersialisering samt ökad resultatfixering, talangselektion och en minskad elitidrottsmångfald – vid sidan av tävlingsframgångarna. Vad som kan anses vara bra eller dåligt beror givetvis på vilka preferenser man har.

Forskarna har ingående kartlagt de nationella elitidrottssystemen och fångat ett antal framgångsfaktorer. Ekonomiskt stöd, bra tränare och goda tränings- och tävlingsfaciliteter väger generellt betraktat tyngst. Betydligt svårare har det uppenbarligen varit att förklara de bestående skillnaderna mellan systemen samt vilken uppsättning faktorer som påverkar mest i det specifika landet. Klart är i alla fall att rika länder med stora befolkningar och betydande statligt elitidrottsintresse är starkt representerade i toppen av resultatlistorna. Vidare har SPLISS-forskningen visat att talangidentifikation, ledarprofessionalisering och idrottsforskning är eftersatt i de flesta undersökta länder – och därmed också något som mindre länder kan ha komparativa fördelar av. Samtidigt finns det tillräckligt många avvikelser för att kunna slå fast, att det går att lyckas få fram internationellt konkurrenskraftiga idrottare trots relativt liten befolkning och med begränsade resurser.

Den här forskningsgenomgången har visat att den nordiska idrottsmodellen har varit relativt framgångsrik både mätt i antal OS-medaljer och mästerskapsplaceringar – i synnerhet med hänsyn tagen till folkmängd och BNP. Den har även varit framgångsrik i ett folkrörelseperspektiv, där målet är delaktighet och mångfald. Den nordiska elitidrottsmodellen specifikt kan beskrivas som en blandning av folkhem och New Public Management (NPM), det vill säga en blandning av tillgänglighet och lokalstyrning å ena sidan och av specialisering och centralstyrning

å den andra. I det här avseendet utmärker sig Sverige genom avsaknaden av starka nationella institutioner som själva ansvarar för och driver den konkreta träningen och utvecklingen av nya talanger från unga år upp till elitnivå. Resurserna inom svensk elitidrott fördelas inte efter uttalade nationella prioriteringar. De ges efter principen att merparten ska hamna i specialidrottsförbunden, i de lokala idrottsföreningarna och hos de enskilda individerna – talangerna och toppidrottarna.

Redogörelsen indikerar att svensk idrott historiskt sett har varit bra på att anpassa elitsatsningarna till de talanger som dykt upp mer eller mindre oväntat i olika idrotter, och att sedan utveckla dem till toppidrottare. Förmågan till anpassning inom föreningar och förbund har varit nödvändig eftersom det har saknats övergripande samordning, gemensamma resurser och detaljerade centrala målsättningar. Kunskapen har vidare varit tillräckligt stor i ledar- och tränarstab, och resurserna tillräckligt omfattande lokalt, för att kunna skapa det stöd som den internationella forskningen pekar på är nödvändigt för elitidrottsutveckling.

4. Elitidrott i skilda världar

Den svenska elitidrottens existensvillkor

Av Josef Fahlén & Paul Sjöblom

Inledning

Redan en översiktlig analys av det svenska elitidrottssystemets kännetecken i förhållande till andra jämförbara länder utmynnar i tre övergripande iakttagelser. Först och främst har Sveriges framgångar på de internationella tävlingsarenorna varit – och är – många, låt vara att landet i ett längre historiskt perspektiv förlorat en del av det idrottsliga försprång som präglade 1900-talets första hälft. En andra iakttagelse är att det svenska elitidrottssystemet (eller kanske systemen vore en riktigare benämning) bär många likheter med andra nationella elitidrottssystem. Precis som de allra flesta länder i världen har svensk idrott utformat en rad elitidrottsliga strategier från talangidentifikation och talangutveckling av unga idrottare till ekonomiska stöd och centrala servicefunktioner för elitaktiva på yppersta internationella nivå. För det tredje har den svenska elitidrottsmodellen inte förändrats nämnvärt sedan 1900-talets andra hälft, trots den elitidrottsliga kapprustning som präglat den internationella utvecklingen.

Dessa iakttagelser indikerar sammantaget att en analys av den svenska elitidrottsmodellens utformning och verkan inte enbart verkar handla om politisk styrning

eller om överordnade system för stöd till elitidrott. Den svenska nedifrån-och-upp-modell som flera svenska idrottsforskare har dokumenterat vittnar tvärtom om att många svenska framgångar främst är resultat av drivna och talangfulla individer, som med hjälp av stödjande anhöriga, duktiga träningskompisar (bra konkurrens) och engagerade tränare och ledare nått ända fram. Men kommer talangerna att göra det även framöver? Räcker den svenska modellen för elitidrott till i den allt hårdare internationella konkurrensen? I den här studien ämnar vi närma oss ett alternativt svar på de här frågorna genom att lyssna till de aktörer som befinner sig mitt i elitidrottens vardag.

Studiens upplägg och tillvägagångssätt

I studien intervjuas sportchefer (eller motsvarande), förbundskaptener och landslagsaktuella utövare i sex specialidrottsförbund och totalt åtta idrottsgrenar. Syftet med undersökningen är att dels beskriva hur de uppfattar sina respektive verkligheter, möjligheter och problem, dels belysa den bild de ger av sina respektive strategier för talangutveckling och elitstöd: Under vilka förutsättningar existerar svensk elitidrott i dag, och finns det faktorer som kan förändras för att Sverige ska få ännu fler internationella topplaceringar och medaljer framöver?

Urvalet av specialidrottsförbund och landslag är strategiskt för att få en så varierad och mångfasetterad aktörsbild som möjligt. I Riksidrottsförbundet (RF) ingår 69 specialidrottsförbund. Inom förbunden finns sammanlagt 232 landslag och 3 094 landslagsaktiva (RF, 2009). I Sveriges Olympiska Kommitté (SOK) är antalet medlemsförbund hälften och elitstödet riktat till totalt fem lag och 150 individer. Att måla en bild som gäller för samtliga dessa elitutövare är knappast möjligt. I stället har vi försökt oss på en kategorisering av idrottsgrenar som i olika avseenden liknar varandra (och därmed torde ha liknande förutsättningar), varefter vi i ett nästa gallringssteg har valt ut ett mindre antal idrotter som får representera sin respektive kategori.

I det strategiska urvalet har hänsyn tagits till följande variabler:

- herrlandslag – damlandslag
- olympiska idrotter – icke-olympiska idrotter
- väletablerade idrotter i Sverige – nyetablerade idrotter i Sverige
- vinteridrotter – sommaridrotter

- lagidrotter – individuella idrotter
- idrotter med stark förankring i Sverige – idrotter med internationell utbredning
- idrotter med starka kommersiella intressen i en svensk kontext – idrotter med svaga kommersiella intressen i en svensk kontext
- idrotter med många elitutövare i Sverige – idrotter med få elitutövare i Sverige
- idrotter med stora internationella framgångar – idrotter med små internationella framgångar.

Andra mer praktiska faktorer som har begränsat urvalet är hur de olika idrotternas tävlingssäsong och träningskalender sett ut: om de aktiva har gått att nå och om de kunnat avsätta tid för intervjuer. Strategi och praktisk verklighet resulterade i valet av följande idrotter:

- freestyle-skicross (mixedlandslaget i Svenska Skidförbundet)
Olympisk, nyetablerad individuell vinteridrott med liten internationell utbredning, svaga kommersiella intressen, få elitutövare och relativt små internationella framgångar (sedan 2005).
- goalball (herrlandslaget i Svenska Handikappidrottsförbundet och Sveriges Paralympiska Kommitté)
Paralympisk, relativt nyetablerad lagidrott med liten internationell utbredning, svaga kommersiella intressen, få elitutövare men stora internationella framgångar.
- handboll (herrlandslaget i Svenska Handbollförbundet)
Olympisk, väletablerad lagidrott med ganska stor internationell utbredning, ganska starka kommersiella intressen, relativt många elitutövare och stora internationella framgångar.
- ishockey (damlandslaget i Svenska Ishockeyförbundet)
Olympisk, relativt nyetablerad vinter- och lagidrott med liten internationell utbredning, svaga kommersiella intressen, få elitutövare och små internationella framgångar.
- längdskidor (herrlandslaget i Svenska Skidförbundet)
Olympisk, väletablerad individuell vinteridrott med ganska liten internationell utbredning, starka kommersiella intressen, relativt många elitutövare och stora internationella framgångar.

- orientering (damlandslaget i Svenska Orienteringsförbundet)
Icke-olympisk, väletablerad individuell sommaridrott med stark svensk förankring (liten internationell utbredning), svaga kommersiella intressen, ganska få elitutövare men stora internationella framgångar.
- simhopp (mixedlandslaget i Svenska Simförbundet)
Olympisk, väletablerad individuell idrott med ganska stor internationell utbredning, ganska svaga kommersiella intressen, få elitutövare men stora internationella framgångar.
- simning (herrlandslaget i Svenska Simförbundet)
Olympisk, väletablerad individuell idrott med stor internationell utbredning, visst kommersiellt intresse, relativt många elitutövare och stora internationella framgångar.

Det faktiska urvalet av såväl utövare som övriga aktörer har letts av en så kallad snöbollsprincip. Sportchefer och förbundskaptener har identifierats utifrån kontaktuppgifter på respektive specialidrottsförbunds webbplats. Urvalet av elitaktiva har därefter gjorts i samråd med respektive idrotts förbundskapten.

Intervjuerna genomfördes under våren 2011. De strukturerades i enlighet med de internationella SPLISS-studierna (*Sports Policy Factors leading to International Sporting Success*) och omfattar frågor kring en mängd teman, från ekonomi och organisation till system för talangutveckling, forskning och omvärldsanalys och kännetecken för fungerande elitidrottsmiljöer. De genomfördes på specialidrottsförbundens kanslier, i respondenternas bostäder, på författarnas arbetsplatser och på andra platser såsom bibliotek och konferenslokaler. Längden varierade från 60 till 120 minuter. Intervjuerna var semistrukturerade till sin natur, det vill säga tillät respondenterna att själva påverka de olika frågeområdenas inbördes viktning. Det transkriberade materialet analyserades i fyra steg. Först reducerades data med hjälp av tidigare forskning (SPLISS-modellen), för att möjliggöra mer precisa analyser. Därefter jämfördes respondenternas utsagor med varandra i syfte att spåra samstämmighet och motsägelser. I ett tredje steg jämfördes essenserna i respondenternas utsagor grenövergripande och sammanställdes.

Forskning om den svenska elitidrottens existensvillkor

Den handfull svenska publikationer som behandlat elitidrottens existensvillkor har i första hand haft utbildningssektorn i fokus samt enskilda projekt. Endast ett fåtal har varit vetenskapliga studier och bara två har haft mer omfattande ambitioner och dragit generella slutsatser, framför allt om utövarna.

En pionjärsats var Bengt Wallins *Elitidrottaren i Sverige* (1980). I studien, som genomfördes under slutet av 1970-talet på uppdrag av RF, presenterade Wallin den i dag klassiska formeln: 3 x 5,5 x 48 x 6. Att bli landslagsidrottare på A-landslagsnivån krävde alltså enligt Wallin träning eller tävling i genomsnitt 3 timmar om dagen under 5–6 dagar per vecka under 48 veckor per år och under minst sex år. Undersökningen visade även att genomsnittsåldern för landslagsdebuten var 24 år för pojkar och 22 år för flickor.

Åren 1994–1995 genomförde Sten Eriksson på uppdrag av Centrum för prestationsutveckling en mer omfattande studie av 170 landslagsidrottare (Eriksson, 1997). Eriksson konstaterar att varannan landslagsidrottare vid mitten på 1990-talet var mellan 23 och 28 år. I genomsnitt hade de satsat målinriktat på sin idrott i tio års tid. Snittåldern för hittills presterade bästa resultat var 24 år. Ungefär hälften var högskoleutbildade, vilket var fler än i den svenska befolkningen i övrigt vid samma tidpunkt. En dryg tredjedel var heltidsarbetade och nästan lika många heltidsstuderade. När det gällde tränings- och tävlingsvillkor hade överraskande nog mängden träningstimmar i förhållande till Wallins 1970-talsstudie minskat till i genomsnitt 13 timmar per vecka. Minst tränade man, återigen överraskande, under försäsongerna. Medianvärdet beträffande utlandsträning låg på två veckor om året. Avseende möjligheten att delta i internationell tävlingsverksamhet sade sig var fjärde landslagsaktiv vara ”missnöjd” eller ”mycket missnöjd”, och allra störst var missnöjet bland kvinnorna (hela 40 procent). Störst generellt missnöje uttrycktes emellertid över de ekonomiska villkoren. Inte mindre än 70 procent av de intervjuade ansåg att de ekonomiska förutsättningarna var ”dåliga” eller ”mycket dåliga”. För fyra femtedelar låg inkomsten från idrottsutövandet på under 50 000 kr per år (40 procent var helt utan sponsorstöd). Samtidigt nådde årsinkomsten utanför idrotten för mer än var tionde aktiv inte över 200 000 kr per år. Ändå sade sig den absoluta merparten av de landslagsaktiva år 1994–1995 vara nöjd med tillvaron. Högst upp på listan över vad som hade störst betydelse för resultaten hamnade ”tränarna”. Högst upp på listan över framtida prioriteringar

hamnade ”bättre ekonomiskt stöd” (50 procent), följt av ”bättre träningskvalitet” och ”bättre möjligheter att kombinera idrott med studier och arbete”.

Samtidigt manade Eriksson till försiktighet med generaliseringar av resultaten. Dels saknades flera stora idrotter i undersökningen som omfattar basket, friidrott, golf, innebandy, ishockey, segling, simning och tennis. Dels var ”spridningen mycket stor mellan olika idrottare” [och idrotter, *vår anm.*]. Eriksson tillade att situationen tycktes vara bättre i de stora idrotterna, medan otillfredsställelsen bland de aktiva blev större, ju mindre idrotten var. Dessutom tenderade tillfredsställelsen att öka i takt med den enskilde idrottarens internationella prestationer (s. 32, 36).

I *Vägen till A-landslaget* (2001) följde Eriksson upp sin tidigare elitstudie. Över tusen av Sveriges bästa elitutövare i 44 idrotter ingick i undersökningsmaterialet, insamlat år 2000. Det mest intressanta resultatet, i våra ögon, är att så mycket överensstämde med tidigare studier. Ekonomin uppfattades fortfarande som det överskuggande problemet för de flesta elitaktiva. Drygt tre fjärdedelar hade mindre än 50 000 kr i årlig inkomst av sitt idrottande; nio av tio av dessa var kvinnor. Andelen heltidsarbetade var 36 procent medan en fjärdel var studenter. Andelen heltidsproffs hade emellertid ökat till 15 procent – en markant förändring.

Studien visade även att skillnaderna mellan olika idrotter hade ökat över tid. Som exempel hade gymnastik, simning, konståkning och golf betydligt lägre genomsnittlig landslagsålder än övriga. Högst andel högskoleutbildade bland elitaktiva fanns inom mindre och i huvudsak individuella idrotter, där de flesta utövarna var kvinnor. I de stora lagbollsporterna och i tennis, gymnastik, simning och konståkning skedde idrottsdebuten tidigare än i övriga idrotter (vid 5–7 års ålder). Heltidsprofessionalism var vanligast i massmedialt och sponsorintressanta idrotter som fotboll, ishockey, golf och tennis. Uppföljningsstudien visar också att en majoritet av de intervjuade vuxit upp och startat sina karriärer utanför storstäderna (kamrater och föräldrar var huvudskälen till att de började), men i övre tonåren värvades de av storklubbar och fortsatte sina karriärer och mer målmedvetna satsningar i storstäderna (genomsnittet var medlemskap i tre föreningar per aktiv innan man nådde landslaget, där man i genomsnitt stannade i 4–5 år). Därtill hade de elitaktiva utövat flera olika idrotter under uppväxten och specialiserat sig först i yngre tonåren. De hade också tillhört de bästa i sin åldersgrupp redan innan specialiseringen tagit vid (trenden var tydligare bland flickor än bland pojkar). Många hade dessutom genomgått någon form av idrottsgymnasium, som de menar har haft stor betydelse för deras idrottsutveckling. Avseende tränings- och

tävlingsförhållanden tycktes svenska elitidrottare alltjämt träna mindre än sina internationella konkurrenter. Men en total tidsåtgång, inklusive tävlingar, resor, medicinsk och psykologisk support med mera, på i genomsnitt drygt 35 timmar per vecka under tävlingssäsong är naturligtvis ändå imponerande – inte minst med tanke på att det i de allra flesta fall skedde vid sidan av arbete och studier. Till listan över framtida prioriteringar, där önskemål om att bli ”heltidsproffs” alltjämt väjde tyngst, tillkom ”möjligheter till internationell konkurrens” och ”tillgången till personlig tränare”. När det gällde de personliga egenskaperna slutligen, framhöll de aktiva ”envishet” som den överlägset viktigaste.

Eriksson sammanfattade sin studie av elitidrottens villkor under början av 2000-talet med att föreslå följande reformer:

- bättre samordning för utveckling av och stöd till elitidrotten
- tidigt uppmuntran barn att utöva flera idrotter
- flexibla utbildningsmöjligheter hela vägen upp i systemet
- utgå från de individuella behoven
- ökade möjligheter till ekonomiskt oberoende
- bättre spets på elittränarutbildningen
- ökat internationellt utbyte
- närhet till support.

Ovan nämnda resultat är viktiga i förståelsen av de data som redovisas i det här kapitlet. De utgör bakgrund till hur systemet för elitidrott upplevs år 2011 av specialidrottsförbundens sportsligt ansvariga, deras respektive förbundskaptener och de landslagsaktiva.

Analyser av elitidrottens upplevda framgångsfaktorer

Nedan redovisas analyserna av genomförda intervjuer under följande rubriker: *Organisation och ekonomi, Talangidentifiering och talangutveckling, Stöd till utövare, Stöd till tränare och ledare, Uppföljning, forskning och omvärldsanalys* samt *Elitidrottsmiljö*.

Organisation och ekonomi

De studerade landslagen skiljer sig åt på många sätt. Några av de tydligaste skillnaderna gäller de organisatoriska och ekonomiska förutsättningarna. Som exempel kan nämnas att handbollen samlar cirka 500 föreningar och omkring 100 000 utövare. Det kan jämföras med skicross, vars 150–200 utövare nästan uteslutande bedriver sina aktiviteter inom ramen för andra idrotters föreningar. En liknande jämförelse kan göras mellan simning och simhopp, som huserar inom samma specialidrottsförbund. Medan simningen har 330 föreningar och omkring 110 000 utövare så utövas simhopp i endast 19 föreningar och av cirka 2 500 utövare. Skillnaderna visar tydligt de olika förutsättningar som specialidrottsförbunden har för att driva landslagsverksamhet. Längdskidor kan med sina omkring 1 500 föreningar och cirka 185 000 utövare mönstra fem separata landslagstrupper, ett tjugotal anställda (som huvudsakligen arbetar med elit- och landslagsverksamhet) och en budget på cirka 45 miljoner kronor. Det kan ställas mot Svenska Handikappidrottsförbundets och Sveriges Paralympiska Kommittés (SHIF/SPK) satsning på goalball. Satsningen består av ett herr- och ett damlandslag, en sportchef, en elitidrottshandläggare och några administratörer som de dessutom delar med 17 andra idrottsgrenar. Den årliga budgeten uppgår till cirka 8,8 miljoner kronor som ska delas med förbundets övriga 15 landslag. Ett liknande räkneexempel, som är mer jämlikt i ekonomiskt hänseende, kan göras mellan orientering och damishockey. Orienteringsförbundet organiserar cirka 400 föreningar och 100 000 utövare, medan damishockeyn räknar omkring 3 500 utövare i cirka 70 föreningar. De satsningar respektive specialidrottsförbund gör på sina landslag (mixed i orientering respektive Damkronorna i damishockey) är dock båda i storleksordningen sex miljoner kronor. Svenska Ishockeyförbundets utvecklings- och landslagschef Tommy Boustedt förklarar det med att herrishockeyns storlek, utbredning och framgångar gör det möjligt att omfördela resurser till damverksamheten. Till damhockeyns förfogande står också den 21 personer starka utvecklings- och landslagsavdelningen på förbundet. Motsvarande avdelning på Orienteringsförbundet består av fem personer, varav två med halvtidstjänster.

Jämförelserna visar att det är svårt att tala om en samlad svensk elitidrott annat än i grovt generaliserande termer. De indikerar också att det antal utövare och föreningar ett specialidrottsförbund förfogar över ger betydande avtryck i de ekonomiska förutsättningar förbundet kan ge sina landslag – och i förlängningen för vilka organisatoriska stöd det kan erbjuda de utövare som har potential att konkurrera om internationella mästerskapsmedaljer. Damishockey utgör i det här sammanhanget ett intressant undantag där det låga antalet kvinnliga utövare vägs

upp av det höga antalet manliga. Antalet utövare ger förmodligen dessutom betalt dubbelt upp, eftersom många utövare ofta ger ett stort publikintresse som i förlängningen ger idrotten i fråga kommersiell dragningskraft. Det visar inte minst längdskidåkningens budget, som till 90 procent kommer från sponsorer, eller handbollen, som redovisar att cirka 50 procent av förbundets elitidrottsbudget på 18,7 miljoner kronor kommer från sponsorer. I andra änden av spektrumet finns orientering, med ett sponsorstöd på ett par hundratusen kronor, och goalball, som inte redovisar några sponsorintäkter alls.

Men även om de undersökta landslagen lever under skilda organisatoriska och ekonomiska beting är samstämmigheten stor om problemen. Såväl sportchefer som förbundskaptener och landslagsutövare efterlyser främst långsiktighet – och frånvaron av detta har framför allt sitt ursprung i den osäkra ekonomiska situation som specialidrottsförbunden lever under. Handbollens landslagschef Lasse Tjernberg hävdar att förbundets ettåriga budgetmål är en direkt konsekvens av denna osäkerhet, och att det ”gör det mycket svårt att bedriva ett systematiskt arbete”. Goalballens förbundskapten Jörgen Lindahl påstår detsamma, med tillägget att han förutsätts planera verksamhetsåret utan att veta vilka resurser han har att röra sig med. Längdskidornas landslagschef Hans-Eric Schultz tar sin analys ett steg längre och menar, att RF:s och SOK:s fördelningsprinciper är en direkt orsak till att det byggs in otrygghet i systemet. Särskilt gäller det SOK: ”Det är svårt att anpassa längdskidlandslaget verksamhet med 40 tävlingar per år efter en organisation som endast har siktet inställt på en specifik tävling vart fjärde år”. Goalballens förbundskapten Jörgen Lindahl är, i samma ärende, direkt skeptisk till processen runt fördelningen av resurserna. Han uppfattar det som att han ”näst intill beläggs med munkavle efter det att processen gett sitt utslag”. Flera respondenter efterlyser en mer transparent fördelning, där de fördelande centralorganisationernas bakomliggande argument, reella stöd och faktiska stödprinciper kan förstås och granskas. De flesta är också överens om att det totalt sett behövs större resurser för att Sverige ska kunna fortsätta att hävda sig på de internationella tävlingsarenorna. Sverige håller på att hamna alltmer på efterkälken, lyder analysen.

Ber man de elitaktiva lägga problemfokuseringen åt sidan, för att i stället rikta uppmärksamheten mot framgångsfaktorer, går det att skönja delvis andra centrala spörsmål. Det första ansluter visserligen till diskussionen ovan, men med en annan utgångspunkt: Hur kan Sverige prestera så pass väl med tanke på de svåra ekonomiska försättningar som de aktiva redovisar? Respondenternas slutsatser kring sitt antagande pekar nästan uteslutande mot att idrotten har en god organisering och att många oavsett bakgrund har möjlighet att börja idrotta.

De sex specialidrottsförbunden i den här studien organiserar sammanlagt 41 landslag. För att kunna ta hand om, förädla och förbereda talangerna för dessa har förbunden regionala och centrala talangidentifieringsprogram, utvecklings-trappor, kravanalyser, tränarutbildningar, tävlingar, läger och idrottsgymnasieverksamheter. För att få alla beståndsdelarna att fungera organiserar de sig vidare internt i utvecklings-, tävlings-, utbildnings- och anläggningsavdelningar etcetera, samt distribuerar i runda tal sammanlagt 90 miljoner kronor till sina respektive elitverksamheter, främst landslagen (totalt sett uppgick kostnaderna för svensk landslagsverksamhet till 393 897 141 kronor år 2009, se vidare CIF 2011, s. 102).

Sammanfattningsvis finns det således en efterfrågan på mer ekonomiska resurser samtidigt som det mesta i organisationsväg tycks fungera väl, låt vara inte i sådan omfattning som respondenterna önskar. Svaren från de aktiva visar också att det förefaller finnas många olika vägar fram till internationell framgång. Samtliga idrotter som ingår i vår studie har höga målsättningar och förväntningar om att nå topplaceringar och vinna medaljer i mästerskap, världscuptävlingar eller motsvarande – trots att deras förutsättningar ser så olika ut.

Talangidentifiering och talangutveckling

Den svenska modellen för talangidentifiering och talangutveckling tar sin utgångspunkt i föresatsen om en "idrott åt alla". Den bärande idén är att det finns goda möjligheter att upptäcka talanger om alla är välkomna till idrotten. Den här idén delar Sverige med flera andra länder, inte minst i Norden, liksom idén om en gradvis och nödvändig selektering via den så kallade talangutvecklingstrappan. Modellen bygger på att utövarna med stigande ålder passerar via ett antal regionala och nationella uttagningar för att slutligen bli uttagna till ett landslag. Parallellt med identifieringen av talangpotentialen och genomslussningen genomförs talangutveckling på föreningsnivå för de yngsta, på distrikts eller regionnivå för de lite äldre, och på nationell nivå när utövarna kommer upp i 16 års ålder. På föreningsnivån bedrivs talangutvecklingen i den reguljära föreningsaktiviteten (träningarna) medan den på distrikts-, region- och nationell nivå genomförs i form av läger, cuper, turneringar och på idrottsgymnasier (riksidrottsgymnasier med rikshintag och nationella idrottsutbildningar med regionala intag). Lagidrotter, som till exempel handboll och ishockey, har i regel mer välutvecklade system i kraft av sina många utövare och det upplevda behovet att göra ett snävare urval. De individuella idrotterna, exempelvis simhopp och orientering, har å andra sidan mer flexibla och individanpassade system som är bättre lämpade för ett mindre antal utövare. Svårast är det för de allra minsta idrotterna såsom goalball och skicross.

Des bedriver inte någon systematisk talangidentifiering eller talangutveckling alls. För goalball beror det på att idrottare med funktionsnedsättning sällan inleder sin satsning förrän i vuxen ålder. I skicrossens fall handlar det om att de inte har hunnit utveckla något system på grund av idrottens unga ålder.

Samtliga sportchefer och förbundskaptener är överens om att modellen för talangidentifiering och talangutveckling fungerar. Det finns framför allt en allmänt utbredd tilltro till förmågan att på förenings- och distriktsnivå lyckas identifiera och utveckla respektive idrottstalanger och slussa dem vidare till den kvalitetssäkrade idrottsgymnasieverksamheten. Väl där får ansvariga på förbunds nivå god överblick över den egna idrottens talanger i varje årskull via testresultat, individuella utvecklingsjournaler och eventuella skaderapporter. Om några talanger mot förmodan ändå skulle ha undgått att bli identifierade, kanske på grund av annan mognadstakt, finns i större idrotter såsom handboll, ishockey och längdskidor olika typer av uppsamlingsheat eller *late bloomer camp*, som ishockeyn valt att kalla sin modell.

Ett annat typiskt signalement för den svenska talangidentifierings- och talangutvecklingsmodellen är vertikal samverkan. Förbundskaptenerna för A-landslagen samverkar med förbundskaptener och tränare för juniorlandslagen som i sin tur kommunicerar med tränarna på idrottsgymnasienivån, vilka slutligen har kontakt med tränarna på föreningsnivån. Enligt längdskidornas förbundskapten Joakim Abrahamsson är denna samverkan A och O för att utövarnas övergångar mellan de olika nivåerna ska bli smidig.

Ishockeyns utvecklings- och landslagschef Tommy Boustedt kommenterar modellen som ett system vilket i första hand är inriktat på rekrytering och på att få barn och ungdomar att stanna kvar så länge som möjligt. I det perspektivet blir föreningsnivån den allra viktigaste också från elitidrottssynpunkt. Det går inte att veta vilka som kommer att bli elitspelare förrän de är omkring 15–16 år, om ens då, menar Boustedt. Därför måste man se till att få med så många som möjligt på resan dit. Då blir ledarna och tränarna ute i föreningarna de viktigaste instrumenten. Samtidigt indikerar respondenternas utsagor att det ofta saknas tillräckliga resurser för att få fram utbildade ledare och tränare på föreningsnivå. Kompetensen brister, menar de, och då inte enbart när det gäller teknikutveckling, utan i minst lika hög grad avseende förmågan att behålla barnen och ungdomarna. För Boustedt är problemet att tränarna för de yngre åldrarna kan "för mycket hockey", som han uttrycker det, och för lite om pedagogik, motivation och etiska spörsmål. För simhoppets sportchef Ulrika Knape-Lindberg handlar det enbart om att anta-

let kompetenta tränare är för få och att det därför blir avgörande för utövarna var de råkar varar uppväxta. Håri får hon medhåll från handbollens förbundskapten Ola Lindgren och Staffan Olsson, som visserligen hävdar att det finns många kompetenta handbollstränare, men att de ofta befinner sig i representationslagen i stället för i de yngre lagen där de behövs mest: ”Det är i de yngre åldrarna grunderna måste läggas”.

Såväl sportcheferna som förbundskaptenerna och landslagsutövarna diskuterar mycket kring tränarnas betydelse. Orienteringslandslagets stjärnlöpare Helena Jansson nämner både klubbtränare och förbundskapten som viktiga för hennes idrottsliga men även personliga utveckling. Hon önskar att fler kunde ges de möjligheter hon själv fått, att resurspersoner och nätverk finns till hands direkt vid den tidpunkt då den aktive bestämmer sig för att elitsatsa: ”Då skulle förmodligen fler ta sig hela vägen fram”. Men samtidigt är hon också noga med att betona fördelarna med den befintliga modellen – att så många som möjligt ges möjlighet att börja, och att det finns tillräckligt med tränare på föreningsnivån för att kunna ta hand om alla. Även simhopplandslagets Anna Lindberg understryker tränarnas betydelse. Hon betonar framför allt nyckelorden ”närvarande” och ”rätt kompetens” och frågar sig om den ideellt baserade idrottsrörelsen verkligen klarar av att ta hand om alla elitidrottstalanger med rätt anlag, vilja och ambition. Handbollslandslagets Patrik Fahlgren och Tobias Karlsson tillägger att det mest avgörande för individens talangutveckling är att ha rätt tränare på rätt plats vid rätt tillfälle, det vill säga när individen är mogen – oavsett ålder.

Samstämmigheten är således slående bland utövarna om var kompetensen befinner sig – och var den borde finnas. Det primära problemet är inte att kompetensen är för låg, att förbundens stegutbildningar inte räcker till, eller att det skulle saknas ambitioner i tränarkårerna. Problemet är i stället att den mest lämpliga kompetensen inte utnyttjas på den viktigaste nivån. Det finns helt enkelt för få föreningar som har den ekonomi som krävs för att anställa ”elitkompetenta tränare”, som simlandslagets Lars Frölander uttrycker det. Men, fortsätter han, det handlar inte bara om ekonomi utan också om prioriteringar: ”Det avdelas inga resurser från förbunden som skulle kunna göra alternativet möjligt”.

Resursbrist hänvisas det också till när respondenterna själva reflekterar över varför talangselekteringssystemet ibland känns mer utbyggt och finslipat än talangutvecklingssystemet. Ledare, tränare och utbildningsplatser på idrottsgymnasierna räcker inte till alla som har förmågan och ambitionen. Enligt längdskidlandslagets Daniel Rickardsson är det beklagligt både för individen och för systemet att det är

så många som aldrig ges möjlighet att satsa; att det är så många utövare som vi aldrig får veta hur bra de hade kunnat bli. För goalball är problemet det omvända, men orsaken densamma – resursbrist. Enligt förbundskapten Jörgen Lindahl har de svårt att fylla alla positioner i landslaget eftersom bristen på resurser gör såväl centrala rekryterings- som talangutvecklingssatsningar omöjliga. Därmed riskerar landslagsverksamheten på sikt att dö sotdöden: ”Alltför få nya talanger kommer fram för att fylla på underifrån”, summerar Lindahl. Men det finns ljuspunkter. Både Handikappidrottsförbundets elitidrottshandläggare Ines Lopes och Ishockeyförbundets utvecklings- och landslagschef Tommy Boustedt återkommer ofta till Handslagets och Idrottslyftets [regeringens riktade satsningar på barn- och ungdomsidrott 2004–2012, *vår anm.*] betydelse för elitidrottsutvecklingen generellt och för talangutvecklingen specifikt. I Handikappidrottsförbundets fall har utvecklingssatsningarna använts till rekryteringsprojektet ”Talangjakten”, som har som ett av sina delmål att identifiera potentiella elitidrottare. För Ishockeyförbundet har de statliga satsningarna möjliggjort en generell höjning av utbildningsnivån bland tränarna ute i föreningarna. På så sätt ”har Handslaget och Idrottslyftet varit de viktigaste satsningarna som gjorts i svensk elitishockey”, hävdar Boustedt.

Det finns alltså ett stort behov av resurser för att utveckla talanger i svensk idrott. Exakt hur stort, är svårt att avgöra. Det beror givetvis också på effektiviteten i användningen. Respondenternas utsagor indikerar att de önskar mer tydlighet och förändrade prioriteringar i de centrala stödorganisationernas resursfördelning. Som exemplen från Handslaget och Idrottslyftet visar, är det uppenbarligen möjligt att fördela resurser som är riktade mot vissa områden och särskilda nivåer så att de kan komma även andra områden och nivåer till godo. Därmed torde det vara möjligt att på liknande sätt också fördela de resurser som är avsatta för elitidrottsverksamheterna inom respektive specialidrottsförbund så att de kan komma gräsrotsnivån bättre till godo. Exempel på en sådan fördelning ges av de respondenter som ovan talar om hur bristen på resurser gör det svårt för föreningar att anställa tränare, och hur samma brist stänger ute lovande ungdomar från talangutvecklingstrapporna för att antalet platser är begränsade.

Problematiken med ”avhoppet i tonåren”, som en av simhoppets fyra rikstränare Per Berg uttrycker det, är emellertid inte enbart en resursfråga. Berg hänvisar i stället till den internationella konkurrenssituation som medfört att även svenska ungdomar måste specialisera sig tidigare och därför tröttnar. Han får medhåll i sak från Simförbundets koordinatör Kenneth Magnusson, som menar att simningen har tuff konkurrens från andra aktiviteter och att många unga talanger

därför slutar. Andra förklaringar till varför en del talanger avslutar sina satsningar innan de nått senioråldern är närmast motsatta. I dessa utgör inte konkurrens och specialisering problemet, de bidrar snarare till lösningen. Orienteringslandslagets förbundskapten Anneli Östberg menar till exempel att det är beklagligt att det har blivit så tabubelagt att ”träna målmedvetet” i tidig ålder. Om det gjordes på rätt sätt, och med den varierade leken i fokus, skulle det kunna ge mervärden i form av bra grundträning för såväl de motionsinriktade som de elitinriktade. Simhoppets sportchef Ulrika Knape-Lindberg instämmer och tillägger att det allra viktigaste för talangutvecklingen är att träna med dem som är lika bra eller bättre. Därför är nivåindelningen av utövarna helt avgörande från elitidrottssynpunkt.

Ett generellt problem för svensk elitidrott är således att ungdomar avslutar sina elitsatsningar i förtid, låt vara att det råder delvis skilda meningar mellan företrädarna för våra åtta utvalda idrotter om vad ”förtid” egentligen innebär. De är också oense om varför ungdomarna slutar: om det beror på att svensk idrott inte tillåter en tillräckligt tidig talangidentifiering, specialisering och elitsatsning, eller om talangerna snarare avbryter sin satsning just för att de tvingas välja idrott för tidigt och träna för hårt i för unga år. Kanske är det så enkelt att det råder skilda förutsättningar för olika individer och olika idrotter? Det tyder i alla fall utövarnas utsagor på. Handbollslandslagets Patrik Fahlgren och Tobias Karlsson ser inga vinster i att börja elitsatsningarna för tidigt i lagbollssporter. Det kan snarare förstöra mer än det ger, eftersom talangerna utvecklas i så pass olika takt och dessutom gemensamt inom ramen för gruppen, menar de. ”Lagtänk är ju en av delarna, individuell spelskicklighet en annan”. Simmaren Lars Frölander talar i stället om vikten av att börja tidigt, just därför att grunden i simning handlar så mycket om finmotorik och uthållighet. Simförbundets rikstränare Greg Salter tillskriver det tabubeläggande förhållningssättet den svenska idrottsrörelsens tradition och kultur. Med sina australiensiska ögon menar han att ålder och kön alltså tillåts spela en alltför stor roll i hur utövarna delas in för träning och tävling, när det i stället borde vara nivån. För talangidentifieringen specifikt talar han sig också varm för utövarens potentiella möjligheter att nå långt: ”Det är fortfarande alldeles för många med makt att selektera i Sverige som stirrar sig blinda på resultaten i tidiga åldrar när det är potentialen som är viktigast – när får vi en diskussion om hur vi spårar den?”

Diskussionen om specialisering tar mycket utrymme. Det gör också ett annat steg i talangutvecklingstrappan, steget mellan junior och senior. Längdskidornas förbundskapten Joakim Abrahamsson menar att den övergången är den främsta utmaningen för framtidens talangutvecklingssystem inom svensk längdskidåkning.

ning. Landslagsåkaren Daniel Rickardsson fyller i och hävdar att det för många tar uppemot tio år att etablera sig i världseliten. Det behövs därför betydligt mer stöd på vägen för att få medaljkandidaterna att orka hänga i: "De flesta åkare som vinner mästerskapsmedaljer som juniorer platsar inte ens bland de 30 bästa när de tar steget över till seniornivån". Även handbollens Lasse Tjernberg menar att problemet är resursbrist. Enligt honom tillåter inte budgeten matchning av de lag som befinner sig mellan U- och A-landslagen i den utsträckning som krävs, vilket medför att svensk elithandboll förlorar ett antal potentiella A-landslagsspelare årligen. Simningens Kenneth Magnusson och Greg Salter menar på motsvarande sätt att det inte finns några utvecklingslag för de simmare som är för gamla för juniorlandslagen, men som inte tar en plats i seniorlandslagen. Dessa tvingas fortsätta sin satsning i hemmaklubbarnas regi utan stöd från vare sig Simförbundet, RF eller SOK, vilket innebär att satsningen måste kombineras med studier eller arbete. Eller så är de hänvisade till ett elitidrottsuniversitet utomlands, där satsningen kan hålla nog så hög kvalitet men där exempel också visar på raka motsatsen. För orienteringens landslagschef Pekka Nikkulainen och förbundskaptenen Anneli Östberg är övergångsproblemet lika kännbart, men lösningen inte lika beroende av förbundets egna resurser. De menar att högskolor och universitet, idrottsrörelsen, staten, kommunerna och näringslivet tillsammans måste skapa bättre möjligheter för de potentiella stjärnorna. Nikkulainen jämför med sin tidigare uppdragsgivare, det finska Orienteringsförbundet, och berättar om hur kommuner och högskolor i Finland gått in med resurser för att profilera sig, vilket i förlängningen gett både anpassade arbetstillfällen och bättre studieförhållanden för landets elitidrottare. Den finska motsvarigheten till SOK bidrar också med resurser till särskilt inrättade tränartjänster vid dessa akademier. Inom svensk längdskidåkning har de nyligen tagit just det greppet, berättar förbundskaptenen Joakim Abrahamsson. I förbundets samarbete med "Skiduniversitetet" vid Umeå universitet har kommunen, universitetet och förbundet tillsammans skjutit till resurser för anpassad studiegång och anställning av tränare. Men än så länge är verksamheten begränsad.

För de mindre idrotterna goalball och skicross blir många av de frågor som dryftas ovan svåra att förhålla sig till. Inte för att de saknar åsikter i frågan om tidig specialisering eller ifrågasätter fördelarna med elitidrottsuniversitet, utan för att idrottarnas ringa storlek och unga ålder gör att de riktar uppmärksamheten åt andra håll. För goalball är det svårt att tala om konventionella talangutvecklingssystem över huvud taget, då lejonparten av utövarna redan är vuxna när de kommer in i sporten som nybörjare. Av samma anledning blir det inte heller aktuellt att tala

om avhopp eller avgångar i tonåren. För skicrossen hamnar utvecklingsfrågorna längre ned på prioriteringslistan, eftersom de i nuläget koncentrerar alla sina resurser på att få i gång en egen tränarutbildning och organisera egen föreningsverksamhet. Av samma skäl kommer inte heller frågor om glapp i övergången mellan junior och senior upp till diskussion. Det är påtagligt att mindre och nyare idrotter har andra problem att brottas med än större och mer etablerade. Den mall som ofta tas för given som den "svenska modellen" avseende talangidentifiering och talangutveckling kan följaktligen inte appliceras över hela idrottsfältet. Däremot kan givetvis mindre och nyare idrotter i en tillväxt- och etableringsfas dra lärdomar av vad större och mer etablerade idrotter har gått igenom, liksom de senare bör tillåta sig att inspireras av de förras öppenhet och nytänkande kring lösningar som även berör dem. Ett exempel på en sådan lösning är Handikappidrottsförbundets rekryteringsarbete, där goalball-landslagets spelare själva deltar som affischnamn och inspiratörer på föreningsnivå. Ett annat exempel är skicrosslandslagets samarbete med systerdisciplinen alpin skidåkning, det så kallade "Rookie Team", som går ut på att slussa de talanger som inte räcker till för en fortsatt alpin satsning till en karriär inom skicross. Sportchefen Tommy Eliasson berättar om hur ledarna för de olika landslagen tillsammans identifierar åkare med potential och möjligheter. Ett sådant samarbete, men med gymnastiken, skulle även simhoppningens Per Berg vilja se. Då skulle de gymnastiktalanger som tröttnar i tonåren på grund av gymnastikens hårda träning i tidiga åldrar, som slutar på grund av skador eller som inte utvecklats i önskvärd takt kunna erbjudas möjligheter inom simhopp. Berg menar att många av dessa talanger de facto har de motoriska talanger som krävs för att kunna nå ett VM eller ett OS i simhopp, och beklagar att samarbetsformerna inte är mer utbyggda mellan specialidrottsförbunden och att RF och SOK inte tar mer aktiva roller.

När de intervjuade elitidrottsaktörerna ombeds reflektera över de egna talangutvecklingssystemens framgångsfaktorer är det framför allt tre områden som de berör. Det första är idrottsgymnasierna, i synnerhet de med riksintag, och deras betydelse för talangidentifikation och talangutveckling. Eller som längdskidåkningens landslagschef Hans-Eric Schultz uttrycker det: "Många talanger presterar fina tävlingsresultat redan innan de kommit upp i den ålder som gäller för ansökan till gymnasieskolan, men det är i och med ansökningsförfarandet som förbundet får ett kvitto på att även ambitionen finns". Respondenterna uttrycker samstämmigt ett stort förtroende för den egna idrottsgymnasieverksamheten. För ishockeyns Tommy Boustedt är det helt avgörande att se till att talangerna når fram till gymnasienivån innan de slutar av en eller annan anledning. Väl där vet man nämli-

gen att de får adekvat träning och utbildning, hävdar han. Orienteringens Pekka Nikkulainen uttrycker sig i liknande termer när han talar om hur förbundet, i och med att talangerna når idrottsgymnasierna får full koll på dem via tester, analyser och utvärderingar.

Det andra området som de gemensamt lyfter fram är standardiseringen av träningsmetoder med tillhörande tester, kravprofiler, strategier och arbetssätt. För att optimera talangutvecklingen är det viktigt att formalisera och effektivisera de komponenter talangutvecklingssystemet bygger på, menar de. Utvecklingen får helt enkelt inte hämmas på grund av att utövaren råkar vara uppväxt på fel ställe och därmed saknar tillgång till utbildade tränare och metoder som visat sig vara framgångsrika. Därför måste man strama upp dokumentationen och sprida kunskaperna. Samtidigt, påtalar de, måste systemet vara lyhört för utövarnas olika utvecklingskurvor. Det finns inte bara en väg till toppen, hävdar till exempel längdskidornas Hans-Eric Schultz. Ishockeyns Tommy Boustedt håller med och tillägger att det är vanskligt att prata om typiska utvecklingssteg: ”För i dagens ishockey finns behov och utrymme för många olika spelartyper, och därmed för många olika utvecklingsvägar.”

Det tredje framgångsområdet avser långsiktigheten i systemen. För utövarna handlar det framför allt om att i yngre åldrar få en träning som inte går för fort fram, utan som tar sikte på resultat på lång sikt. För förbundskaptenerna handlar det om att lyfta blicken och inte stirra för mycket på poängtabeller och resultat, utan i stället se talangstegen som en utvecklingsresa. För sportcheferna handlar det om trygghet; att skapa möjligheter för utövarna att i lugn och ro få fokusera på sin satsning och inte behöva lägga för mycket energi på att söka deltidsarbete, studieplats eller annan finansiering.

Vår sammanfattande analys utifrån sportchefernas, förbundskaptenernas och landslagsutövarnas reflexioner över talangidentifiering och talangutveckling är att ett framgångsrikt system först och främst måste ta hänsyn till den specifika idrottens förutsättningar. Dessutom måste det präglas av systematik, långsiktighet, lyhördhet och skänka utövarna trygghet och mod att våga satsa vidare. Då handlar det inte bara om en mängd resurser som måste till, utan också om när, var och hur de sätts in för att ge största möjliga effekt. Här har säkerligen idrotterna och förbunden mycket att lära av varandra.

Stöd till utövare

När det gäller de ekonomiska stödformerna säger merparten av sportcheferna och förbundskaptenerna att de är nöjda. På frågan om varför, blir svaren mer nyanserade och intressanta – nöjd men med viss reservation, tycks det. De hänvisar till framför allt RF:s och SOK:s roller. Varken sponsorerna eller RF lägger sig i, menar till exempel landslagschefen i handboll Lasse Tjernberg. Med SOK är det annorlunda, säger han. För den olympiska kommittén är tidsperspektivet, den fyraåriga OS-cykeln, helt avgörande. Det som de är med och genomför har alltid bäring på nästkommande OS. Stödet är riktat mot vissa bestämda ändamål, antingen till enskilda utövare eller till projekt, och där SOK:s sportchef har bestämda åsikter om genomförandet. Nackdelen, ur Tjernbergs perspektiv, blir då att det långsiktiga bygget nedåt i systemet, ”den röda tråden”, blir lidande eftersom det bara är potentiella OS-medaljörer i nästkommande OS som kommer i fråga för satsningar. Fördelen är samtidigt att SOK-folket är kompetenta. Även om de saknar specifik handbollskompetens är de ofta insatta och intresserade. Tjernberg finner det kort sagt givande med de stundtals tuffa diskussioner som präglar samarbetet. Fast det är klart, avrundar han: ”Man önskar att de skulle lita lite mer på vad vi gör.” [...] ”SOK hanterar oss som man hanterar individuella idrotter, förstår sig inte riktigt på lagidrottens speciella villkor”.

Alla förbund, grenar och elitverksamheter har givetvis sin syn på hur de behandlas och borde bli behandlade av RF och SOK. Tjernberg får emellertid stöd från flera håll. Simelitkoordinatören Kenneth Magnusson beskriver elitsimningens nära samarbete med SOK:s sportchef kring upplägg av träning, ekonomiskt stöd, landslagsaktiviteter och, inte minst, specifika projekt. De intensiva diskussioner som förs, menar Magnusson, är viktiga: ”De leder ofta in på nya givande banor”. Även rikstränaren i simning Greg Salter är nöjd med SOK-samarbetet, som i hans ögon är resultatbaserat: ”Visar vi resultat, får vi mer pengar”, säger han, ”det är så det ska vara på högsta elitnivå”. Problemet, enligt honom, är bara SOK:s alltför stora projektnivå och därmed kortsiktighet. Förhållandet mellan RF och SOK, däremot, ger varken Magnusson eller Salter mycket för: ”Bråket dem emellan underlättar ju inte precis för oss, då vi får redovisa massor av detaljer skriftligt till två instanser, men på olika blanketter”.

Sportchefen för simhopp Ulrika Knape-Lindberg och rikstränaren Per Berg är inne på samma spår och både ifrågasätter den svenska elitidrottsmodellens övergripande samordning samt föreslår förslag på lösningar. Enligt Knape-Lindberg är kontakterna med RF ytterst sparsamma och förekommer i princip endast i samband med projektansökningar och dopingfrågor. Med SOK, framför allt sport-

chefen, är de desto mer frekventa. Det är deras resursteam som simhoppareliten utnyttjar. I likhet med Tjernberg problematiserar hon också projektstöden, som hon menar att både RF och SOK alltmer frekvent använder sig av. De löper ju ut efter viss tid, varefter de ansvariga förväntas ta över och integrera den nya verksamheten i den ordinarie, säger Knappe-Lindberg: ”men varför skulle vi plötsligt ha tillgång till mer pengar för det nu?” Rikstränare Per Berg håller med och tillägger, att det vore bättre för Elitidrottssverige om man fick pengar mindre ofta men större summor varje gång: ”Om vi söker 100 000 kronor för något så betyder det att vi uppskattar att det är vad det kostar för att kunna genomföra verksamheten, så får vi bara hälften, vilket för med sig att vi i stället kör projektet halvhjärtat och på halvfart”. Utifrån Bergs och Knappe-Lindbergs perspektiv vore det naturligt om SOK fortsatte att satsa på individer medan RF stod för de översiktliga infrastruktursatsningarna, det vill säga ungefär som i dag men på ett mer renodlat vis och där SOK har sikte på även nästnästa OS. Då, menar Knappe-Lindberg, skulle svensk simhoppning få elitsatsningar som var mer långsiktiga och som kom från båda håll, både uppifrån och nedifrån, och som verkade både strukturellt och individuellt – samt även omfattade tränar- och ledarkåren.

Ur orienteringsförbundskaptenens Anneli Östbergs perspektiv har RF ”ändå blivit mycket bättre under senare år”. I synnerhet när det gäller individutvecklingen. Hon lyfter särskilt fram utbildningen ”Prestationsutveckling genom kommunikation”, som hon menar har hjälpt elitorienterarna i förbundet att analysera och tolka de miljöer de vistas i och styra över sin egen utveckling, något som är helt centralt i hennes ögon. Även de akuta stödformerna, som Östberg kallar dem, med styrketräning, näringslära, rehabilitering med mera har förbättrats avsevärt. Fortfarande kvarstår dock ett missnöje med hur RF fördelar medlen. Systemet är för statistiskt, menar hon, och hänvisar till den senaste uppdelningen på 80–20 mellan topp och talangverksamhet. Enligt förbundskaptenen har det aldrig funnits så mycket talanger inom orientering som nu. Förbundet gick in med 15 ansökningar om riktat stöd/stipendier, men fick svaret att det var för många (”då blev det orättvist gentemot andra förbund”). Om det ska bli bättre framöver måste RF, enligt Östberg, sluta att titta på resultattabeller och antal medaljer i mästerskap och i stället lita mer till sportcheferna på respektive specialidrottsförbund samt tänka mer långsiktigt.

Inom Skidförbundet och Ishockeyförbundet uttrycker de ännu mer uppskattning med RF och den nyinriktning som det samlade idrottsstödet har fått, eller som de hoppas att det ska få. Längdlandslagschefen Hans-Eric Schultz välkomnar att förbundet har fått ett större inflytande över resursfördelningen, även om han tycker

att det är svårt att se några konkreta resultat ännu så länge. Han har absolut inget emot att SOK också är med på ett hörn, men vill uppmärksamma det faktum att SOK endast har ansvar för en tävling vart fjärde år. SOK har ju dessutom till sin uppgift att värna om de kommersiella värden som kan kopplas till OS, påminner han, vilket man måste komma ihåg när man för diskussioner om hur elitverksamheten ska utformas. Förbundskaptenen Joakim Abrahamsson vittnar även han om att det förekommer en del meningsskiljaktigheter mellan landslagsledningen och SOK, men poängterar att samarbetet fungerar mer och mer friktionsfritt för varje år som går. Abrahamsson önskar dock, liksom även andra intervjuade gett uttryck för, att det skulle finnas lite mer förtroende för dem som arbetar nära verksamheten. Ett annat konkret önskemål är att den nationella ledningen av svensk elitidrott enas: ”Det får gärna finnas två parter, eller att det görs avsättningar för vissa ändamål, men att två aktörer strider hämmar onekligen svensk elitidrott och vi hamnar i en bromsande fas där det oupphörligen diskuteras vad resurserna ska användas till, i stället för att använda dem”.

Utvecklings- och landslagschefen i ishockey Tommy Boustedt är av den bestämda uppfattningen att det samlade elitstödet bör beslutas om och fördelas av en och samma instans, och att den instansen ska vara RF. Motivet han ger är RF:s ”ödmjukare inställning och mer holistiska syn på vad elitidrottsutveckling handlar om”. Men han riktar även viss kritik mot att RF:s fördelningskriterier inte är tillräckligt öppna och tydliga. Förbundskapten för damishockeylandslaget Niclas Högberg håller med, men påtalar samtidigt att det utan SOK:s riktade stöd skulle vara svårt att bedriva någon verksamhet för Damkronorna över huvud taget. En av de tio spelare som erhåller topp- och talangstöd, Erika Graham, ser även hon stödet som centralt för att kunna spela vidare på den höga nivå hon gör. Samtidigt efterlyser hon mer transparens i fördelningen av och i motiven till stödet. Som det fungerar nu, hävdar hon, riskerar det att skapa misstänksamhet mellan dem som får stöd och dem som inte får det.

Det är tydligt att mindre grenar värnar mer om stöden från RF och SOK än större grenar som har inkomster från andra håll. Det råder inte heller någon tvekan om att de utövare som erhåller individuella stöd är mer positiva än förbundskaptenerna och sportcheferna. I den lilla OS-grenen skicross går i princip alla gemensamma elitresurser, enligt sportchefen Tommy Eliasson, till landslagsledningens löner och till resekostnader i samband med mästerskap och träningsläger för de landslagsaktiva. Därmed, resonerar han, blir de topp- och talangstöd som de flesta landslagsåkarna får från SOK avgörande. Han önskar dock, precis som flera andra respondenter, att SOK:s stöd skulle vara lite mer långsiktigt: ”Om en utövare med

stöd från SOK slutar så försvinner en tredjedel av våra resurser, men det blir inte billigare för oss att hyra en bil för det eftersom två eller tre personer i bilen ju inte påverkar priset”. Landslagstränaren John Lindh håller med, men är tveksam till att bara tänka i ekonomiska termer. För skicross är *tid* en minst lika avgörande faktor, hävdar han, och i det perspektivet skulle det vara mer önskvärt med ett långsiktigt och stabilt stöd, nästan oavsett hur stort eller litet det faktiskt är. Det skulle underlätta alla former av organisationsbyggnad och utvecklingsplanering.

Utöver kritiken mot alltför kortsiktiga och ogenomskinliga stödformer riktar respondenterna alltså även kritik mot den styrning som de uppfattar finns inbyggd i stödssystemet. Sportchefen i skicross Tommy Eliasson är en av dem. Han välkomnar riktade medel (”styrning kan förväntas förbättra effekten”), men påtalar samtidigt vikten av att ge dem med bäst sakkunskap inflytande över resursfördelningen: ”Just nu är det förmodligen startgrindar till klubbarna som skulle vara den bästa satsningen för svensk skicross, men detta får inte pengarna användas till”. Enligt Eliasson skulle stödresurserna med största sannolikhet användas annorlunda om de inte var uppbundna i projekt, resurspersoner, tester och utbildningar: ”Hade vi haft pengarna själva hade vi inte kunnat försvara medel till kostrådgivare, när behoven är så mycket större i breddverksamheten”.

Goalball har ännu mer specifika problem. Enligt elitidrottshandläggare Ines Lopes är stödet till utövarna näst intill obefintligt i jämförelse med de flesta andra elitidrotter. Hon berättar att de allra flesta elitidrottare med funktionsnedsättning finansierar sina idrottskarriärer på egen hand, men att de inte orkar med det i längden. Följden blir att många slutar i förtid. Den främsta bristen är den medicinska supporten. Många tvingas till onödigt långa rehabiliteringsperioder på grund av att de inte får tillgång till medicinsk expertis i den omfattning som krävs. Samarbetet med SOK, fortsätter Lopes, gäller inte support, utan handlar först och främst om själva genomförandet av Paralympics. SHIF/SPK tar dessutom hjälp av SOK i arbetet med kravprofiler för utövarna, vilket är ett samarbete som bland andra förbundskaptenen Jörgen Lindahl uppskattar mycket. Lindahl värderar också högt de informella erfarenhetsutbyten som det ges tillfälle till vid de sammankomster som SHIF/SPK och SOK anordnar med handikappidrotter och ”vanliga idrotter”, som han benämner dem. Utöver denna OS-samverkan samarbetar SHIF/SPK på elitnivå med ytterligare elva specialidrottsförbund inom RF som bedriver verksamhet för personer med funktionsnedsättning, till exempel Basketbollförbundet.

Olika idrotter har väsentligt olika förutsättningar och följdenligt olika syn på hur stödformerna från RF och SOK borde se ut och utvecklas. Handbollslandslagschefen Lasse Tjernberg menar till exempel att alltför mycket av RF:s ”gemensamma” elitresurser (utöver basstödet till landslagen och det riktade stödet till enskilda utövare och projekt) koncentreras till Bosön. Det blir problem då merparten av handbollens elitspelare finns i södra Sverige. Elithandbollen är, likt många andra idrotter, i stort behov av tester och utvärderingar. Kontinuiteten i testverksamheten är särskilt viktig för att kunna bygga upp databaser med analysmaterial. Enligt Tjernberg borde de centrala stödorganisationerna därför satsa mer på att bygga ut regionala centrumanläggningar, ”som inte behöver vara så avancerade och dyra”, gärna i anslutning till någon högskola med idrottsvetenskaplig inriktning: ”I dag lämnar vi för mycket åt slumpen, och är beroende av eldsjälar med specifik kompetens som råkar vara handbollsintresserade och befinna sig i närheten och ha tid med oss”. Ungefär samma åsikt har förbundskaptenen i längdskidor Joakim Abrahamsson om Vintersportcentrum i Östersund. Han säger att det är en fantastisk test- och träningsanläggning, men att koncentrationen inte passar alla. Många, framför allt unga åkare, skulle må bättre av att vistas i och utvecklas i sin hemmiljö.

Simhoppssportchefen Ulrika Knappe-Lindberg ansluter delvis till ovanstående resonemang med hänvisning till ”närhetsprincipen”. Hon efterfrågar ett nätverk av arvoderade läkare och mentala rådgivare utspridda över Sverige, som alla landslagssimhoppare har tillgång till. Som det är nu måste de åka till huvudstaden för att få behandling. I ett utvecklingshänseende är det inte hållbart, menar hon. Riks tränare Per Berg är inne på samma linje när han funderar kring testverksamheten för landslagen. Testen är viktiga, menar han, men bara om de kan genomföras kontinuerligt av alla vid rätt tidpunkt (för att få rätt jämförelser av resultaten). Det kan man bara göra om de uppfattas som relevanta av dem som ska använda dem. Klubbtränarna bör därför få resa med och påverka testinnehållen, alltför att de ska förstå varför testen görs och hur de kan användas. Landslagschefen i orientering Pekka Nikkulainen poängterar i samma decentraliseringsanda att SOK:s och RF:s stödformer bör vara mer flexibla och mer baserade på specialidrottsförbundens önskemål, eller ”hemmiljöerna” som han uttrycker det. Problemet, hävdar han, är vad de bästa och mest talangfulla utövarna gör när de tränar på egen hand. Nikkulainen önskar mer stöd i form av resurspersoner såsom personliga tränare och medicinskt, fysiologiskt och psykologiskt kunniga, samt tillgång till testutrustning med mera – ”i elitlöparnas direkta närhet”.

De riktade RF- och SOK-medlen är uppenbarligen ytterst viktiga för utövarnas privata ekonomi. Myten om den välbetalde toppidrottaren blir skarpt ifrågasatt. Enligt simmaren Lars Frölander har till exempel ingen av de svenska toppsimmarna i dag något enskilt stöd från Simförbundet, och bara ett tiotal har riktat stöd från SOK, RF eller privata sponsorer. ”Jag håller alltjämt på med simning för att jag älskar det. De senaste åren har jag gått back”, säger Frölander. Ett problem, enligt honom, är att sponsorerna i den ekonomiska kris som råder hellre satsar på lag än på individer för att minimera riskerna. Ett annat är att mindre lokala företag, vars pengar skulle betyda mycket, inte stödjer sina lokala förmågor (”som ändå bidragit till att sätta orten på kartan”). Ett tredje problem, enligt Frölander, är att inga prispengar inom simsporten betalas ut av IOK/SOK, vilket också bidrar till ökad ekonomisk osäkerhet.

Elitkoordinatören på Simförbundet Kenneth Magnusson instämmer i problembeskrivningen, och menar därtill att det förmodligen blir ännu värre framöver. Enligt honom har det funnits en tradition där de flesta simmare, på grund av den osäkra ekonomiska situationen, parallellt med sin simkarriär skaffat sig en god utbildning. Men i dag är situationen annorlunda; dels börjar den hårda träningen längre ned i åldrarna, vilket gör det svårare att skaffa sig utbildning parallellt, dels fortsätter karriären längre upp i åldrarna, varför det tar längre tid innan man når ut i arbetslivet och kan påbörja en ny karriär. Dessutom finns en utbredd kultur bland nya generationer att uppfatta elitsimningen mer som ett jobb. De ser sig själva som artister och förväntar sig att det ska löna sig väl att befinna sig i rampljuset under ett par år. Efter avslutad karriär ska det sedan finnas möjlighet att jobba vidare som tränare, ledare och marknadsförare eller kommunikatör på förbund och i klubbar. Verkligheten såväl som förväntningarna, påtalar Magnusson, har helt enkelt förändrats, och det måste alla inblandade nu förhålla sig till.

Liknande historier kommer från samtliga intervjuade elitaktiva. Simhopparen Anna Lindberg berättar att hon har levt på sina föräldrar och studerat på kvartsfart stora delar av sin karriär för att komplettera de bidrag hon fått från enstaka privata sponsorer och de 6 000 kr per månad i topp- och talangstöd av SOK. Det senare stödet drogs emellertid in när hon väntade barn och var föräldraledig. Allra svårast att klara sig, påtalar Lindberg, är det dock för dem som blir långtidsskadade och därmed åker ur befintliga ekonomiskt understödda talang- och utvecklingsinsatser. De har bara att vända sig till Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen. Ett annat exempel är orienteraren Helena Jansson, som länge har haft studiestödet från CSN som enda inkomstkälla. Först när hon kom med i senior-

landslaget blev det CSN på halvtid kombinerat med AB Svenska Spels och RF:s elitidrottsstipendium på 20 000 kr per termin. Från och med år 2010 har hon också erhållit ett så kallat Utökad elitstöd från RF på 60 000 kr per år. Det medförde emellertid att hon nådde maxinkomstgränsen för att kunna få fullt studiestöd, varför CSN skar ned det till hälften. Det känns bittert, kommenterar Jansson, inte minst med tanke på att hon samtidigt försenar sin läkarexamen med ett antal år och därmed också får lägre livsinkomst och sämre pension.

När respondenterna i de åtta idrotterna ombeds prioritera vad som är viktigast att satsa på för att utveckla stödet till utövarna, gör sig återigen de skilda förutsättningar och därmed behoven och önskemålen påmind. Men inte sällan pekar de också på de möjligheter till samordning som finns mellan olika idrotter och förbund. I samtliga undersökta idrotter hävdar såväl sportchefer och förbundskaptenar som de landslagsaktuella utövarna att det är viktigast att stödja föreningsnivån (inte landslagen) för att främja den långsiktiga utvecklingen. ”Avbränningarna måste hållas så små som möjligt och varje krona användas för kostnader som direkt kan relateras till utövarnas träning och tävling – oftast på klubbnivå”, säger till exempel skidlandslagschefen Hans-Eric Schultz.

Flera av respondenterna nämner också vikten av att ta till vara elitidrottarnas kunskaper även efter karriären [det man benämner den så kallade postkarriären, *vår anm.*]. Det är särskilt viktigt för att främja den långsiktiga utvecklingen på föreningsnivå. Ingen verkar vara nöjd med hur läget ser ut i dag. Landslagschefen i handboll Lasse Tjernberg hävdar att frågan ofta finns med i planeringsstadiet inom elitledningen inför kommande budgetår, men att den alltid prioriteras bort. Då blir det i stället upp till klubbarna att skapa egna strategier. Spelarna Patrik Fahlgren och Tobias Karlsson understryker att det spelar stor roll vad olika klubbar kan erbjuda när proffsen söker sig hem efter avslutad internationell karriär (”och fortfarande håller hög elitserieklass”). De söker sig inte alltid till storklubbar, trots att dessa har mer resurser och fler tjänster. De vill i stället till klubbar där de känner sig hemma och som har kontakter och agerar för spelarens bästa; för hans eller hennes fortsatta karriär efter avslutat spel. Simhoppssportchefen Ulrika Knappe-Lindberg menar att bristen i postkarriärstödet skapar onödig oro bland utövarna, men även bland deras anhöriga, ledare och tränare. ”Med tillrättalagda postkarriärer inskrivna i kontrakten, som man har i många andra framgångsrika länder, skulle fler våga sig på den osäkra elitidrottskarriären”, säger hon. Även Tommy Boustedt, utvecklings- och landslagschefen på Ishockeyförbundet, menar att det är ett omfattande resursslöseri att inte ta till vara välutbildade spelare och utnyttja deras erfarenheter och kunskaper i utbildningen av nästa ge-

nerationers spelare. Det är framför allt på föreningsnivån, hävdar han, som dessa grennära expertkunskaper skulle göra stor nytta. För Damkronornas förbundskapten Niclas Högberg är det extra viktigt att just damspelarna fortsätter inom idrottsrörelsen. Inte främst för att de är kvinnor, även om det också är viktigt med kvinnliga förebilder inom ishockeyn, utan för att svensk hockey skulle kunna lindra den konstanta ledarbristen om även kvinnor engagerade sig som tränare. Landslagsspelaren Erika Grahm skulle också gärna se fler kvinnliga tränare, men med motiveringen att det är bra att ha en tränare som har gjort en liknande resa som den hon själv är inne på. Då har tränaren egna värdefulla erfarenheter att förmedla.

I övrigt, när det gäller tankar om stödets vikt för framtida elitutveckling, är det framför allt olika tjänster som hamnar i fokus. Elithandbollsrepresentanterna nämner till exempel resurspersonerna runt landslagen, det så kallade teamet bakom teamet, som en av de viktigaste faktorerna för framgång. Problemet som de lyfter fram är att resurserna endast räcker till timarvodering av dessa specialister när man egentligen skulle behöva dem mycket mer. Inom handbollen är den mentala träningen eftersatt, men även den fysiska träningen, ”som tidigare var vår bästa gren”, behöver utvecklas. En heltidsanställd efterfrågas, som kan jobba parallellt med landslagens fysik och med träningsupplägg och direkta instruktioner till elitserieföreningarna. En sådan viktig resursperson, menar förbundskaptenerna för herrlandslaget Ola Lindgren och Staffan Olsson, skulle även kunna ingå i ett team som snabbt kunde hjälpa till och bedöma dagsformen på landslagsspelarna när de kommer till samlingarna samt föreslå specialträning.

För simhoppningens del är det mentala coacher (som de helt saknar) och fler så kallade simhoppstränare, det vill säga hopp- och tekniktränare ”på åtminstone halvtid”, som efterfrågas. Men allra helst vill de se två nya förbundstjänster på heltid i biomekanik och i så kallad landträning; kombinerad styrke-, spänst- och smidighetsträning. Fördelen med dessa tjänster skulle vara att de också kunde utnyttjas av flera liknande idrotter. Varför det inte tillsätts några sådana beror enligt elitledningen dels på att SOK inte vill göra det, eftersom ett par av de andra aktuella grenarna inte är OS-grenar, dels på att RF inte vill göra det, då heltidslöner innebär stora pengar och de strävar efter att fördela kakan jämt till alla i stället för att kraftsamla. ”Det är ett tydligt samverkansproblem mellan de centrala elitorganisationerna”, säger sportchefen Ulrika Knape-Lindberg.

På frågan om vilka som är de största hindren – kopplade till olika stödformer – för att få fram fler utövare som håller hög internationell mästerskapsnivå, blir svaren

än mer samstämmiga. Respondenterna talar om ”det stora steget” mellan junior- elitverksamhet och seniorelitverksamhet, om ”de icke elitpassade” idrottsanläggningarna, och om ”den bristfälliga” eftergymnasiala utbildningsnivån. Samtliga hävdar att lilla Sverige skulle ha mycket att vinna på att få med fler potentiella medaljkandidater längre fram i selektionsprocessen. Vi är redan bra på att se till att många börjar med idrott, men däremot är vi sämre på att stödja de talanger som inte mäktar med att direkt ta klivet från junior- till seniorlandslagen. Högt upp på handbollskaptenernas Ola Lindgren och Staffan Olssons önskelista står ett talangprojekt där man kan erbjuda ett tiotal så kallade utvecklingspelare, som befinner sig strax utanför A-landslaget (som till huvuddelen består av utländska heltidsproffs), en månadsersättning på ett par tusen kronor, ”likt SOK:s topp- och talangstöd”, för att de ska kunna genomföra en mer professionell satsning och försöka nå till nästa nivå. Det skulle också utgöra en morot för dem som står i valet och kvalet att satsa vidare efter avslutad ungdomslandslagskarriär. Förbundskaptenen för herrarnas längdskidlandslag Joakim Abrahamsson efterlyser även han mer resurser till skiktet direkt under toppen, ”där behoven är som störst”. Men då inte bara ekonomiskt stöd. Minst lika viktigt är det att dessa utövare får komma i åtnjutande av de fasta resurser som i nuläget är exklusiva för landslagen. Det gäller till exempel stöd för rörelseanalyser, skadebehandling och näringsoptimering.

Utöver att övervinna hindret att ta sig från utvecklings- till A-landslagen måste talangerna inom svensk elitidrott även ha adekvata träningsanläggningar. För handboll har det byggts ett tiotal nya elitpassade arenor under senare år, men fortfarande spelar mer än hälften av elitserielagen på herrsidan i sporthallar. Det är problematiskt av såväl säkerhetsskäl som publika och mediala skäl. Enligt simledningen har hälften av alla simhallar inom fem till tio år passerat bästföre- datum och trängseln i dem är redan stor, framför allt i storstäderna. Den svenska modellen som bygger på idén om en ”idrott åt alla” bidrar därutöver till att elitsimverksamheten hamnar på undantag, i synnerhet i de nya hallarna som drivs av privata entreprenörer med kommersiella målsättningar (”oss tjänar de ju inga pengar på”). För eliten återstår då tider som ingen annan vill ha. Simhopp- elitedningen hakar på resonemanget och menar att bra anläggningar för simhopp (”inklusive 10-meterssvikt”) endast existerar på två platser i hela landet, i Stockholm och Malmö. Men även i Malmö saknas bra redskap för landträning: hopp- och studsmattor, gym etcetera.

För längdskidlandslaget och skicrosslandslaget behöver en anläggning ha konstsnö och preparerade spår och banor för att vara elitpassad. Problemet är att kommunerna har blivit betydligt mer restriktiva än tidigare. Nu tvingas skidklub-

barna själva stå för en allt större del av kostnaderna, vilket de sällan anser sig ha råd med. Och finns det inga fungerande anläggningar i Sverige så måste landslagen söka sig utomlands för kvalitativ träning. Då blir i stället problemet att man ofta söker sig till samma platser som andra länders landslag, vilket är något som även de lokala ägarna till anläggningarna har uppmärksammat. De har i sin tur trissat upp priserna så pass mycket att Skidförbundet måste avsätta stora delar av sin budget för att klara kostnaderna. Även i Sverige har spår- och pistavgifter ökat, påpekar de elitansvariga på Skidförbundet, vilket i förlängningen riskerar en snedrekrytering till elitskiktet när bara de välbesuttna har råd att ägna sig åt skidåkning. Det gäller framför allt i de södra delarna av landet. Ännu större är problemen inom handikappidrotten. För idrottare med funktionsnedsättning handlar tillgång om betydligt mer än bra tider och geografisk närhet. Enligt elitedningen på förbundet har de flesta investeringar gjorts för åskådarnas bästa, inte för utövarnas. Ofta saknas parkeringsplatser, men framför allt saknas omklädningsrum och toaletter som är anpassade för individer med funktionshinder. I Sverige finns endast ett fåtal specialbyggda hallar till vilka personer med funktionsnedsättning har förtur, vilket försvårar rekrytering och elitsatsning. I goalballens specifika fall måste den värdefulla träningstiden dessutom användas till att tejpa linjer och frakta målburar.

I relation till de övriga idrotterna har ishockeyn det betydligt bättre förspånt på anläggningssidan. I dagsläget finns 327 ishallar och 136 isbanor i landet; näst högsta anläggningstätheten i världen efter den ledande ishockeynationen Kanada. Nya anläggningar måste dock till om ishockeyn, och då i synnerhet damishockeyn, ska kunna expandera. I de nya evenemangsarenorna, indikerar respondentsvaren, har knappast heller damhockeyn företräde.

Slutligen så den uppfattade problematiken med den eftergymnasiala elitidrottsutbildningen. Även här är de intervjuade helt överens över förbunds- och grengränserna om det hinder denna utbildningsnivå utgör i Sverige. Klubbarna, riks- idrotts- och regionala idrotts- och gymnasier med olika specialinriktningar lyckas relativt väl, hävdas det, med att fånga upp och utveckla talangfulla barn och ungdomar fram till tjugoårsåldern. Men sedan tar det stopp – alltså just i de känsliga åldrarna när många talanger befinner sig i utvecklingslandslagen och i valet och kvalet att fortsätta sina elitidrottskarriärer. Orienteringslöparen Helena Jansson jämför med Schweiz, som har knappt en tredjedel av det svenska Orienteringsförbundets medlemmar och elitutövare men ändå lyckats bli en av världens bästa orienteringsnationer. Hon bor där tillfälligt för att förbereda sig inför VM. I Bern, berättar Jansson, finns ett nationellt träningscentrum som drivs i samverkan

mellan universitet och förbund och som får stöttning av det olympiska förbundet, även fast orienteringssporten alltså inte är en OS-gren. Detta beror på att orienteringen i Schweiz tillhör den så kallade högsta nivån av utvalda idrotter som staten satsar på, på grund av alla medaljer, och därmed är berättigad till högsta elitstöd, som fördelas av motsvarande SOK. På centrumet finns två heltidsanställda tränare och en större mängd deltidanställd personal. Samtliga i Janssons träningsgrupp håller på med orientering på heltid vid sidan om de olika utbildningar de följer på stadens universitet, vilka alla är anpassade efter deras elitidrottssatsning.

Sammanfattningsvis uttrycker de aktiva i de sex specialidrottsförbunden och åtta landslagen en relativ tillfredsställelse med stödet till utövarna. RF:s och SOK:s bidrag är välkomna. För de mindre idrotterna är de centrala stödorganisationernas resurstilldelning helt avgörande. Samtidigt finns det en kritik mot stödformernas kortsiktighet och ogenomskinlighet. Elitidrotten i Sverige planeras och genomförs till stor del på årsbasis, hävdas det, med den lagda årsbudgeten som styrande instrument. Därtill är det svårt, menar respondenterna, att få grepp om vilka stöd som står till förfogande eller som går att söka.

Vidare kan man konstatera att RF och SOK karakteriseras på olika sätt. Den förra uppfattas ha mer av helhetstänkande och är mer helhetstäckande i sitt stöd. Den senare uppfattas däremot som mer kompetent och mer engagerad i elit-sammanhang, vilket avspeglar sig i utformningen av stödet. Intressant nog går förordandet av dem utöver de inledande urvalsvariablerna: olympiska idrotter – icke-olympiska idrotter och lagidrotter – individuella idrotter, vilka åtminstone vi trodde skulle vara avgörande, då tidigare studier indikerat att individuella OS-idrotter är mest nöjda med SOK.

Intervjuerna visar att såväl sportchefer som förbundskaptener önskar mer tillit från RF och SOK i fråga om det egna specialidrottsförbundets sakkunskaper i sin egen idrott. Vidare efterlyser de fler alternativ när det gäller stödformer och mer frihet kring hur de tilldelade resurserna kan användas. Vad de framför allt efterfrågar är olika former av stöd som kan riktas direkt till idrottsföreningarna, där de flesta av elitidrottarna tillbringar mest tid, samt stöd i form av support som kan finnas nära utövarna och är tillgängligt 24 timmar om dygnet. Det handlar, kort sagt, om att föra ned stödet till den nivå där det mesta av träningen och talangutvecklingen äger rum. Understryka bör samtidigt, att många av respondenterna menar att lyhördheten från de centrala stödorganisationerna och den ömsesidiga anpassningen har förbättrats under senare år. Det har däremot inte den efterfrågade och numera också statligt påkallade samordningen RF och SOK emellan

(inom ramen för den så kallade samlade elitidrottssatsningen; RF, SOK, SPK). Våra respondenter pekar på fortsatta samordningsproblem.

Utövarna å sin sida uttrycker framför allt oro för sin ekonomiska situation och för sina fortsatta postkarriärer inom idrottsrörelsen. Här finns brister i stödsystemen som i allas ögon skapar otrygghet inom svensk elitidrott, och som framöver riskerar leda till att färre vågar satsa på en elitkarriär.

Såväl sportchefer som förbundskaptener och utövare är eniga om att de högsta reella hindren för svensk elitidrotts fortsatta utveckling är:

- det bristande stödet till dem som befinner sig just utanför seniorlandslagen. Med mer resurser skulle dessa mycket väl kunna utvecklas och bidra till den successiva påfyllning som behövs för bibehållandet av konkurrenskraftiga landslag.
- de alltför få elitanpassade idrottsanläggningarna. Nu byggs arenor och hallar som är mer anpassade för publiken och breddidrottskonsumenterna än för elitutövarna.
- de bristfälliga högskoleutbildningarna. I dag tvingas många svenska elitidrottstalanger söka sig utomlands, vare sig de vill eller inte, och vare sig det är lämpligt eller inte från utvecklingssynpunkt.

Stöd till tränare och ledare

Det är även stora skillnader mellan de åtta idrotterna i fråga om stöd till tränare och ledare. Samtliga svenska elittränare erbjuds att gå RF:s elittränarutbildning, och samtliga förbundskaptener för landslag inom de olympiska förbunden erbjuds att följa SOK:s coachprogram. Men det är inte alla förbund och grenar som har tid och ekonomiska möjligheter att delta. Tränar- och ledarstödet organiseras också på olika sätt. De stora ishockey-, handbolls- och skidförbunden organiserar egna omfattande stegutbildningar för ledar- och tränarkadern samt genomför speciella utvecklingsinsatser för dem som befinner sig på landslagsnivå, allt för att de ska få möjlighet till vidareutbildning och kunna skaffa sig den spetskompetens som behövs. Eller som rikstränaren i simning Greg Salter uttrycker det: ”Det krävs ju något extra för att utvecklas ytterligare när man befinner sig nära toppen av sin förmåga, och det gäller givetvis såväl utövare som tränare och ledare”. Ishockeyn har till exempel utökat RF:s elittränarutbildning med en egen motsvarande utbildning på två veckor. Vidare håller förbundet specialinriktade fortbildningskurser, exempelvis *Så spelar landslagen* och *Flick- och damtränarsymposium*. De sköter

även en digital portal, *Coaches' Corner*, som innehåller utbildningsmaterial, en övningsbank, testupplägg, statistik och ett diskussionsforum. Dessutom driver de *Hockeyakademien*, en fysisk samlingsplats för alla utbildningsprogram och som är riktad mot junior- och ungdomstränarna. Handbollen arrangerar regelbundet möten mellan elitserietränarna och förbundskaptenerna. De organiserar även fortbildningstillfällen tillsammans med elitserieorganisationerna på både herr- och damsidan i samband med internationella evenemang och seniormästerskap. Även lärare/tränare på riksiddrottsgymnasierna blir inbjudna vid dessa tillfällen. Inom längdskidåkning genomför landslagsledningen riktade utbildningsinsatser för sina tränare, kaptener, vallare och medicinska personal. Utbildningarna utformas efter de behov som framkommer i samband med uppföljningar och årliga utvärderingar.

Även i orienteringen finns en stegvis tränarutbildning hela vägen upp till landslagsnivå. Simningen har visserligen det bra ställt, med uppskattningsvis ett femtiotal anställda tränare spridda över hela landet, vilket är något som simskoleverksamheten har borgat för, men däremot saknas en av förbundet organiserad stegutbildning och ett licenssystem. Det innebär att Simförbundet inte har koll på hur många av simtränarna som egentligen är utbildade, det vill säga som i pedagogiskt hänseende är lämpliga att sköta simutbildningen.

De mindre idrotterna simhopp, skicross och goalball är inte nöjda med vare sig ledarutbildningens organisering eller ledarkårens storlek. Inom simhoppningen finns totalt tio heltidstjänster i hela landet som är specifikt kopplade till sporten, inklusive dem på förbundet. Resterande är deltidstjänster, där de utöver simhopp jobbar med administrativ kansliverksamhet, simskoleverksamhet eller har andra anställningar utanför simningen. I skicrossen finns planer på att starta såväl en stegutbildning som riksiddrottsgymnasium och regionala idrottsgymnasiutbildningar: ”Det är viktigt att fostra tränare och ledare som har sin identitet i skicross, ja, som inte är färgade av den kultur som präglar andra idrotter”, förklarar sportchefen Tommy Eliasson. Det rör sig dock ännu bara om planer. I realiteten är man hänvisad till de utbildningar som ges centralt av RF och SOK och av andra grenar inom Skidförbundet. Det är framför allt i de alpina släktgrenarna som skicrossen hämtar sin tränarkompetens. Det är också där, som vi tidigare sett, som de rekryterar sina utövare. Många av grenens aktiva, såväl utövare som tränare, kombinerar sina insatser inom alpin skidåkning med skicross. Inom goalballen och hela Handikappidrottsförbundet är man helt beroende av de utbildningar som ges av dess internationella motsvarighet, av RF och SOK samt av andra svenska specialidrottsförbund. ”I goalball tittar vi mycket på vad kastgrenarna gör och försöker

sätta våra tränare i kontakt med deras, låta dem ta del av deras utbildningar”, berättar elitidrottshandläggare Ines Lopes. Problemet ur förbundskaptenen Jörgen Lindahls perspektiv är emellertid att tiden och de ekonomiska förutsättningarna saknas. Eftersom hans arvode är beräknat efter hur många dagar engagemanget i landslaget tar, prioriterar han ofta bort tränarutbildning och tränarfortbildning. Lindahl identifierar ledarbristen som det enskilt största problemet för goalballen framöver, och det berör framför allt föreningsnivån: ”I dag har inte ens elitlagen i Stockholm formellt utsedda tränare, trots att det är i storstäderna som handikappidrotterna har flest utövare.”

Inte heller de större idrotterna är helt nöjda med stödet till tränarna och ledarna – organisering och omfattning är en sak, kvalitet en annan. Det som saknas är spetskompetensen. Förbundskaptenerna i handboll Ola Lindgren och Staffan Olsson talar för fler än sig själva när de hävdar att elittränarutbildningssystemen fungerar bättre i teorin (”på papperet”) än i praktiken (”i verkligheten”). Det är alldeles för få anställda som ska sköta allt från kommunikation, uppföljning och utvärdering till att forma och utveckla relevant kompetensutveckling.

Rikstränaren Greg Salter hävdar från simningens horisont, att Sverige i dag har ett tiotal elittränare som håller ”tillräckligt hög nivå”, men att det skulle behövas ungefär lika många till för att förbundet ska kunna fortsätta utveckla talanger i den utsträckning som krävs för att vara med och slåss om framtida internationella mästerskapsmedaljer. Några skulle kunna värvas utomlands bland världens bästa och ofta underbetalda ungdomstränare om förbundet prioriterade det, fortsätter han sitt resonemang. För att ta åtminstone ett par av dagens 40 inhemska elittränare till en tillräckligt hög nivå skulle det behövas dels professionell handledning, dels att de får erfarenhet från några av de mest attraktiva elitmiljöerna i världen. Simhoppssportchefen Ulrika Knape-Lindberg menar att det framför allt är elittänket som saknas bland tränare och ledare på landslagsnivå – ”hur man planerar verksamheten över året för att toppa formen på de aktiva till de viktigaste tävlingarna, hur man gör under tävlingar för att få dem att prestera maximalt, och hur man över huvud taget finner och genomför fungerande rutiner som kan ligga till grund för en vinnarkultur som omfattar fler än bara enskilda utövare”. Landslagschefen i orientering Pekka Nikkulainen är inne på samma spår när han talar om brister i elitledarskapet – ”hur man handskas med, handleder, schemalägger och utvinner det bästa ur elitidrottaren”. En dellösning i hans ögon skulle vara att genomföra upprepade så kallade *masterclasses*, ”ett par intensiva dagars utbildning med världens mest framgångsrika, inbjudna och arvoderade idrottsledare, och gärna över grengränserna så att överföringsvinster kan uppstå”.

Några av förbundskaptenerna och landslagsutövarna lyfter även fram möjligheten att utnyttja kompetensen hos tidigare elitaktiva som ytterligare ett lösningsförslag till att stärka den svenska elittränarkåren. Simhopparen Anna Lindberg uppfattar det till exempel som problematiskt att de före detta elitaktiva som fortsätter inom idrottsrörelsen så ofta gör det som informations- och kommunikationsansvariga när de i stället, efter viss vidareutbildning, borde utnyttjas nära de aktiva som mentorer och specialisttränare: ”De har ju erfarenheter från de stora mästerskapen och har sina talangår i färskt minne. Och de ligger ofta nära de aktiva åldersmässigt, varför de med fördel skulle kunna ta hand om både talangträningen ute i klubbarna och vara stödresurser i samband med mästerskap eller hjälpa till med analys och uppföljning på förbunds nivå.” De stela strukturerna och resursbristen [eller prioriteringarna, *vår anm.*] är, enligt Lindberg, förklaringen till att det inte sker.

Andra respondenter menar att det inte bara är grenspecifik specialistkompetens som saknas inom svensk elitidrott, utan även allmänpedagogisk kompetens. Simmaren Lars Frölander upplever till exempel att de före detta elitsimmarna, vilka enligt honom är de som oftast fungerar som tränare från juniorelitenivå och uppåt, ofta har sakkunskapen men saknar förmågan att lära ut. Han får medhåll från förbundskaptenen för det mixade orienteringslandslaget, Anneli Östberg, som menar att det behövs skickliga pedagoger, anpassade för rätt nivå, för att kunna ta hand om såväl talangfulla barn och ungdomar som vuxna. Det handlar följaktligen om att ”lyckas överbrygga glappet mellan SISU:s nybörjarutbildningar och RF:s och SOK:s elittränarutbildningar – om att lyckas vidareutveckla intresserade mammor och pappor eller tidigare aktiva utövare.”

Många hävdar återigen att bättre fungerande idrottshögskoleutbildningar definitivt skulle kunna bidra till en lösning på tränarfrågan inom svensk elitidrott, i synnerhet i kvalitetshänseende. Förbundskaptenen för herrarnas längdskidlandslag Joakim Abrahamssons tankar kring det här är karakteristiska. Han säger sig sakna den kombination av idrottslära-/ledarutbildning och tränarutbildning som Gymnastik- och idrottshögskolan i Stockholm höll i tidigare. De utbildningar som ges i dag runt om i Sverige saknar spets, påtalar han: ”De är för generella och akademiska, riktar sig inte mot specifika idrottsgrenar och tar inte hänsyn till elitidrottarnas specifika förutsättningar.”

Sammanfattningsvis uppvisar stödet till tränare och ledare inom svensk elitidrott stora skillnader mellan olika grenar, också inom ett och samma specialidrottsförbund. Det är inte alla idrotter som har möjlighet att skicka sina aktiva till RF:s

och SOK:s elitledarutbildningar, och det är långt ifrån alla idrotter som har egna stegutbildningar. Ännu färre ordnar specialsydd kompetensutveckling för resursteamerna på landslagsnivå – något alla respondenter efterlyser. Generellt sett är mindre idrotter och i synnerhet nyetablerade sådana mindre nöjda med sakernas tillstånd än de större och väletablerade. Samtidigt har bristerna hos dem lett till en stor uppfinningsrikedom och en vilja att söka olika typer av samarbeten inom och utanför moderförbunden för att klara ledarbristen. En allmän iakttagelse är också att många av sportcheferna pekar ut kvalitetsbrister i det översta toppskiktet av ledarkåren, vilka ofta befinner sig i landslagen. Det handlar om brister i både specialistkompetens, framför allt i ledarskap, och allmänpedagogisk kompetens (förmågan att lära ut). Samtidigt påtalar både sportcheferna och förbundskaptenerna, att som utbildnings- och fortbildningsverksamheten ser ut i dag är möjligheterna till vidareutveckling starkt begränsade. De har följande förslag på förändringar och förbättringar:

- utvecklade postelitkarriärer
- fler utbildningssteg organiserade både inom det egna förbundet och idrottsrörelsen generellt
- idrottshögskolesatsningar.

Uppföljning, forskning och omvärldsanalys

De intervjuade är samstämmiga om att uppföljning, forskning och omvärldsanalys är framgångsfaktorer och att det behövs mer av alla tre, om det görs på rätt sätt, men i synnerhet mer forskning. Handbollens förbundskaptener Ola Lindgren och Staffan Olsson är tämligen konkreta kring varför: ”I dag går många, inklusive vi själva, alldeles för mycket på rykten från någon som påstår sig ha sett något, eller trender, där kanske alla gör samma fel”.

Respondenterna ger flera exempel på verksamheter med forskningsanknytning. För längdskidor, skicross och goalball finns ett samarbete med Mittuniversitetet och Vintersportcentrum i Östersund. Simningen samarbetar med High performance Center i Eriksdalshallen, medan orienteringen är kopplad till Södertörns högskola och Umeå universitet. Samtidigt är det tydligt att det saknas forskningsanknytning i många idrotter, forskningskvantitet i de allra flesta, och forskning som är specifik för den egna idrottsgrenen i samtliga. Simsportchefen Ulrika Knappe-Lindbergs tankar tycks samla vad de flesta efterfrågar: ”forskning som är verksamhetsnära och applicerbar”. Hon vill se fler oberoende forskare som samverkar med sakkunniga nyckelpersoner på främst förbund och i storklubbar för

att ringa in problemställningarna, förfina forskningsmetoderna och anpassa projektet.

Anledningarna till att forskningen är eftersatt inom svensk elitidrott verkar vara flera. Ishockeyns utvecklings- och landslagschef Tommy Boustedt menar att det krävs oberoende forskare och externa utredare för att genomföra djupare, mer givande analyser, och sådana har inte idrotten råd med. Handbollens landslagschef Lasse Tjernberg hänvisar till både resurs- och intressebrist när han påtalar att forskning ofta hamnar långt ned på prioriteringslistan. Orienteringens landslagschef Pekka Nikkulainen ser problemet i att delar av Idrottssverige har blivit för liknöjt: ”Vi har blivit bortskämda under så många år av att tillhöra de bästa i världen att vi inte längre söker ny kunskap för att utveckla oss”. Landslagsorienteraren Helena Jansson menar att det inte finns tid över i en elitidrottares vardag att resa land och rike runt för att komma i kontakt med de bästa forskarna. De måste antingen komma till utövaren eller så måste man inrätta fler faciliteter runt om i Sverige för att göra tester, intervjuer och andra former av datainsamlingar. ”Som det är nu vet jag ju inte heller vilka forskare och andra experter jag kan och bör kontakta”, säger hon. Förklaringarna till den eftersatta forskningen är alltså många, förmodligen även grenspecifika (det har vi inte undersökt närmare). Men oavsett anledning kvarstår det faktum att sportchefernas, förbundskaptenernas och landslagsutövarnas bestämda åsikt är, att deras respektive verksamheter skulle utvecklas ytterligare med mer praktisknära forskning, som befinner sig nära idrotten.

De intervjuade efterlyser även mer och kontinuerligt tillförda kunskaper om strategier, metoder och tekniker som internationella konkurrenter använder sig av; en systematiskt genomförd omvärldsanalys. Handbollens Lasse Tjernberg lakoniska förklaring till bristen på sådan analys är typisk: ”Det finns ingen på förbundet som har till uppgift att omvärldsbevaka”. Även simhopparen Anna Lindberg, som levt och tränat längre perioder utomlands, menar att svensk elitsimhoppning skulle ha mycket att vinna på att hämta in kunskaper utifrån. Hon får medhåll av längdskidåkaren Daniel Rickardsson, som ödmjukt hävdar att man aldrig blir fullärd: ”Det finns alltid detaljer att låna in från konkurrenterna som kan förbättra ens egen skidåkning på den medaljavgörande marginalen.”

Något det däremot inte råder brist på är uppföljningar och utvärderingar av mästerskap och andra tävlingar. Men trots det omfattande arbete som läggs ned på att analysera hur mästerskap genomförs och varför det går som det går, menar de flesta sportchefer och förbundskaptener att det ändå finns problem. Men de ligger

i nästa steg, när det kommer till att omsätta genomförda analyser och slutsatser till handlingsplaner inför kommande mästerskap.

Enligt Nikkulainen är problemet med återföringen av genomförda analyser också något som präglar de få forskningsansträngningar som görs. Han berättar om Orienteringsförbundets förhållandevis ambitiösa utvärderingsarbete och den forskning inom idrottsfysiologi och beteendevetenskap som Södertörns högskola och Umeå universitet bedriver, men påpekar samtidigt att de resultat som framkommer inte blir jämförda systematiskt och över tid eller implementerade i den ordinarie verksamhetsutövningen. För detta arbete, menar han, behövs forskare med pedagogisk kompetens, alternativt pedagoger med forskningskompetens, som kan översätta forskningsresultaten, hjälpa till att omsätta dem i verksamheten, och fungera som bollplank till orienteringens elitledning för att de ska kunna diskutera följdresultat, eventuella kompletteringar och nya tillvägagångssätt.

RF:s och SOK:s roll i arbetet med uppföljning, forskning och omvärldsanalys är också ett återkommande tema i intervjuerna. Många efterfrågar uttryckligen ett tydligare helhetsgrepp – att de centrala stödförbunden blir mer drivande i att initiera och leda forskningsprojekt och i att sprida resultaten till de elitaktiva. Flera hävdar också att idrottsgrenarna och specialidrottsförbunden skulle ha mycket att lära av varandra, om de bara hade viljan och tiden att sätta sig ned tillsammans. Även här efterfrågar de hjälp från RF och SOK att samordna förbundens forskningsansträngningar och gjorda erfarenheter. Handbollsspelarna Patrik Fahlgren och Tobias Carlsson menar att lagidrotterna har mycket att lära av de individuella idrotterna och vice versa. Framgång för laget tycks alltmer handla om individuell spetskompetens och individuella prestationer, och för den individuella idrottaren om lagsammanhållning och lagidentitet. Som handbollsspelare efterfrågar de gymnastikens kunskaper om koordination, friidrottens om snabbhet och spänst, och längdskidåkningens om uthållighet och återhämtning.

Det sammantagna intrycket är således att många av de överordnade, långsiktiga beslut som fattas inom svensk elitidrott när det gäller alltifrån träningsmetoder och speltaktiska upplägg till organisering av verksamheter och förbundsövergripande strategier för talangutveckling och tränarutbildning, bygger mer på fingertoppskänsla och trendkänslighet än på systematisk analys och kunskapsuppbyggnad. Inte sällan får reserapporter, studiebesök och hörsågen utgöra beslutsunderlag. Men det finns inget motstånd mot forskning, omvärldsbevakning eller externt genomförda utvärderingar. Det är tvärtom något som elitidrottens företrädare verkligen efterfrågar. Visst kan hänvisningen till *resursbrist* självklart också

tolkas som en viss *intressebrist*, men då kan man å andra sidan tolka det som en intressebrist för de insatser som hittills är gjorda och som man inte är helt nöjda med. Intresset skulle antagligen öka om forskning, omvärldsbevakning och uppföljning framöver fick det utseende som efterfrågas – utförd i nära samverkan med sakkunniga på olika organisationsnivåer inom svensk elitidrott.

Uppenbart är också att det krävs ett mellanled mellan analytikerna och de verksamhetsansvariga som ska omsätta resultaten i praktiken. Det krävs personer med kompetens att dels kunna översätta resultaten och göra dem begripliga, dels verka som bollplank mellan forskarsamhället och elitidrottsaktörerna i den fortsatta dialogen rörande genomförda och nya, tillämpade projekt. I alla dessa avseenden anser våra respondenter att RF och SOK kan och bör ta ett större ansvar.

Elitidrottsmiljöer

Vad är en bra elitidrottsmiljö? Går den att skapa, eller är den alltför komplex för att kunna synas i detalj och alltför bunden till en specifik plats vid en specifik tidpunkt för att kunna reproduceras?

När sportcheferna, förbundskaptenerna och landslagsutövarna i föreliggande studie ombeds beskriva framgångsrika miljöer väljer de ofta att ge konkreta exempel, och inte sällan jämför de med utländska förhållanden. Landslagschefen i handboll Lasse Tjernberg menar att de tyska storklubbarna Kiel och Flensburg är goda exempel på professionella klubbar som har allt från tydliga målsättningar till bra spelare och ledare och ungefär fem gånger så hög årsomsättning som de största svenska klubbarna. I Sverige är Sävehof i Göteborg det närmaste man kommer vid en jämförelse, hävdar han. Göteborgsklubben är en förening som drar till sig massor av talanger på både herr- och damsidan, och som har lyckats deltidsanställa flera seniorspelare så att de kan träna mer. Den faktor som kanske hämmar utvecklingen allra mest är att svenska aktiva tränar för lite, framhåller landslagschefen, särskilt kvalitetsträning, som han kallar det. Samtidigt visar statistik att svenska landslagsspelare tränar och tävlar i genomsnitt 700–800 timmar per år, i jämförelse med medeltalet för alla idrotter som ligger på 322 timmar per år (se vidare RF, 2009, 2010, 2011). Nästan alla tränare på elitserienivå i Sverige är heltidsanställda men bara ett fåtal spelare är det, vilket medför att en stor del av träningen sker på egen hand. Förbundskaptenerna Ola Lindgren och Staffan Olsson håller med sin landslagschef. De flesta elitseriespelare är unga och befinner sig i en avgörande ålder då de fortfarande behöver grundläggande mängdträning. Förmiddagsspass vore därför bra, resonerar de. Fast då arbetar eller studerar de

flesta, och varken arbetsplatser eller högskolor och universitet har visat sig särskilt samarbetsvilliga när det gäller att göra det möjligt. Förbundskaptenerna gör även de en jämförelse med tyska Bundesliga. De svenska klubbarnas styrka är att grundutbilda spelare och att slussa in ofärdiga talanger i elitlagen. I Bundesliga köper klubbarna färdiga spelare och är sparsamma med talangutveckling, där är det bara omedelbara resultat som räknas. Spelkvaliteten i Tyskland blir därmed bättre än den i Sverige, där de bästa spelarna försvinner tidigt på grund av högre löner och förmånligare skatteregler utomlands. För de svenska förbundskaptenerna är det allra viktigaste i att hitta en stomme av både spelare, ledare och resurspersoner som kan forma en elitmiljö med "vinnarkultur". En sådan, menar de, karakteriseras av hög kompetens på alla plan och där kunskaperna kompletterar varandra, samt av att nya personer snabbt finner sig till rätta i laget utan att det uppkommer onödiga rollspel och maktkamper. Samma sak hävdar spelarna Patrik Fahlgren och Tobias Karlsson och refererar till vikten av olika typer av stöd som ger grundtrygghet och bidrar till ökat fokus på själva idrottsutövandet.

Det är tydligt att begreppet *elitidrottsmiljö* är mångfasetterat. När de aktiva ombeds att peka ut framgångsrika svenska miljöer framhåller de dessutom en rad olika organisationsnivåer. För landslagschefen i orientering Pekka Nikkulainen utgör regionerna Linköping–Norrköping och Falun–Borlänge de bästa exemplen på väl fungerande elitorienteringsmiljöer. Där finns bra klubbar, riksidsrottsgymnasier och hyfsat fungerande universitetsmiljöer, hävdar han. Dessutom finns hård konkurrens, inte minst från de allt fler internationella gästorienterare som kommer för att periodvis bo, träna och tävla i Sverige. Där finns också heltidsanställda ledare och tränare som är kompetenta nog att genomföra analyser, anpassa träningen efter varje individ och lägga orienteringslivet till rätta för utövarna även utanför själva idrottsvardagen. Landslagschefen understryker att de inte i första hand behöver mer pengar för att utveckla orienteringssporten och dess elitmiljöer. utan mer tydlighet – "att alla tar och spelar sina roller väl". Enligt honom måste de som arbetar inom svensk elitorientering bli mer noggranna och effektiva, det vill säga lite mer professionella. Det positiva med den svenska elitidrottsmodellen är, hävdar Nikkulainen, friheten, tillgängligheten och delaktigheten. Det är faktorer som i sin tur medför engagemang och en vilja att hela tiden lära nytt. För att skapa fler och ännu bättre fungerande miljöer behövs ytterligare tränartjänster, att fler utövare får möjlighet till heltidsträning, att universitet och högskolor engagerar sig "på riktigt" i elitidrotten, att forskningen och omvärldsanalysen skjuter fart och att orienteringssporten medialiseras i betydelsen tv-anpassas. Förbundskapten Anneli Östberg väljer specifikt att lyfta fram OK Linné i Uppsala som en bra elitorienteringsmiljö. Uppsala är en lagom stor stad, berättar hon, med många

olika typer av terräng-/kartområden, och Linné har många nya unga ledare som är intresserade av att bygga en miljö för världseliten – ”samtidigt som man jobbar med alla individer på alla nivåer”. Klubben är också nytänkande när det gäller sponsorarbetet och att hjälpa utövare med allt från jobb och utbildning till boende och barnpassning med mera, fortsätter Östberg. Dessutom ligger Uppsala universitet i samma stad. Allt detta sammantaget, avslutar Östberg sitt resonemang, verkar för att dra till sig ännu fler bra och engagerade personer och de olika former av kompetens som klubben behöver.

När orienteringslöparen Helena Jansson ombeds att karakterisera en bra elit-orienteringsmiljö blir det i stället hennes egen vardag som hamnar i fokus. Hon är uppenbarligen mycket nöjd med sin situation i Schweiz, men också med det team hon har tillgång till på hemmaplan. I teamet ingår tränaren Harry från hemmaklubben som sköter om det fysiska träningsupplägget, löpningen, sambon Niklas (före detta elitorienterare) som hjälper till med det tekniska, själva orienteringsbiten, den mentala rådgivaren Ingela som hjälper henne även i livet utanför idrotten, och slutligen förbundskaptenen Håkan som har hand om alla planeringar inför läger och tävlingar med landslaget. Enligt Jansson är det helt centralt att hon har dessa personer mer eller mindre ständigt tillgängliga och att de samtalat med varandra. Det är också av största vikt att de kompletterat varandra och accepterat varandras specifika kompetenser, samt att det till syvende och sist är hon själv som bestämmer: ”Jag vill ha kompetenta medarbetare och en öppen dialog runt omkring mig, inget spel om maktpositioner och annat eller personer som försöker utnyttja mig eller de övriga för egen vinning”.

Chefen för herrlängdskidlandslaget Hans-Eric Schultz talar uteslutande om A-landslaget när han karakteriserar miljön bakom de svenska längdskidframgångarna. Landslaget satsar 1,5 miljoner kronor per landslagsåkare och år. Det finns ingen möjlighet att någon åkare ska kunna skapa sig de förutsättningarna på egen hand. För längdskidåkarna utgör landslaget elitmiljön, menar därmed Schultz. Samtidigt påpekar han att det även i den miljön fortfarande finns aspekter att jobba vidare med, främst när det gäller kost och återhämtning. På frågan om vad det är i landslagsmiljön specifikt som gör den så framgångsrik lyfter Schultz fram ledarna och tränarna som den viktigaste orsaken. Det är deras uppgift att skapa den trygghet i teamet som krävs för att åkarna ska klara av att umgås intensivt och sporra varandra till framgångar. När de lyckas med det blir teamet och landslagskollegorna den viktigaste resursen. Eftersom landslaget befinner sig på högsta internationella nivå, får åkarna både anpassad matchning och internationell konkurrens på köpet, avslutar Schultz sitt resonemang.

Förbundskaptenen Joakim Abrahamsson har ett något annat synsätt på vad som konstituerar goda elitidrottsmiljöer inom längdskidåkning. Han tänker lite bredare och pekar på den lokala anknytningen och den trygghet som den kan ge. Åkarnas moderklubbar eller de klubbar de tillhör under sin landslagskarriär är viktiga både för närheten till vänner och anhöriga och för möjligheterna att knyta till sig personliga sponsorer. Särskilt viktiga, påtalar Abrahamsson, blir de därmed för de åkare som inte kan leva på prispengar och det stöd som kommer från förbundet. I det sammanhanget blir också tävlingskalendern central. I dagsläget domineras den helt av världscuptävlingar och mästerskap, vilket för med sig att de åkare som befinner sig på gränsen till landslagen (ibland i och ibland utanför) ges få möjligheter att åka för sina klubbar, vilket annars är ett bra sätt att dra in pengar, framför allt sponsorpengar. Till skillnad från landslaget tillåter nämligen klubbarna personliga sponsorer på klubbdräkterna. I förlängningen, fortsätter Abrahamsson, verkar de fulltecknade kalendrarna även hämmande för utvecklingen i klubbmiljöerna, eftersom de åkare som befinner sig på nationell elitnivå, men inte i landslagen, sällan eller aldrig får möjlighet att mäta sig med de allra bästa.

Både elitsimkoordinatören Kenneth Magnusson och rikstränaren Greg Salter lyfter fram Helsingborgs Simsällskap som exempel på en bra elitidrottsmiljö i simning – ”genomorganiserad, målinriktad och med lyhörd ledning och stark infrastruktur”. Det beror inte på att klubben har producerat så många simmare av världsklass, utan för att den har stor potential att göra det. Helsingborgs SS är en stor klubb med över 5 000 medlemmar och ett tiotal heltidsanställda och ännu fler deltidsanställda. Klubbens ledning är duktig på att samverka med kommunen och det lokala näringslivet för att hitta sidoinkomster till simledarna: ”Mycket handlar ju om det runt omkring, att få livet för de aktiva att fungera med boende, inkomster etcetera”, konstaterar Magnusson. Sedan behövs det flera duktiga personer nära de aktiva som kompletterar varandra, ”både vatten och landtränare, dietister, mentala rådgivare – ett slags minilandslag”. Det har man i Helsingborg. Därtill förfogar de över en egen elitpassad anläggning för drygt 100 miljoner kronor och massor av eldsjälur som kan simning och som har orken att hålla ihop och driva organisationen, kompletterar Salter. De två får medhåll från simmaren Lars Frölander som ytterligare markerar vad han benämner ”närhets- och tillgänglighetsprincipen”, det vill säga att framgångsrika elitmiljöer handlar om resurser och konkurrens, ”som helst ska finnas runt hörnet”, men minst lika mycket om trivsel och stöd, ”som också måste finnas runt hörnet”.

Vintersportcentrum i Östersund lyfts fram som Sveriges bästa elitidrottsmiljö för skicross. Enligt sportchefen Tommy Eliasson är det ännu viktigare i en liten

gren att koncentrera resurserna för att få effektivitet i användningen. Det gäller till exempel att ha tränare och andra stödpersoner på plats, men också att lyckas skapa en konkurrenssituation mellan åkarna. Det är vidare avgörande att miljön är av fysisk karaktär så att den kan utgöra en naturlig träffpunkt mellan elitidrottsutövare där "elittänket sitter i väggarna", fortsätter han. I Östersund tränar åkarna i A-landslaget, utvecklingslandslaget och talangerna på Skicross Academy (en satsning för åkare födda 1993–1996) tillsammans. Resurserna delas inte upp, utan hålls i möjligaste mån ihop för samtliga att utnyttja. Landslagstränaren John Lindh, liksom landslagsåkaren Lars Lewén väljer snarare att tala om relationer än om resursutnyttjande när de beskriver fördelarna med Östersund. Lindh lyfter fram det sätt på vilket han menar att alla i landslagsgruppen inspirerar varandra, "den dagliga och naturliga kontakten" mellan sportchef, tränare och åkare. Lewén refererar i samma anda till gruppens "hanterliga storlek", som han menar underlättar det viktiga identitetsskapandet.

För förbundskaptenen för herrlandslaget i goalball, Jörgen Lindahl, är Malmö den enda fungerande elitidrottsmiljön i Sverige. Där ryms goalballverksamheten i en flersektionsförening, Föreningen idrott för handikappade (FIFH), med enbart handikappidrotter på programmet. FIFH har särskilt inrättade faciliteter, tillgång till allehanda expertis via kommunens försorg, kompetenta tränare och en kritisk massa av utövare. Elitidrottssamordnaren Ines Lopes poängterar, likt Lindahl, vikten av att utövarna i varje elithandikappidrott lär sig samsas bättre om de knappa ledar- och anläggningsresurserna och tillgången på sparring, precis som de gör i Malmö. Men, tillägger hon, det ställer samtidigt större krav på en centralisering av nämnda resurser, bland annat en förflyttning av utövare och ledare som i dagsläget är utspridda över landet. Det kan vara förödande för den långsiktiga föreningsutvecklingen så det gäller att gå varligt fram. Först och främst prioriterar hon därför att de aktiva har nära till sina anhöriga. Hon förklarar att många unga handikappidrottare på grund av sin funktionsnedsättning inte är lika självständiga som sina icke-funktionshindrade jämnåriga. Därför är det problematiskt att flytta utövare. Lopes betonar också betydelsen av en breddad rekrytering, så att det kan uppstå många bra miljöer. En viktig byggsten i arbetet är insatserna ute i landet, både i befintliga föreningar och i de nya som måste till. Att driva en handikappidrottsförening kräver en annan kompetens än att driva en konventionell förening, påtalar Lopes. Rekrytering av både aktiva och ledare görs med andra arbetsmetoder. Vidare krävs det en annan kompetens när det gäller anläggnings- och utrustningsfrågor, som ofta kräver en omfattande samverkan med olika kommunala instanser. Samtidigt påminner hon, krävs att man arbetar

med idrottsfrågorna på ett seriöst sätt så att det inte bara blir handikappfrågorna som står i centrum.

Damishockeyn dras med liknande problem som goalballen. Det finns för få elitinriktade föreningar med god ekonomi och tillgång till välutbildade ledare. Föreningar som, enligt utvecklings- och landslagschefen Tommy Boustedt, inte behöver ägna all kraft åt resursanskaffning, utan kan bedriva effektiv talangutveckling: ”föreningar som kan prioritera långsiktighet och noggrannhet ända ner på detaljnivå”. Enligt Boustedt och förbundskaptenen för Damkronorna Niclas Högberg tvingas förbundet i dagsläget i stället att lägga resurserna på landslaget, framför allt i form av landslagsläger och landslagssamlingar inför mästerskap. Det innebär att de bästa spelarna lyfts bort från sina klubbmiljöer vilket riskerar att försvaga miljöerna.

Sportchefen för simhopp Ulrika Knape-Lindberg menar att det helt saknas goda elitidrottsmiljöer för simhopp i landet. Förhoppningsvis kan Stockholm och Eriksdalsbadet bli en sådan på ett par års sikt, säger hon (”där finns tränarna och utrustningen”). I dag finns det helt enkelt för få elithoppare samlade i huvudstaden: ”en naturlig elit som inte reser in för enstaka tränings- och tävlingstillfällen, utan som finns på plats och sporrar varandra dagligen”. Då måste ett riksidrottsgymnasium och flera regionala idrottsgymnasier vara placerade i Stockholm, resonerar Knape-Lindberg vidare. Det måste även finnas ett utbyggt samarbete med universitet och högskolor så att utveckling och finansiering kan ske hela vägen upp genom talangtrappan. I Jönköping finns både ”elitkulturen” och det personella underlaget, enligt sportchefen, men däremot inte faciliteterna, organisationen och pengarna. Kulturen är kanske allra mest central för att kunna bygga bra elitidrottsmiljöer, påpekar Knape-Lindberg. Kulturen kan bäras av tränaren, föreningen, simhallen, staden eller regionen, men den kan inte köpas in utan måste byggas upp. Det kan gå snabbt, men oftast går det långsamt. Även rikstränare Per Berg poängterar vikten av ”klubbkulturen”; hemmamiljöer där simhopparna känner sig trygga, mognar snabbt och vågar utmana sig själva och varandra med allt svårare hopp. Malmö börjar bli en riktigt bra elitsimhoppsmiljö, tillfogar han till Knape-Lindbergs resonemang ovan. Där finns Malmö Idrottsakademi, en gemensam satsning mellan idrottsrörelsen, Malmö stad, Malmö högskola, Lunds universitet och ett par lokala näringslivssponsorer som stödjer ett femtiotal elitidrottare i staden med ett gemensamt resursteam och gym. De hjälper också till med jobbkontakter och att skraddarsy utbildningar. I nybyggda Swedbank Arena finns även Malmö idrottsskola, där har simhoppningen åtta platser på högstadiet. Där kan unga talanger träna och plugga tillsammans varje dag, och där har de även

tillgång till ett idrottsskadezentrum och det resursteam som finns där. I Malmö finns också det nya regionala riksidsrottsgymnasiet för simsporter. Det är egentligen bara en elitsimhoppanspassad anläggning som saknas, avslutar Berg.

Sammanfattningsvis står det alltså klart att de elitaktiva i de åtta olika idrotterna lever under olika förutsättningar, har olika behov. Handbollslandslaget består till största delen av utlandsproffs som till vardags befinner sig i storklubbar runt om i Europa. Inom ramen för landslaget är de bara samlade ett par veckor per år, varför utvecklingen inte kan förväntas äga rum där. Inom längdskidåkning, däremot, utgör just landslaget den främsta elitmiljön. Åkarna tycks vara samlade en stor del av året och befinner sig i det närmaste på en ständig tränings- och tävlingsturné. Båda systemen verkar dock, trots sina framgångar, hämmande för klubbarna i Sverige och deras utveckling mot fullgoda elitidrottsmiljöer. Orienteringen och simningen har i stället med något enstaka undantag sina främsta elitmiljöer på hemmaplan, i de tiotal elitinriktade storklubbarna inom respektive idrott. För de mindre idrotterna damishockey och goalball saknas i mångt och mycket klubbverksamhet över huvud taget, varför landslagen blir extra viktiga för utvecklingen. De ansvariga talar emellertid inte om dessa i termer av väl fungerande elitidrottsmiljöer. Det gör inte heller de simhoppansvariga. De hävdar i sin tur att det saknas delar i såväl landslagen som i de möjliga elitmiljöerna i Stockholm, Jönköping och Malmö för att de ska kunna sägas vara fullgoda.

När man närmare synar de svar som de intervjuade personerna ger framgår också att de faktorer som de ofta hänvisar till, de element som de framgångsrika miljöerna i Sverige och övriga världen består av, ofta är desamma. Det handlar på en och samma gång om:

- konkurrens
- noggrannhet
- tydlighet
- långsiktighet
- lyhördhet
- trygghet
- målmedvetenhet
- uppfinningsrikedom
- samverkan.

Och det handlar inte minst om materiella och personella resurser. Gemensamt för de elitmiljöer som de aktiva lyfter fram, oavsett om det rör sig om regioner, städer, centrum, föreningar eller team, är att det är fysiska platser där såväl allmänpedagogiskt utbildad kompetens som grenspecifik kompetens och övrig viktig kompetens inom bland annat fysiologi, nutrition, medicin och beteendevetenskap finns närvarande och är tillgänglig och delaktig. Där finns vidare elit Anpassade anläggningar och utbildade ledare som utövarna, vare sig de är anställda, studerande eller på annat sätt ekonomiskt hel- eller deltidsunderstödda, kan utnyttja en stor del av dygnet. Dessutom verkar en gynnsam konkurrenssituation parallellt med ett kollektivt identitetsskapande, en grupp känsla, och det ges många möjligheter att träffa vänner och nära och kära och ordentligt med tid för återhämtning. Sportchefer, förbundskaptener och landslagsutövare talar om dessa miljöer som "vinnarkulturer". Möjligen kan man säga att de sammantaget karakteriseras av en gemensam känsla av framgång, som främjar engagemang och som också lockar till sig en kritisk massa av kompetenta och kreativa personer vilka kompletterar varandra väl. Det är kulturer eller miljöer där livet, så att säga, läggs till rätta för elitidrottarna så att de kan fokusera fullt ut på sina idrottskarriärer.

Utöver det lyfter de fram ytterligare tre saker gemensamt som är avgörande för att få till en långsiktig fungerande "helhetsmiljö", eller utvecklingspotential för grenen i fråga:

- mediekontakter
- vidareutbildningsmöjligheter
- internationella mästerskap på hemmaplan.

Även här råder stora skillnader inom svensk elitidrott. Landslagschefen i handboll Lasse Tjernberg hävdar att medierna är "en stor tillgång" för handbollen. Sporten får mycket tv-tid i jämförelse med sina närmaste konkurrenter basket och volleyboll. Detsamma gäller längdskidåkning. Även sportchefen för simhopp Ulrika Knape-Lindberg menar att "den relativt gynnsamma" medierelationen har bidragit till framgångarna för den lilla grenen simhopp, medan orienteringen och damishockeyn sukter efter åtminstone lite mer tv-tid, och goalballen än så länge bara när drömmar i den riktningen.

Avseende utbildningsmöjligheterna diskuteras främst idrotts högskoleutbildningar. Rikstränaren Greg Salters åsikt är att flera av Sveriges bästa simmare och klubbar finns i universitetsstäderna Uppsala, Lund, Stockholm och Umeå. Men samtidigt som elitidrotten i dag kräver så mycket mer av uppoffring och tid, verkar

högskolor och universitet inte ha något intresse av att anpassa sig efter elitidrottens nya villkor och vara med och driva utvecklingen. I stället tvingas talangerna utomlands för att finna fungerande kombinationer av utbildning och elitidrottande. Varje svenskt universitet borde specialisera sig på ett par elitidrotter, menar Salter. De borde även samverka med specialidrottsförbund, RF, SOK och kanske också med delar av näringslivet – som i Australien, tycker han.

De intervjuade personerna hävdar att större internationella tävlingar på hemmaplan är viktiga av flera skäl. Evenemangen ger dels den nationella eliten möjligheter till internationellt motstånd på hemmaplan, vilket både erfarenhet och forskning visar ökar medaljchanserna, dels blir idrotten i fråga uppmärksammas. Det lockar publik, medier, sponsorer och nya medlemmar, vilket ger resurser som även kommer elitidrotten till godo. Problemet är emellertid att förbunden sällan eller aldrig klarar av att anordna större mästerskap på egen hand. Vanligtvis går det att lösa organisatoriskt och personellt, men inte ekonomiskt. Utöver direkta arrangemangskostnader måste befintliga anläggningar anpassas eller nya uppföras. För det behöver förbunden samverka med näringsliv och myndigheter. Det är framför allt idrotter som är stora internationellt – men små i Sverige – som har det svårast att få till ett mästerskap på hemmaplan, som till exempel simhopp och simning. Svårt är det även för idrotter med små resurser, som skicross och goalball, medan det är lättare för idrotter som är mindre internationella till sin karaktär och som har det bättre ekonomiskt ställt, såsom längdskidor och orientering.

Går det att skapa fler och bättre elitidrottsmiljöer? I vår studie verkar det för det första handla mycket om tillgång till ofta dyra resurser, och för det andra om de individer som för tillfället befinner sig i miljöerna, om talang, vinnarmentalitet (rätt inställning) och förmåga att ta till sig kunskap och utveckla sina färdigheter. För det tredje handlar det dessutom om vinnartraditioner, som uppenbarligen ofta tar lång tid att bygga upp. Men det har även framgått med önskvärd tydlighet att framgångsrika miljöer också handlar om en systematiskt uppbyggd organisering, effektiv resursanvändning och trygghetsskapande åtgärder – strukturer som går att påverka lättare här och nu. Vill man det, är erfarenhetsbaserad kunskap, vilja och handlingskraft viktigare tillgångar än pengar, individuell färdighet och tid.

Sammanfattande analyser och slutsatser

Syftet med det här kapitlet har varit att dels beskriva hur de aktörer som befinner sig i elitidrottens vardag uppfattar sina respektive verkligheter, möjligheter och problem, dels att belysa den bild de ger av sina respektive strategier för talangutveckling och elitstöd: Under vilka förutsättningar existerar svensk elitidrott i dag, och finns det faktorer som går att förändra för att Sverige ska nå ännu fler internationella framgångar framöver?

Undersökningen visar att organiseringen av elitidrotten, utifrån respektive idrottsgrens och förbunds egna förutsättningar, tycks fungera tillfredsställande. I ekonomiska frågor framkommer emellertid en viss oro hos de elitaktiva, som både efterlyser ökade resurser och ökad transparens. Vidare framkommer att de krav som ställs på de organisationer som fördelar medlen inte alls är lika höga som på dem som får pengarna. Kanske skulle högre och, framför allt, mer precisa krav på alla nivåer kunna bidra till en minskning av den osäkerhet som respondenterna vittnar om. Det vill säga: statliga krav på RF och SOK, krav från RF och SOK på specialidrottsförbunden och de specialolympiska förbunden, vilka i sin tur ställer krav på respektive idrottsgren. En högre transparens i fördelningssystemet skulle också kunna underlätta en analys av de prioriteringar mellan kön, idrotter, toppidrottare och talanger som systemet uppenbarligen tillåter.

I det här sammanhanget kan man tillägga att det har varit svårt att få grepp om hur elitstödet på förbunds nivå mer exakt är utformat och hur stora belopp det egentligen handlar om. Det kan ha olika förklaringar. Till viss del verkar det handla om avsaknad av rutiner kring hur det erhållna stödet ska fördelas vidare internt inom förbundet och inom grenen i fråga. Intervjuerna ger intrycket att mycket går på magkänsla samt att trendkänslighet och tillfälligheter ofta får styra. Därtill kan det möjligen också handla om en medveten strategi, där sportcheferna vill dölja för andra förbund och grenar hur mycket resurser de får från olika håll.

Åsikterna om talangidentifiering och talangutveckling varierar beroende på idrott. Ju större idrotten är, desto mer utvecklade system har man- och desto högre grad av tillfredsställelse. Generellt sett är samtliga företrädare för de undersökta idrotterna mer tillfreds med talangidentifieringen än talangutvecklingen. Det är uppenbarligen svårt att skapa talangutvecklingssystem som är systematiskt uppbyggda och strävar efter långsiktighet och samtidigt är lyhörda och flexibla. Framgång handlar dessutom inte bara om mängden resurser i systemet, utan också om hur de används.

Analysen väcker ett antal principiellt viktiga frågor. En första fråga rör själva strategin för talangidentifiering och talangutveckling. Varför lägger idrotten så mycket resurser på att stegvis via hård gallring minska den grupp av talanger som den satsar på? Samtidigt påtalar ju respondenterna att Sveriges stora nackdel i jämförelse med konkurrenterna är det lilla antalet elitutövare? Borde man då inte i stället lägga mer resurser på de så kallade utvecklingslandslagen och därigenom tillåta fler talanger att nå sin fulla potential? En andra fråga rör utformningen av det samlade svenska talangidentifierings- och talangutvecklingssystemet. Hur kan det komma sig att en så stor del av de via RF och SOK tilldelade resurserna för elitidrott används på de centrala nivåerna, framför allt till landslagsverksamhet, när så många elitaktiva hävdar att föreningsnivån är den allra viktigaste i talangutvecklingshänseende? Borde inte förbunden överväga en alternativ resursfördelningsprincip, som utgår från att resurserna i första hand ska läggas där de gör störst långsiktig nytta?

Även när det gäller stödet till utövarna råder delade meningar bland de intervjuade – men nu med skiljelinjen mellan de aktörsnivåer som respondenterna befinner sig på. Alla är givetvis positiva till de resurser de får sig tilldelade från i huvudsak det egna förbundet, från sponsorer och från RF och SOK. För de mindre, icke-kommersiella idrotterna är stödet från centralförbunden helt avgörande, men även för flera av de större utgör stödet en betydande del av den årliga budgeten. Kritik mot stödformernas kortsiktighet och ogenomskinlighet kommer främst från sportchefer och flera förbundskaptener, som menar att tidsavgränsade projektstöd och oklara fördelningsgrunder gör det svårt att bygga långsiktigt syftande verksamheter från grunden och hela vägen upp. RF uppfattas i det här sammanhanget som mer helhetstänkande och helhetstäckande i sitt stöd och mer rättvist ur ett mångfaldsperspektiv. SOK uppfattas i stället som mer kompetent i elitidrottssammanhang och där finns ett större engagemang (för att få fram OS-medaljörer). Man skulle kanske kunna säga att SOK därmed uppfattas som mer rättvist ur ett krav- och motprestationsperspektiv. En generell iakttagelse är även att de flesta sportchefer och förbundskaptener tycker att förhållandet till RF och SOK har förbättrats avsevärt under senare år. Däremot är de missnöjda med att organisationerna inte samordnar resurstilldelningen bättre, trots den samlade och gemensamma elitsatsning mellan RF, SOK och SPK som inleddes år 2009. Vidare beklagar de sig över att RF och SOK inte litar mer till specialidrottsförbundens sakkunskaper, och att förbunden inte får mer frihet att avgöra hur de ska använda sina tilldelade resurser. Slutligen efterfrågar de mer direktriktat stöd till gräsrotsnivån, till föreningar och utövare hemmavid. De önskar sig även mer support i form av olika kompletterande specialistkompetenser som kan finnas nära utövarna

och vara ständigt tillgängliga. Utövarna å sin sida uttrycker först och främst oro för sin ekonomiska situation, därtill, men i mindre utsträckning, för sina fortsatta post-karriärer inom idrottsrörelsen. Den utbredda otryggheten inom båda dessa områden riskerar att leda till att färre vågar satsa på en elitidrottskarriär. Som direkta flaskhalsar och hinder för svensk elitidrotts fortsatta utveckling nämner såväl sportchefer som förbundskaptener och landslagsutövare det alltför knappa stödet till dem som befinner sig just utanför seniorlandslagen, till de elitanpassade idrottsanläggningarna och till att utveckla idrottshögskoleutbildningarna.

Även stödet till tränare och ledare skapar delade meningar. I de mindre, tämligen nyetablerade idrotterna finns knappt någon utbildning eller vidareutbildning över huvud taget. Det får de lösa med hjälp av andra. Men också i de större och mer väl-etablerade idrotterna saknas kompetensutveckling för dem som skulle behöva det allra mest – de med specialistfunktioner i teamen kring landslagen och landslagsutövarna. Vår studie visar att såväl tillgången till, som organiseringen av och samordningen kring, dessa viktiga specialistkompetenser är minst sagt skiftande. Det är också svårt att få en överblick av hur förbunden väljer ut och finansierar dessa resurser och vilken verkan de har. Vi efterlyser därför en vidare genomlysning, som också hänger samman med de nationella och regionala elitidrottscentrumens förutsättningar och verkansgrad. En sådan genomlysning skulle även kunna ta hänsyn till specialförbundens specifika förutsättningar, behov och önskemål. Respondenternas egna lösningsförslag till utbildnings- och kompetensutvecklingsproblematiken handlar framför allt om fler och bättre utbildningsmöjligheter/utbildningssteg, både inom idrottsrörelsen och på högskolenivå. Vår studie indikerar emellertid också, att det inte endast handlar om brist på utbildningsmöjligheter utan även om en avsaknad av en stabil arbetsmarknad för tränare och ledare inom svensk idrott (med undantag möjligen för simskoleverksamheten inom simning och simhopp). En arbetsmarknad som skapar utrymme både för fler tränare och ledare i idrottsföreningar och idrottsskolor på olika nivåer och för specialistkompetenser i och kring landslagen.

Uppföljning, forskning och omvärldsanalys är områden som uppenbarligen behöver utvecklas. I den interna uppföljningen och i det utvärderingsarbete som görs säger sig respondenterna sakna redskap för att omsätta genomförda analyser och slutsatser till handlingsplaner. Vidare efterfrågar de applicerad forskning, det vill säga forskningsbaserad kunskap, systematisk omvärldsanalys och externa uppföljningar av genomförda verksamheter i samverkan mellan oberoende forskare/analytiker/utvärderare och de sakkunniga elitaktörerna på olika organisationsnivåer: centralförbund, specialidrottsförbund, centrubildningar, riksidsrottsgymnasier,

idrottsföreningar, team och enskilda individer. På önskelistan finns även översättare av analysresultaten och kommunikatörer mellan specialistinstitutionerna och elitidrotten. Deras uppgift skulle vara att hjälpa till att överföra de upplevda behov och önskemål som finns till rätt analytiker på rätt nivå och sedan tillbaka igen när analysresultaten är klara. Det råder också samstämmighet kring önskemålet om att RF och SOK ska ta ett större ansvar för allt som berör forskning och utveckling (FoU). Således finns många behov och ett antal krav. Samtidigt indikerar den här studien att forskning och omvärldsanalys inte är prioriterade i budget och verksamhetsmål. Det här reser frågetecken kring det verkliga intresset (men inte kring behoven). Även här skulle det gå att utifrån ställa högre krav på förbund och grenföreträdare, bland annat på bättre dokumentation av de testresultat som faktiskt genomförs och på hur de använder den idrottsforskning som faktiskt finns – även applicerad forskning som i flera fall har de i studien ingående idrotterna som studieobjekt. Förutom översättare och kommunikatörer behövs det uppenbarligen även uppsökare och förmedlare av de forskningsresultat som redan finns.

I diskussionen om goda elitidrottsmiljöer nämnde respondenterna en rad framgångsrika, grenspecifika sådana både i Sverige och utomlands (regioner, städer, föreningar, team). Alla dessa tycks innehålla ungefär samma byggstenar. I centrum står de materiella och personella resurserna, pengar till mat och husrum, kompetenta tränare och ledare, tillgång till elitanpassade anläggningar samt, inte minst, utövare med utpräglad envishet och vinnarmentalitet. Där möten sker i realtid och öga mot öga finns även den internationellt gångbara konkurrensen som skärper fokus hos alla närvarande aktörer, den starka identiteten som skapar sammanhållning mellan alla inblandade, närheten till vänner och anhöriga som skänker trygghet, samt möjligheten till avkoppling och vila, vilket är nödvändigt för återhämtning mellan alla träningspass och tävlingsdagar. Går det att kopiera receptet? Förutom att det redan är komplext framgår dess värre (eller kanske dess bättre) att varje idrott har sina specifika förutsättningar och kräver sin specifika blandning av nämnda komponenter för att miljön ska fungera effektivt. Därtill hör att en tradition av vinnarkultur, en kollektiv känsla av framgång, också tycks vara en viktig bidragande orsak och att en sådan ofta byggs upp över lång tid. Dessutom ska tilläggas att det inte alls är säkert att det som fungerar i dag också fungerar i morgon. Därför är det viktigt för en vinnarkultur att hela tiden dra till sig nya kompletterande resurser och kompetenser som fortsätter att utveckla *träningssmiljön* i rätt riktning. Kopplar vi även på respondenternas svar om *helhetsmiljöer*, det vill säga vad de anser krävs för att skapa goda elitidrottsmiljöer på en övergripande nationell nivå, tillkommer faktorer som mediekontakter, vidareutbildningsmöjligheter och återkommande arrangemang av internationella mästerskap

på hemmaplan. Det är kort sagt mycket som ska finnas på rätt plats och vid rätt tillfälle för att åstadkomma fullgoda elitidrottsmiljöer. En del är emellertid lättare att påverka än annat.

Några av de främsta utmaningarna för svensk elitidrott framöver är:

1. Att lyssna mer till vad de aktörer som befinner sig i elitidrottsverksamheterna tycker och tänker, och att fånga upp och ta hänsyn till även deras förslag.

Det finns massor av specialistkunskaper på alla nivåer inom svensk elitidrott. Här skiljer sig Sverige förmodligen en hel del från andra framgångsrika länder där resurserna och kompetensen samlas centralt. Men de tycks alltför sällan föras vidare uppåt i systemet. Iakttagelser om systemfel och konkreta förslag på förändringar som kommer från lägre organisatoriska nivåer präglar sällan de övergripande besluten.

2. Att åstadkomma en bättre samordning såväl mellan idrottsrörelsen och det omgivande samhället som mellan RF och SOK och mellan olika specialidrottsförbund.

I Danmark och Norge kan vi se hur regioner, kommuner och ortssammanslutningar var och en för sig eller tillsammans, och ofta i samverkan med de centrala elitidrottsinstitutionerna och näringslivet, ordnar kompletterande elitidrottsstöd för lokalsamhällets talanger i form av anläggningar, utbildningar, boende och deltidsjobb etcetera. Där har Sverige mycket att lära.

När det gäller RF och SOK, har det tydligt framgått, att våra respondenter vill ha både stödformer som är strukturella/allmänna till sin karaktär och sådana som är individuella/specifika. Alltså dels sådana som når många och som fortsätter att skapa goda grundförutsättningar för svensk elitidrott – det handlar till exempel om fler elitkompetenta tränare och elitanpassade anläggningar – dels sådana stödformer som är mer fokuserade till utvalda talanger, toppidrottare och miljöer, som kan delta i och skapa internationell konkurrenskraft med sikte på EM, VM och OS (eller motsvarande stora mästerskap). De intervjuade efterlyser även mer transparens och öppenhet i resursfördelningsprocesserna; beslut som är tydligt motiverade och som går att läsa av – och dra lärdomar av. Vår studie har också gett flera exempel på möjliga överföringsvinster och dominoeffekter som kan uppstå om specialidrottsförbunden samordnar sina verksamheter mer. Det gäller till exempel utbildning och fortbildning, anläggningsutnyttjande och spetskompetensutveckling.

3. Att bli bättre på omvärldsbevakning och på att både initiera relevant forskning och dra nytta av forskningsresultaten, såväl de nationella som de internationella.

I Sverige tycks många övergripande och långsiktiga beslut som berör svensk elitidrotts framtid bygga mer på fingertoppskänsla och trendkänslighet än på systematisk analys och kunskapsuppbyggnad. Det framstår närmast som en slump att idrottsaktiva med specifika forskningsrelaterade problem ibland möter forskare som är intresserade av att hjälpa till och bidra med lösningsförslag. Återigen visar våra nordiska grannländer vägen, med mängder av forskare och omvärldsanalytiker inom olika discipliner nära kopplade till idrottsrörelsen och de specifika elitidrottsverksamheterna. De används både för att hjälpa till med analys av testmaterial i nära samverkan med de aktiva, för att utvärdera olika genomförda projekt i samverkan med förbundens sakkunniga, och för att genomföra mer långsiktig forskning om system, organisationer, stödformer och miljöer etcetera.

Epilog

En utgångspunkt för den här studien var att svensk idrott historiskt sett har varit bra på att anpassa elitsatsningarna till de talanger som dykt upp mer eller mindre slumpartat och oväntat i olika idrotter. Kunskapen har varit tillräckligt stor i ledar- och tränarstaberna och resurserna tillräckligt omfattande lokalt för att kunna skapa de nödvändiga förutsättningar för utveckling som den internationella forskningen pekar på. På den svenska nedifrån-och-upp-modellens minuskonto har legat, att det har saknats en samordning av resurser för att kunna maximera insatserna. Den här studien, som har fokus på elitidrottsaktörernas beskrivningar av sin verklighet och vad som skapar framgång, har snarast bekräftat tidigare resultat – och breddat dem. Utöver bättre samordning med det omgivande samhället på olika nivåer behövs också mer lyhörddhet nedåt i elitidrottssystemen och en mer konsekvent genomförd FoU-verksamhet. Till det kommer behov av ökad samordning mellan idrottens centrala stödorganisationer RF, SOK och SHIF/SPK.

Bara på den korta tid som förflutit sedan vi genomförde intervjuerna sommaren 2011 har emellertid mycket hänt. Det ska framöver bli intressant att följa konsekvenserna av den nyordning som gett RF större mandat över elitidrottsfrågan och som också resulterat i tillsättandet av en elitidrottschef. I den här studien har den samlade elitsatsningens påverkan på utvecklingen varit till synes liten. Det beror förmodligen på att alltför kort tid har passerat sedan initiativet togs 2009; att det

ännu inte hunnit sätta sig organisatoriskt och påverkat fullt ut. Men det finns också ett annat möjligt svar: att de förväntade effekterna av olika anledningar inte blir så stora som man kanske hade trott eller hoppats på. Är det så, och kommer det i så fall att gälla även senare genomförda reformer? Frågorna öppnar för fortsatt forskning om den svenska elitidrottens existensvillkor.

En annan fråga som tarvar fortsatt forskning, men med nya perspektiv, är hur variabler såsom exempelvis kön påverkar. Vår utgångspunkt inför undersökningen var att den svenska elitidrottens existensvillkor är varierade och mångfasetterade. Våra resultat har också visat att det är stora skillnader mellan de undersökta idrotterna beroende på typ av idrott, typ av specialidrottsförbund, typ av utövare och så vidare. Skillnaderna har vi också lyft i våra analyser. Men analyserna är samtidigt aggregerade och övergripande, på struktur- och förbunds nivå, och har därför inte fångat de skillnader som kan finnas på individ- och föreningsnivå. Undersökningens syfte var att beskriva hur elitidrottens huvudaktörer uppfattar sina respektive verkligheter, möjligheter och problem. I vårt upplägg kommer samtliga respondenter till tals, men få av dem reflekterar över de variabler som vi använde som urvalskriterier. Ingen av dem lyfter fram könsskillnaderna. Det är naturligtvis tankeväckande i sig. Är det möjligen så att kvinnor inom elitidrotten uppfattar sin situation som relativt jämställd – trots att resurstillgången visar att den inte är det? Kan det i så fall bero på att dessa kvinnor är och känner sig utvalda, och hellre jämför sig med andra utövare som inte lyckats nå den privilegierade nivå som de själva befinner sig på än med de män som finns i herrlandslaget i deras idrott? Eller är möjligen förklaringen den att vi har valt att titta på idrotter och landslag som är mer jämställda än andra, såsom simning, simhopp och orientering, där män och kvinnor tränar tillsammans och på till synes jämlika ekonomiska villkor – eller damishockey, där kvinnorna befinner sig i en enkönad värld och därför inte upptäcker skillnader annat än på en aggregerad ekonomisk nivå? Våra respondenter har, kort sagt, fokuserat på andra faktorer och upplevt andra saker som viktigare att betona eller förändra för att Sverige ska få ännu fler internationella topplaceringar och medaljer framöver. För att komma vidare och fördjupa analyserna krävs nu mer detaljnära studier på fler nivåer och av fler idrotter.

molten®

5. Kartläggning av elittränarutbildningar i Sverige

Av Jonas Knutsson & PG Fahlström

Inledning

I det här kapitlet redovisas en kartläggning av elittränarutbildningar inom svensk idrott. Kapitlet inleds med en beskrivning av de frågeställningar som utgör utgångspunkter för kartläggningen samt vilka olika datainsamlingar som är gjorda. Därefter följer en beskrivning av de olika typer av elittränarutbildningar som finns i Sverige i dag, det vill säga specialidrottsförbundens tränarutbildningar på elitnivå, Riksidrottsförbundets (RF) och SISU Idrottsutbildarnas elittränarutbildning (ETU), lärosätenas elittränarutbildningar samt ett nystartat elittränarutbildningsprojekt, ITESCE (Improving Transparency of European Sport Coach Education). Kapitlet avslutas med en diskussion om likheter och skillnader mellan befintliga elittränarutbildningar samt förslag på hur sådana utbildningar kan utformas.

Datainsamlingar

I kartläggningen av elittränarutbildningar i Sverige har följande frågor varit centrala:

- Vilka utbildningsmöjligheter finns det för elitidrottstränare?
- Vad skiljer de olika utbildningsmodellerna åt (exempelvis förbundens stegutbildningar, högskolornas utbildningar för elitidrottscoacher och så vidare)?
- Vad är bra – och vad kan utvecklas?

Datansamlingen har genomförts i fem faser. Först ombads berörda lärosäten att skicka in information om sina utbildningar för elittränare, företrädesvis utbildningsplaner och kursplaner. Lärosätena fick även möjlighet att yttra sig om det fanns ytterligare information, utöver utbildningsplaner och kursplaner, som de ansåg vara viktig för denna kartläggning. I fas två sändes en enkät till samtliga specialidrottsförbund. Syftet med enkäten var att belysa specialidrottsförbundens tränarutbildningar, särskilt på elitnivå. I fas tre intervjuades företrädare för elitidrottsavdelningen på RF. Syftet var dels att inhämta information om idrottsrörelsens elittränarutbildning (ETU), dels att få kompletterande information beträffande specialidrottsförbundens elittränarutbildningar. Utifrån denna kompletterande information gjordes ett urval av tre specialidrottsförbund vars tränarutbildningar är utformade på olika sätt: Svenska Fotbollförbundet, Svenska Orienteringsförbundet och Svenska Basketbollförbundet. I kartläggningens fjärde fas genomfördes intervjuer med företrädare för dessa tre. I en femte och sista fas samlade vi in data om projektet ITESCE genom att analysera information på både projektets och Linnéuniversitetets webbplatser. Information samlades även in i samband med en tvådagarssträff för utbildningen vid Linnéuniversitetet i Växjö. Vid det tillfället genomfördes också intervjuer med de ansvariga för utbildningen.

Specialidrottsförbundens elittränarutbildningar

Cirka 45 procent av de 69 RF-anslutna specialidrottsförbunden besvarade den enkät som skickades till de utbildningsansvariga på förbunden. Av dessa angav 19 förbund att de hade någon form av elittränarutbildning inom sin organisation. En bortfallsanalys visar att sex av de icke-svarande specialidrottsförbunden bedriver en egen elittränarutbildning, ytterligare elva har en utbildning som innehåller delar med elitinriktning eller anpassar sin utbildning till ETU, det vill säga RF:s och SISU Idrottsutbildarnas elittränarutbildning. Resterande förbund har en mycket begränsad tränarutbildning med inriktning mot elit. Kartläggningen visar således att cirka hälften av specialidrottsförbunden inte har någon nämnvärd elittränarutbildning alls, medan övriga erbjuder allt från enstaka kursinslag till hela specifika kurser. Mot bakgrund av denna variation ges här tre exempel på hur olika förbund har valt att utforma sin elittränarutbildning.

Exempel 1: Svenska Fotbollförbundet

Svenska Fotbollförbundet är landets största specialidrottsförbund. Förbundet beskriver sin tränarutbildning som modern och uppdaterad, vilket kan förklaras

av svensk fotbolls goda ekonomiska förutsättningar jämfört med andra specialidrottsförbund. Dessutom är utbildningens utformning inspirerad av utvecklingen inom UEFA (Union of European Football Associations). UEFA anslår avsevärda ekonomiska belopp för utveckling av europeisk fotboll, bland annat i form av fortbildning för tränare från de nationella förbunden.

Sedan år 2000 är Svenska Fotbollförbundets tränarutbildning godkänd av UEFA, vilket har gjort att man sedan dess har kunnat ge godkända kursdeltagare ett internationellt tränardiplom. År 2005–2006 startade förbundet en revidering av tränarutbildningen, och de traditionella stegkurserna ersattes med olika tränarnivåer. I dag är Svenska Fotbollförbundets tränarutbildning uppdelad i tre nivåer:

- Tränarutbildning bas
- Tränarutbildning avancerad
- Tränarutbildning PRO.

Nivåerna bas och avancerad innehåller ledarskap, spelförståelse, teknik, träningslära och målvaktsspel. Basutbildningen består av tio delkurser under 17 utbildningsdagar och den avancerade innehåller tre delkurser under 17 dagar. PRO-nivån består av tio delkurser under 45 dagar, samt en studieresa på cirka fem dagar och dagboksarbete på hemmaplan under tre veckor.

Enligt Svenska Fotbollförbundet är det endast Tränarutbildning PRO, den högsta nivån, som vänder sig till elittränare. För att antas till basutbildningen krävs två års tränarpraktik. Till den avancerade nivån krävs tre år, varav minst ett som huvudansvarig för elvamannaspel. Inför PRO-nivån krävs tre års tränarpraktik, varav minst ett som huvudtränare eller assisterande tränare för elvamannaspel på högre nationell eller internationell nivå.

Syftet med Tränarutbildning PRO är att ge tränarna fördjupande och relevanta kunskaper om tränarskap på högsta nationella nivå. UEFA kräver också att ansvarig tränare, vars lag ska delta i UEFA:s tävlingar, måste ha gått detta utbildningssteg. Innehållet i utbildningen följer i stort sett samma indelning som Tränarutbildning bas och Tränarutbildning avancerad, däremot är de olika delarna mer integrerade. Den tydliga avvikelsen är att målvaktsträning inte ingår på den här nivån, istället finns en särskild målvaktstränarstege.

På PRO-nivån utbildas tränarna således i ledarskap, spelförståelse, teknik och träningslära, och här integreras de olika ämnesområdena med varandra. Det innebär till exempel att en utbildningsträff om fem dagar kan innehålla flera teman. På

PRO-nivån anlitar förbundet också externa föreläsare. Ett exempel på det är att förbundet köpt ett utbildningskoncept från Försvarshögskolan i Karlstad, *Utvecklande ledarskap*. Utbildningen består av cirka 40 procent teori och cirka 60 procent praktik. De teoretiska delarna består främst av ledarskap och träningslära, medan de praktiska består av spelförståelse och teknik.

Svenska Fotbollförbundet tar varje år in tolv tränare till Tränarutbildning PRO. Förutom de tidigare nämnda antagningskraven tar Fotbollförbundet hänsyn till den sökandes spelarmeriter på landslags- och elitnivå, annan idrotts- eller fotbollsutbildning samt personens arbetslivserfarenhet.

UEFA kräver att de tränare som har gått utbildningen måste fortbilda sig minst vart tredje år för att få sin internationella elittränarlicens förnyad.

Exempel 2: Svenska Orienteringsförbundet

Svenska Orienteringsförbundets utbildning består av tre nivåer:

Nivå 1. Barntränarutbildning samt Ungdomstränarutbildning

Nivå 2. Juniortränarutbildning

Nivå 3. RF:s och SISU Idrottsutbildarnas elittränarutbildning (ETU).

I de första tre utbildningarna ligger fokus på ledarskap, inlärningsstilar, teknikträning, fysisk träning och mentala faktorer. Barntränarutbildningen och Ungdomstränarutbildningen består av två endagstillfällen på nio timmar vardera, totalt 18 timmar per utbildning. Juniortränarutbildningen är ett tämligen nytt kurssteg som är uppdelad i två delar om totalt 36 utbildningstimmar. Utöver det ska de aktiva även utföra en uppgift, ett praktiskt moment, mellan de två kurstillfällena. Enligt Orienteringsförbundet börjar elittränarutbildningen, till viss del, redan på den här nivån.

Svenska Orienteringsförbundet ser alltså ETU om sin högsta tränarutbildning. Den utbildningen sträcker sig över två år.

Förbundet samarbetar med RF och SISU Idrottsutbildarna när det gäller utformningen av fördjupningsuppgifterna inom ETU. Den del som de själva påverkar är fördjupningsdelen som kommer i slutet av utbildningen. Målet är att orienteringstränarna som följer ETU ska bidra till att utveckla Svenska Orienteringsförbundets elitverksamhet i olika miljöer, från enskilda föreningar till landslaget. När elittränarna har genomgått ETU redovisar de sina fördjupningsarbeten på ett elittränarkonvent som också fungerar som fortbildning för andra elittränare. Det är Orien-

teringsförbundets ambition att tränarnas deltagande i ETU ska höja kompetensen hos tränarkåren, men också att den totala elitverksamheten ska kunna ha nytta av de fördjupningsarbeten som deras elittränare genomför under sin utbildning.

Exempel 3: Svenska Basketbollförbundet

Svenska Basketbollförbundet har valts som ett tredje exempel, dels på grund av att förbundet har en egen elittränarutbildning, dels för att det erbjuder ytterligare en kursnivå efter förbundets sista egna elitsteg. Tränarutbildningen är uppbyggd i sex nivåer:

- Grundkurs
- Steg 1
- Steg 2. Tränare
- Steg 3. Förbundstränare
- Steg 4. Elittränare
- Steg 5. FIBA-tränare (FIBA – Internationella Basketbollförbundet).

Svenska Basketbollförbundet driver tränarutbildningarna från Grundkurs till och med Steg 4 Elittränare i egen regi. Efter detta steg finns alltså ytterligare en nivå, men som inte drivs av förbundet självt. De tre första tränarutbildningarna har ett innehåll som är anpassat för att ge en bred grund att stå på. Grundkursen genomförs under en helg och består av 18 utbildningstimmar. Steg 1 genomförs under två helger (36 utbildningstimmar). Steg 2 Tränare genomförs under tre helger (48 utbildningstimmar). Steg 3 Förbundstränare genomförs under fyra tillfällen och totalt 82 utbildningstimmar. Innehållet i denna kurs fokuserar på träningslära, talangutveckling, ledarskap samt på momenten *lagspel – samspel* och *inblick i landslagsverksamheten*. Steg 4 Elittränare pågår under 1–1,5 års tid och genomförs i fem så kallade block, det vill säga längre träffar som oftast sker utomlands. Innehållet på denna nivå fokuserar på ledarskap, coaching och talangutveckling. På den högsta nivån, Steg 5 FIBA-tränare, kan tränarna välja mellan tre olika alternativ: det treåriga tränarprogrammet vid Gymnastik- och idrottshögskolan i Stockholm, ETU på två år eller FIBA Europe Coaching Certificate (FECC), en tre-årig tränarutbildning som drivs i Internationella Basketbollförbundets regi.

Enligt Svenska Basketbollförbundet börjar tränarutbildningen bli alltmer elitinriktad på förbundstränarnivån, medan elittränarnivån helt fokuserar på elitträning. Förbundet strävar efter att baskettränarna ska ha gått den senare utbildningen innan de tar uppdrag som elittränare. Svenska Basketbollförbundet tar

normalt in tolv tränare. För att komma i fråga måste den sökande ha gått förbundstränarnivån och vara minst 25 år. Vid urvalsprocessen vägs också faktorer som ledarerfarenhet och ambitioner in. Även rekommendationer från föreningar och tidigare utbildningsnivåer tas med. Steg 5. FIBA-tränare är en frivillig utbildning som Svenska Basketbollförbundet uppmanar sina elittränare till att söka. Förbundet är inte direkt involverat på denna nivå, men finns till hands som en resurs när det gäller att handleda elittränarnas fördjupningsarbeten. Förbundet är också engagerat i urvalsprocessen vid antagningarna.

RF:s och SISU Idrottsutbildarnas elittränarutbildning (ETU)

Insamlingen av data till kartläggningen av ETU har bestått av analyser av utbildningsbeskrivningar, kursplaner, informationsmaterial samt intervjuer med ansvariga från RF.

ETU är en vidareutbildning för elittränare som bedrivs i RF:s och SISU Idrottsutbildarnas regi. Syftet med utbildningen är att höja kompetensen i svensk elitidrotts tränarkår. Utbildningen är en av RF/SISU:s mest omfattande utbildningar och omfattar 500 timmar. Den sträcker sig över två år och genomförs efter en individuellt anpassad studieplan. ETU har funnits under olika former sedan år 2003. Första året bar den namnet Högre tränarutbildning (HTU). År 2007 reviderades utbildningen, bland annat genom nya kursplaner med starkare akademisk inriktning i valet av litteratur och föreläsare. Utbildningen utvärderas och uppdateras fortlöpande.

ETU består av fyra ämnesblock:

- tränarskap
- träningslära
- valbar del
- specialidrottsfördjupning.

Blocken Tränarskap och Träningslära är lika stora och omfattar vardera 180 timmar, som förläggs till 12 tillfällen à 3 dagar. Utöver dessa två delar finns även den valbara delen som är 0–65 timmar och specialidrottsfördjupningen som är 65–130 timmar. Den valbara delen och specialidrottsfördjupningen kan alltså variera i storlek, beroende på hur tränaren väljer att utforma sin utbildning. Den valbara delen kan bestå av valbara kurser som berör den enskilde tränarens elitidrotts-

perspektiv. Men en kursdeltagare kan också välja att lägga all tid, 130 timmar, på själva specialidrottsfördjupningen och på så sätt välja bort den valbara delen. Sammantaget omfattar de fyra ämnesblocken 490 timmar. Utöver det tillkommer tio timmar i den så kallade utbildningsprocessen, vilket sammantaget ger en utbildning på 500 timmar.

För att antas till ETU måste tränaren vara verksam på elitnivå, vilket från utbildningsgivarnas sida innebär verksamhet för vuxna och ungdomar i landslag, riksidrottsgymnasier eller föreningsverksamhet i de högre divisionerna. Tränaren ska även ha genomgått tränarutbildning inom det egna förbundet. Antalet platser är begränsat till 32 stycken vid varje antagning. Antalet antagna från ett enskilt specialidrottsförbund kan variera från gång till gång, beroende på hur många tränare som söker in till utbildningen. Om det är flera sökande från ett specialidrottsförbund, rangordnas de sökande av det förbundet för att underlätta urvalsprocessen för RF.

Lärosätenas elittränarutbildningar

Kartläggningen av lärosätenas elittränarutbildningar, det vill säga utbildningar på universitet, högskolor och folkhögskolor, bygger på den information som lärosätena själva har valt att skicka in. Underlaget består av utbildningsplaner för program och kursplaner för enskilda kurser. Samtliga berörda lärosäten med idrottsvetenskaplig inriktning som har kontaktats har också bistått med information.

Det insamlade materialet visar att nästan samtliga lärosäten saknar elittränarutbildningar, eller i varje fall utbildningar som i huvudsak riktar sig till elittränare. De flesta program vänder sig främst till en bredare grupp studenter, till exempel *Tränarprogrammet* på Gymnastik- och idrottshögskolan i Stockholm, *Sport Coaching* på Göteborgs universitet, *Idrottstränarprogrammet med inriktning mot prestation* på Högskolan i Dalarna, *Ledarskaps- och coachingprogrammet* på Umeå universitet samt *Tränarprogrammet* på Örebro universitet. Det finns även lärosäten som erbjuder utbildningar som riktar sig till en ännu större målgrupp genom idrottsvetenskapliga program som fokuserar på att ge en bredare grund för ett framtida arbete inom den breda idrottssektorn. Exempel på det är *Idrottsvetenskapligt program* på Högskolan i Halmstad, *Programmet för Coaching och Sport management* på Linnéuniversitetet i Växjö, *Idrottsvetenskapligt program* på Malmö högskola och *Idrottsvetenskapligt program* på Mittuniversitetet i Östersund.

Den enda utbildning som riktar sig enbart mot elittränare och som anordnas i lärosätenas regi är den nystartade tränarutbildningen *ITESCE*. Det är ett EU-projekt som genomförs i samarbete mellan Malmö högskola och Linnéuniversitetet i Växjö.

Bland folkhögskolorna är det värt att nämna Bosön Idrottsfolkhögskola, som organiserar ETU tillsammans med RF och SISU Idrottsutbildarna. Det är ingen högskoleutbildning, men ett samarbete finns med flera akademiska lärosäten.

Ett annat nytt exempel på samverkan mellan specialidrottsförbund och den akademiska världen är samarbetet mellan Svenska Fotbollförbundet och ett antal lärosäten. Det går ut på att lärosätena erbjuder tränarutbildningar i fotboll som ger 30 högskolepoäng. Det är dock inte någon elittränarutbildning. Vid avslarade studier kan studenterna i stället examineras på de två första nivåerna inom Svenska Fotbollförbundets tränarutbildning.

ITESCE-projektet

Data till kartläggningen av Improving Transparency of European Sport Coach Education (ITESCE) har bestått av information från berörda webbplatser (ITESCE och Linnéuniversitetet) samt genom närvaro på en tvådagarssträff för utbildningen, vid Linnéuniversitetet i Växjö, där även samtal med de ansvariga för utbildningen ägde rum. ITESCE är ett EU-projekt som genomförs i samarbete mellan Malmö högskola, Linnéuniversitet i Växjö och ett antal specialidrottsförbund. Projektet, som har pågått sedan år 2009, är riktat mot elittränarutbildning. Målet är att ta fram en struktur för tränarutbildningar som gör det möjligt för tränare att utbilda sig inom sin idrott i olika europeiska länder. Utbildningen ska vara förenlig med de intentioner som har utvecklats i EU-projektet AEHESIS (Alignment a European Higher Education Structure In Sport Science) och drivs av ECC (European Coaching Council). ITESCE vänder sig till svenska, danska och ungerska specialidrottsförbund, tränarorganisationer, övergripande idrottsorganisationer som anordnar idrottstränarutbildningar samt till högskolor och universitet som anordnar idrottstränarutbildningar.

Förutom att möjliggöra utbildningar inom sin idrott i olika länder har projektet som mål att göra det möjligt för tränare att utbilda sig inom specifika fält i form av elitidrott, talangutveckling, nybörjaridrott och motionsidrott. Utbildningen ska kunna ge individerna möjlighet att utbilda sig upp till fyra olika nivåer: certifierad coach (45 ECTS³), professionell coach (120 ECTS), senior coach (180 ECTS) samt master coach (240 ECTS). De tränare som tidigare utbildat sig inom olika nationella system kommer att ges möjligheter att validera sin kompetens så att den blir kompatibel med det nya systemet. Det innebär till exempel att en tränare med

3 European Credit Transfer and Accumulation System. EU-termen för högskolepoäng och ett system för överföring av studiemeriter.

erfarenhet av att vara aktiv eller med annan idrottsledarutbildning har rätt att få denna bedömd och eventuellt få tillgodoräkna sig den. Innehållet i tränarutbildningen består av både formellt, informellt och icke-formellt lärande. Det bygger på synsättet att lärandet och kompetensutvecklingen, inom idrotten, är en sammanlänkning av teori och praktik som stimuleras av ett reflekterande förhållningssätt. På sikt handlar ITESCE-projektet om att skapa en certifiering för idrottstränare inom hela Europa som möjliggör mobilitet inom den europeiska idrottssektorn.

Utbildningen är nystartad och under utveckling. Så här långt har man tagit fram två kursplaner: *Idrottstränarutbildning I* (15 högskolepoäng) och *Idrottstränarutbildning II* (30 högskolepoäng). Båda kurserna genomförs i halvfart och är webbaserade. Utbildningen består av ett antal campusträffar. Mellan träffarna genomför deltagarna litteraturstudier, observationer och praktik genom ett aktivt tränarskap.

Sammanfattningsvis erbjuder projektet en struktur för svensk tränarutbildning i linje med ECC:s riktlinjer, och ett valideringssystem som bygger på att identifiera kompetenser för idrottstränare, identifiering av idrottsgenerella och idrotts-specifika kompetenser för tränare, samkörningsvinster idrotter emellan gällande idrottstränarutbildning, samt ett poängsystem för tränarutbildning anpassat till högskolan. Ambitionen med utbildningen är att på sikt stärka tränarnas kompetens och att skapa en kvalitetssäkrad tränarutbildning inom EU.

Sammanfattande diskussion

Kartläggningen visar på stora skillnader mellan de tränarutbildningar som landets lärosäten och specialidrottsförbund erbjuder. Lärosätenas tränarutbildningar riktar sig främst mot en bred målgrupp av tränare och inte mot elittränare. Det är förståeligt med hänsyn till att lärosätena vill driva utbildningar med kontinuitet och rimligt stora studerandegrupper. Det nyligen startade ITESCE-projektet är ett undantag i detta sammanhang. Bland specialidrottsförbunden ser det lite annorlunda ut. De organiserar större delen av de utbildningar som riktar sig mot elittränare, men deras utbildningsverksamhet vänder sig främst till barn- och ungdomsledare. Den vanligast förekommande organiseringen av tränarutbildningarna tycks fortfarande vara traditionella stegutbildningar, det vill säga ett kursutbud som bygger på att potentiella tränare förvärvar sin utbildning genom kursnivåer som läggs på varandra. Vanligen består de lägsta nivåerna av barn- och nybörjarträning. I takt med att tränaren når högre utbildningsnivåer ökar inslaget av senior- och eventuellt elitträning. Antalet nivåer varierar från tre till sex. Dessutom

varierar de i omfattning. Det innebär att en tränarutbildning med tre nivåer kan vara mera omfattande än en utbildning med sex nivåer, vad gäller antalet kursdagar. Specialidrottsförbundens specifika elittränarutbildningar ser också relativt olika ut. Vissa förbund driver en elittränarutbildning helt i egen regi, medan andra anpassar sig till exempel till RF:s och SISU Idrottsutbildarnas ETU.

Kartläggningen visar att det finns gott om svenska idrottstränarutbildningar, men mycket få renodlade elittränarutbildningar. Enkätens resultat, tillsammans med den bortfallsanalys som är gjord, visar att närmare hälften av specialidrottsförbunden saknar egna elittränarutbildningar. Dock anger ett flertal förbund att de för närvarande är i färd med att utveckla detta. Vidare saknas elittränarutbildningar vid de akademiska lärosätena. Som tidigare nämnts är en rimlig förklaring till fåtalet utbildningar att målgruppen är relativt liten. Den stora mängden tränare är ju engagerade på barn- och ungdomsnivå. Lärosätena är beroende av att det finns ett stabilt underlag för att kunna driva kontinuerlig akademisk elittränarutbildning. Dessutom vänder de sig mot en tämligen heterogen målgrupp. De presumtiva studenterna kan vara allt från ungdomar som med studiemedelsfinansiering avser att läsa en högskoleutbildning med idrottstränarinriktning, till tränare som mitt i karriären vill höja och akademiskt formalisera sin kompetens. Det ger konsekvenser för bland annat antagningskriterier, förkunskapskrav, studietakt, studiefinansiering och balansen mellan teori och praktik.

Ett av två tydliga undantag i denna kartläggning är ETU, det vill säga RF:s och SISU Idrottsutbildarnas elittränarutbildning. Den skiljer sig från specialidrottsförbundens utbildningar eftersom den samlar tränare från flera idrotter samtidigt. I en kull på 32 kursdeltagare kan det finnas 15–20 olika idrotter representerade. Detta möte mellan idrotter ger möjlighet till att lära av varandra, vilket normalt inte sker under specialidrottsförbundens egna utbildningar. En intressant utvecklingstendens är den begynnande akademiseringen av ETU. För att höja kvaliteten på utbildningen anlitas föreläsare från akademien och akademisk kurslitteratur används i allt högre utsträckning. Denna utvecklingstendens kan ses som ett exempel på det närmande som pågår mellan idrott och akademi.

En helt ny form av elittränarutbildning är ITESCE-projektet som leds av Linnéuniversitetet och Malmö högskola. Ambitionen är att ge en akademisk utbildning för elittränare, samtidigt som kursdeltagarnas praktiska erfarenheter kan valideras. På så sätt kombineras den praktiska kompetensen från en idrottskarriär med forskningsanknuten akademisk kompetens. Dessutom är denna utbildning kompetensbaserad, vilket innebär att den i motsats till de traditionella utbildningarna,

som bygger kunskaperna nerifrån och upp, utgår från den kompetens som krävs i den specifika roll som en verksam elittränare har. ITESCE är ett ännu tydligare exempel på närmandet mellan akademi och idrott.

Resultat från SPLISS-projektet, som jämför olika länders internationella idrottsresultat, visar att en gemensam faktor för alla de framgångsrika idrottsnationerna är att de har en hög kvalitet i coachutbildning och coachutveckling (De Bosscher & van Bottenburg, 2009). Att svenska elittränarutbildningar är så utvecklade är därför anmärkningsvärt. Med tanke på att svensk idrott har ambitionen att stärka sin internationella konkurrenskraft är därför utbildningsprogram som ETU och ITESCE extra intressanta.

Sammanfattande reflektioner

- Kartläggningen visar på brister i utbildningarna av elittränare. Nivån är låg och utbildningarna få. Flera specialidrottsförbund saknar elittränarutbildning.
- Det finns tendenser till ett närmande mellan akademi och idrott beträffande elittränarutbildningar.
- Ett närmare samarbete mellan akademi och idrott är absolut nödvändigt för att skapa en internationellt konkurrenskraftig elittränarutbildning.
- En svensk utbildningsmodell för elittränare i idrott kräver ett kurssystem som kan möta tränare i olika skeden av karriären. Det handlar om att ge unga tränare möjlighet att bedriva heltidsstudier. Tränare som kommit längre i karriären behöver i sin tur ett upplägg som gör att de kan kombinera utbildningen med sin civila vardag och även dra nytta av sin dagliga tränarverksamhet.
- En ändamålsenlig elittränarutbildning bör utgå från en analys av de kompetenser som verksamma tränare behöver. Den bör också innehålla inslag som gör att tränarna kan bedriva ett aktivt utvecklingsarbete i den egna praktiken.
- Tränarutbildningen bör utformas så att fokus riktas mot både den praktiska erfarenheten och den teoretiska kompetensutvecklingen.
- En kompetensbaserad elittränarutbildning väcker frågan om en licensiering eller certifiering av elittränare. En sådan kan införas genom att ställa krav på en viss akademisk nivå eller genom att varje enskilt specialidrottsförbund bestämmer vad som krävs för att bli certifierad i respektive idrott.

6. Elitidrottsutveckling och forskningssamarbeten

Fyra exempel

Inledning

I kapitel 4 redovisades en större intervjustudie med elitaktiva, tränare och förbundsöreträdare inom sammanlagt åtta olika idrotter. Undersökningen visade att elitidrottsliga förutsättningar, utvecklingsmöjligheter och utmaningar kan variera stort mellan olika idrotter och förbund. I frågor som rör forskning och forskningssamarbeten visade sig de intervjuade däremot vara påfallande ense: genomgående framhöll de att forskningsbaserad kunskap och samarbeten med forskare är viktigt – men samtidigt relativt ovanligt. Inte minst i jämförelse med våra skandinaviska grannländer framstod detta som ett förhållandevis eftersatt område.

Det är svårt att inte dela de intervjuades synpunkter. Åtminstone saknas i svensk idrott ett nationellt center för elitidrottsutveckling och idrottsforskning motsvarande det norska Toppidrettscenteret vid Olympiatoppen norr om Oslo. Däremot pågår det en rad av mer specialiserade forskningssamarbeten inom specifika förbund eller regionala elitidrottsmiljöer. I det här kapitlet följer några sådana exempel. Inom ramen för Centrum för idrottsforskning (CIF) uppföljning av det samlade elitstödet utformning och verkan, erbjöds företrädare för fyra olika idrottsliga forsknings- eller elitidrottsmiljöer att själva redogöra för sin verksamhet och särskilt samarbetet mellan de elitaktiva och forskarsamfundet. Miljöerna är inbördes mycket olika och företräder olika idrotter (sommar/vinter, lag/indi-

vid) och regioner. De är också organiserade på vitt skilda sätt. I ett fall handlar det om en forskningsbaserad verksamhet som bedrivs inom ramen för ett förbund. I andra exempel utgår verksamheten snarare från forskargrupper och lärosäten. Gemensamt ger de intressanta och varierade bilder av hur samarbetet mellan elitidrotten och forskarsamfundet kan vara utformat. Därmed kan de förhoppningsvis även inspirera andra att initiera liknande forsknings- och utvecklingsprojekt.

Nationellt Vintersportcentrum

Av HC Holmberg

Nationellt Vintersportcentrum (NVC) är ett forskningscentrum vid Mittuniversitetet som samarbetar och samproducerar med idrottsrörelsen, kommuner och landsting samt näringslivet. NVC är i dag en olympisk testarena för vinteridrotter och med en framträdande position inom den internationella skidforskningen.

Om någon för tio år sedan hade framfört tanken att ett av världens ledande centrum för skidforskning skulle finnas i hus D på gamla Artilleriregementet A4 i Östersund, hade nog ingen tagit den personen på fullt allvar. I folkmun kallas NVC för "guldblabbet", efter Sveriges framgångar vid senaste OS i Vancouver. De flesta svenska medaljörerna hade i förberedelserna inför OS fått stöd från NVC:s team av forskare, tekniker och resurspersoner.

En idé från idrotten

Tankarna att bygga upp ett kompetenskluster för elitidrott i Jämtland-Härjedalen tog fart under 1990-talet. Ambitionen var att erbjuda utökad support till de elitidrottare som via dåvarande Skidhögskolan fanns i regionen. I det sammanhanget såg man även verksamheten som en spännande möjlighet och förutsättning för regional utveckling, inte minst via olika internationella idrottsarrangemang i Jämtland-Härjedalen. Östersund hade även blivit hemvist för majoriteten av landslagsåkarna och flera elittränare i skidor och skidskytte.

Jämtland-Härjedalens idrottsförbund kom under åren 2001–2007 att fungera som en drivande part och projektägare för uppbyggnaden av NVC. Under åren 2001–2003 genomfördes den första etappen av projektet finansierat via medel från EU, offentlig medfinansiering samt privata medel. Etapp 2, som hade en liknande finansiering, gav ökade möjligheter till kompetensutveckling av anställda i projektet. Vidare knöts två specialidrottsförbund starkare till NVC (Skidor och

Skidskytte) och två förbundstränare kunde anställas i projektet. Etapp 2 medförde även möjligheter att anskaffa ytterligare instrument och mätutrustning till NVC, och samarbetet stärktes ytterligare med Mittuniversitetet genom att studenter vid universitetets olika program gavs tillfälle att genomföra laborationer och praktiska arbeten i laboratorierna. Unika förutsättningar skapades för möten mellan teori och praktik varvid idrottsrörelsen fick möjlighet att via en ny kunskapsbas vid ett lärosäte, bedriva utvecklings- och forskningsarbete. Under hösten 2006 beslutade Mittuniversitetets styrelse att genomföra en så kallad centrumbildning (idrott) vid universitetet och Campus Östersund. Sedan den 1 januari 2007 har NVC Mittuniversitetet som huvudman, och verksamheten är integrerad i en akademisk miljö.

NVC har sedan verksamheten knöts till Mittuniversitetet etablerats som en nationell och internationell miljö för forskning och utveckling (FoU) och har på kort tid utvecklats till en dynamisk miljö för idrottsbaserad forskning. Under åren 2007–2011 har betydande investeringar i basstrukturen skett via stöd från EU, regionala offentliga medel samt via Institutionen för hälsovetenskap. Den forskningsinfrastruktur som under åren byggts upp i form av unika labbmiljöer, framgångsrika forskare, kompetent personal och ett nära samarbete med externa partner (offentliga, privata och idrottsrörelsen) är stark även med internationella mått mätt. Inicialt fanns professor Bengt Saltin med som gästprofessor vid Mittuniversitetet.

Om verksamheten

Verksamheten vid NVC kan delas in i sex delområden:

- FoU-centrum – nationellt och internationellt centrum med flertalet nätverk och stor närvaro av internationella gästforskare.
- Testarena – inom prestations- och folkhälsoområdet. Samarbete med Sveriges Olympiska Kommitté med flera.
- Träningscentrum – för elit- och vinteridrotter samt olika folkhälsoprojekt.
- Studentlaboratorier – med koppling till olika program och kurser vid Mittuniversitetet.
- VINNOVA-initiativet Peak Innovation – med fokus på prototyp- och produktutveckling samt framtagande av olika tjänstekoncept inom Performance Technology.
- KK-miljö – NVC är en av universitetets utvalda FoU-miljöer, som även ingår i ett samarbete med KK-stiftelsen.

På personalsidan har NVC utvecklats från knappt två tjänster år 2007 till drygt 40 anställda personer år 2012, varav hälften är seniora forskare.

Vid NVC bedrivs integrativ forskning inom fysiologi och biomekanik med nära koppling mellan forskare, tränare och elitidrottare. Verksamheten har på relativt kort tid utvecklats till ett internationellt nav för idrottsforskare inom vintersport. Internationella samarbetsprojekt pågår, med bland andra lärosäten i USA, Kanada, Tyskland, Italien, Österrike, Finland, Norge och Storbritannien.

NVC har stöd av Centrum för Idrottsforskning med en inriktning mot elitidrott och fokus på prestationsutveckling. I tillägg ger NVC:s nära samarbete med Sveriges Olympiska Kommitté (SOK) en naturlig koppling till att omsätta teori till praktisk tillämpning och idrottslig prestation. Härigenom har idrotten genom NVC fått en tydlig koppling till universitetet. Båda parter upplever att samarbetet gynnar dem, fast på olika sätt.

Teori och praktisk tillämpning

Inom NVC kunde man tidigt konstatera att längdskidåkningens sprint var en gren där forsknings- och utvecklingsarbete kunde bidra till att höja de idrottsliga resultaten.

Strategin gick bland annat ut på att ta ut explosiva tekniska åkare och träna dem till att bli uthålligare. NVC förespråkade även tidigt ett särskilt sprintlag med egen tränare och ett nära samarbete med forskning inom fysiologi och biomekanik. NVC utvecklade också ett antal områden:

- Analys av olika tävlingsbanor för att till exempel se vilka krav dessa ställer på åkarnas fysik och teknik.
- Teknik- och taktikanalys och specifik träning av de olika tekniker som är särskilt viktiga för att lyckas i sprint, exempelvis dubbelstakning och treans växel i fri stil. Analysera motståndarnas styrkor och svagheter för att optimera taktiken, likt det som är vanligt inom lagsport.
- Nya träningsformer med olika typer av modellträning och korta specialintervaller. Det visade sig vara ett effektivt sätt att utveckla snabbhet, styrka och teknik samt förmågan att åka fort när åkaren är trött.
- Uppvärmningen. Individuella upplägg som anpassades efter olika heat.

- Återhämtning. Olika intensiteter och arbetsformer prövades för att optimera dels återhämtningen, dels innehåll och timing av kost och vätska i samband med tävling.

Till Turin-OS 2006 utvecklades stakningen och den så kallade kängurustilen. För att bättre klara av branta och långa uppförsbackar utvecklade NVC olika träningsmodeller för att optimera den maximala syreupptagningen. Inför OS i Vancouver 2010 tog man även fram en så kallad *course simulator*. Då kunde de aktiva träna på samma banprofiler som kommande OS-banor på rullbandet i Östersund redan året innan OS genomfördes. NVC utvecklade dessutom en ny skidträkt för tävling i varmare temperaturer och ett nytt valljärn för att lägga på glidvalla. Inför OS i Sotji 2014 pågår ett innovativt utvecklingsarbete tillsammans med flera svenska spets- och högteknologiföretag. Målet är bland annat att använda modern sensortechnologi i form av trådlös dataöverföring, smartphones och avancerade kraftsensorer för att optimera prestation i olika partier av tävlingsbanorna för längdskidor och skidskytte.

SkadeFri – ett samarbete mellan Linköpings universitet och Friidrottsförbundet

Av Toomas Timpka & Jenny Jacobsson

Skadade friidrottare var en vanlig syn i mediebevakningen från OS 2008. Vändan av dessa skadade idrottsutövare blev frågor av nationell angelägenhet i många länder, däribland Sverige och Kina. Dessutom ledde det till ett offentligt ifrågasättande av tränings- och utbildningsmetoder samt brist på skadeförebyggande program. Debatten, som har fortsatt sedan dess, har väckt frågan om huruvida det finns vetenskaplig evidens för att träningsvolym och -belastningar inte är direkt eller indirekt skadliga för elitfriidrottare. Vid tiden för OS fanns ingen systematisk dokumentation av skademönstren inom svensk friidrott, varken på nationell nivå eller på klubbnivå. Situationen var inte bättre i andra länder. De fåtal vetenskapliga studier som fanns publicerade i internationella vetenskapliga tidskrifter byggde inte på någon konsekvent metodik, vilket gjorde att det inte gick att dra några generella slutsatser. Det fanns därför ett stort behov av att utveckla interventionsprogram baserat på en kontrollerad epidemiologisk övervakning som medger en detaljerad identifiering av individer och grupper i riskzonen, liksom av farliga miljöer. Forskargruppen för idrottssäkerhet vid Linköpings universitet tog sig an uppgiften. Utgångspunkten var att forskning kring effektiv skadeprevention

inom svensk elitfriidrott kräver samarbete med friidrottens organisationer och utövare, både för att förhindra lidande bland unga idrottare och för att stärka svensk friidrotts internationella konkurrenskraft.

Bakgrund

Elitidrottande har utvecklats från att vara en fritidsverksamhet till ett potentiellt livslångt yrke med avlönade anställningar (Polley 1998). En jämförelse med industrisamhällets etablering för mer än hundra år sedan är slående: dagens elitidrottare löper en tusenfaldigt högre skaderisk än vad en arbetare i industrin hade på den tiden. Mer än en av tre elitidrottare är dagligen frånvarande på grund av skador (Hawkins 2001; Jacobsson et al. 2011). I likhet med industriarbetarna vid förra sekelskiftet, saknar också dagens unga elitidrottsutövare vanligtvis regleringar eller avtal som förelägger förbund, klubbar eller det omgivande samhället ett säkerhetsansvar (Junge et al. 2004).

Moderna säkerhetsfrämjande program bör utformas utifrån ett totalperspektiv. De kräver att samtliga berörda aktörer förs samman med experter för att samla in och analysera data om olika säkerhetsproblem. Därefter måste resultaten presenteras för beslutsfattare med mandat och resurser för att vidta förebyggande åtgärder (Green & Krauter 1999). För elitidrotten tillkommer att verksamheten inte begränsas av traditionella geografiska gränser. Elitidrott utövas både i lokala klubbar och föreningar och i andra viktiga grupperingar som talanggrupper och landslag. Moderna transportmöjligheter, massmedier och internet ingår dessutom i den infrastruktur som bygger upp den socialt, snarare än geografiskt, definierade elitidrotten. Den gränsöverskridande karaktär som kännetecknar dagens elitidrott har beskrivits vara resultatet av två närbesläktade processer (Giulianotti & Robertson 2004): utvecklingen av elitidrott har lett till ökad globalitet, det vill säga ett ökat internationella utbyte. Samtidigt pågår en globalisering där den internationella elitidrotten måste anpassa generella normer till lokala förutsättningar. Utveckling av säkerheten inom elitidrott måste därför omfatta instanser på flera nivåer:

- Internationella idrottsförbund – där övergripande regler och normer för organiserad idrott behandlas.
- Nationella eller regionala idrottsförbund – där bland annat geografiskt specifika risksituationer kan tas upp, till exempel tävlingar i extrem värme eller kall väderlek.

- Idrottsföreningar – där den elitsatsande idrottaren kan få stöd i att införa fysiska, psykologiska och sociala säkerhetsåtgärder i sina rutiner för att undvika skador.

Men idrotten kan inte ensam hantera alla frågor som rör elitidrottarens säkerhet, då exempelvis problem relaterade till drogmissbruk och sexuella övergrepp måste hanteras även utanför idrottens beslutssystem. Ett säkerhetsfrämjande program inom elitidrott måste därför bilda kontaktytor mot det omgivande samhället på lokal och nationell nivå.

Ett forskningsprogram för säker och smart friidrott

Forskningsprogrammet SkadeFri bedrivs i samarbete mellan Linköpings universitet och Svenska Friidrottsförbundet, med antagandet att framgångsrik skadeprevention inom elitfriidrott bara kan uppnås om forskare, förbund, klubbar, och aktiva tillsammans skapar en förståelse för sammanhangen där skadorna uppkommer, liksom att interventioner grundas på vetenskaplig evidens (Finch 2006; Timpka et al. 2006, 2008). Friidrott är en populär global sport där internationella mästerskap anordnas för utövare från 17 års ålder. År 2010 representerade Internationella Friidrottsförbundet (IAAF) 212 nationella förbund (<http://www.iaaf.org>). Redan tidiga studier har visat att friidrott på elitnivå är förknippad med en tung skadebörda där underbensskador och överbelastningsrelaterade besvär dominerar (D'Souza 1994; Bennell & Crossley 1999). Överbelastningsskador är, till skillnad från akuta traumatiska skador, resultatet av upprepade mikrotrauman (Fuller 2005). Temporala modeller som beskriver förloppet av de patologiska förändringarna har nyligen tagits fram, till exempel för tendinopatii (Cook & Purdam 2009) och artros (Pollard et al. 2008). Enligt dessa modeller kan vävnadsförändringar vid överbelastningsskada illustreras längs ett kontinuum. Vid de tidiga reaktiva stadierna inom detta kontinuum kan en minskning av belastningen tillåta den skadade vävnaden att återgå till en tidigare nivå av struktur och kapacitet. Men vid senare degenerativa stadier finns liten kapacitet för reversibilitet av de belastningsinducerade förändringarna. Överbelastningsskador av den sistnämnda typen har beskrivits som kroniska, vilket kännetecknas av perioder av smärta som bara lindras tillfälligt genom minskad belastning eller stödjande åtgärder (Renström & Johnson 1985; Bahr 2009).

Från dessa utgångspunkter har vi med stöd från Centrum för idrottsforskning (CIF) utvecklat ett protokoll för epidemiologisk övervakning av skador i friidrott, argumenterat för dess design och rapporterat erfarenheter från införandet av en

webbaserad version (Jacobsson et al. 2010). Utmärkande för protokollet är att det möjliggör detaljerade analyser av överbelastningsskador, vilket kräver regelbunden insamling av självrapporterade data från utövaren. De självrapporterade skadetillfällena definieras tillräckligt brett för att täcka olika former av skador och belastningar. Dessutom, för att kunna tolka den självrapporterade uppgifterna epidemiologiskt, samlas en rad olika personliga data, inklusive en psykologisk profil, in från varje idrottare. Vi har därefter med hjälp av det webbaserade systemet genomfört en studie där vi observerade en hög skadeprevalens bland svenska elitfriidrottare (Jacobsson et al. 2011); den ettåriga förekomsten av skador som varar i mer än tre veckor var 43 procent (95 procents konfidensintervall: 37-49 procent), medan punktprevalensen var 35 procent (95 procents konfidensintervall: 30-41 procent). Nio av tio skador drabbade de nedre extremiteterna, dvs benen. De flesta av de registrerade skadorna var icke-traumatiska med gradvis insättande symptom, vilket indikerar ett samband med överbelastning.

En viktig utgångspunkt för forskningsprogrammet SkadeFri är således att all intervention, liksom implementeringen av olika säkerhetsprogram, måste bygga på en grundläggande förståelse för friidrottens unika kultur och miljö. Som ett första steg i en sådan process har forskargruppen bakom SkadeFri samlat de aktörer som har ett speciellt intresse för utveckla säkerhetsprogram samt tankar om hur överföring av framtagen kunskap kan ske praktiskt i verkliga idrottsmiljöer. Våren 2011 bjöd forskargruppen in till ett seminarium med syfte presentera aktuella resultat från den pågående forskningen inom svensk friidrott samt skapa en plattform för ett gemensamt ställningstagande till hur framtida implementering av preventiva åtgärder kan ske. Inbjudna var representanter från Svenska Friidrottsförbundet (styrelse, kansli, grenutvecklingsansvariga), Elitklubbsföreningen i friidrott, svensk Friidrottens Tränarförening, CIF, Riksidrottsförbundet (RF) och Sveriges Olympiska Kommitté (SOK). Seminariet resulterade i att en arbetsgrupp bildades, bestående av såväl forskare som representanter från de olika områdena inom svensk friidrott och RF med målsättning att gemensamt fortsätta arbetet för en säkrare friidrott.

De två första faserna i implementeringsprocessen genomförs under år 2012. Dessa faser omfattar aktuella metaanalyser av den vetenskapliga litteraturen samt utformning av utkast till riktlinjer för intervention i samråd med idrottsförbund, klubbar och aktiva. Samråden kommer att ske genom diskussioner i cirka 6–8 fokusgrupper med vardera 10–12 deltagare, som representerar en blandning av viktiga aktörer på nationell nivå och klubbnivå (till exempel idrottare, tränare, administratörer, första hjälpen och föräldrar).

I de två följande faserna kommer ett säkerhetsprogram som fokuserar på skador i de nedre extremiteterna att levereras till svensk friidrott. Det ska sedan utvärderas för att beskriva implementeringsprocesserna och identifiera stödstrukturer samt hinder för genomförandet av evidensbaserade säkerhetsinterventioner. En kluster-randomiserad kontrollerad studie kommer att genomföras, med särskilt fokus på att mäta räckvidd, effektivitet och varaktighet över tid för programmet. Studien kommer att fokusera på elitsatsande ungdomar samt vuxna elitfriidrottare och utformas i nära samarbete med Svenska Friidrottsförbundet.

Erfarenheter och kommentarer

Vår erfarenhet är att bristen på en fungerande skade- och incidentregistrering, som kan tillhandahålla relevanta data om skadors art och uppkomst, är en viktig orsak till avsaknaden på samlade angreppssätt för skadeprevention inom svensk elitidrott. Lagidrotter som fotboll och i viss mån ishockey utgör här undantag. Programmet SkadeFri, med en webbaserad veckodagbok och skadeformulär, är ett första steg inom svensk friidrott mot att systematiskt kunna följa skadeförekomsten över tid och även möjliggöra jämförelser med andra idrotter. För att kunna uppnå ett effektivt resultat från säkerhetsarbetet är det viktigt att skapa en gemensam skadebild för att kunna förebygga nya skador, men även för att adekvat kunna stödja dem som redan drabbats av skador. I våra första analyser från studierna framkommer att svensk friidrott har en stor andel skador relaterade till överbelastning. Den här skadetyper anses möjlig att förebygga, dels genom att balansera den idrottsspecifika träningen med återhämtning, dels genom direkt riktade preventionsprogram. Redan tidiga studier har visat att skaderegistreringen är en central komponent vid förebyggandet av idrottsskador (van Mechelen 1997). En systematisk epidemiologisk kartläggning inom idrottsförbunden skulle kunna fånga upp alla typer av skador parallellt med data om exponering bland alla utövare under olika aktiviteter (tävling och träning). Därmed skulle det bli möjligt att göra jämförande analyser av den reella skaderisken. Internationella erfarenheter (Finch 2011a) visar att en bred registrering av skador i kombination med regelbunden återkoppling till ledare och utövare ökar motivationen och därmed möjligheterna att införa utbildningsprogram och att få till stånd policyförändringar.

Trots att det är välkänt att en avvägd och evidensbaserad användning av både aktiva (påverkan av utövarens beteende) och passiva preventionsstrategier (påverkan på utrustning och miljö) har bäst effekt om man ska uppnå en bestående minskning av antalet skador, är det få som anammat denna princip i praktiken. I systematiska genomgångar av erfarenheterna från förebyggandet av idrottsskador

konstateras det att få projekt har angripit idrottsskadeproblemet från ett praktiskt implementeringsperspektiv (Finch 2011b). Svårigheter med att föra ut kunskap från forskningen i praktiken kan vara en anledning till det, medan förbiseendet av den upplevda tryggheten är en annan (Nilsen 2004). Både underskattning och förnekande av skaderisker kan via olika mekanismer vara negativt för idrottsutövare och organisationer. Därför är det bra med en samverkan mellan de organisationer och myndigheter som medverkar till eller har intressen i elitidrott. I utvecklingen av dylikt säkerhetsfrämjande arbete inom svensk idrott kan erfarenheter och metodik utnyttjas från Safe Sports International, ett internationellt nätverk för idrottssäkerhet (Finch 2006; Timpka et al. 2006, 2008).

Sammanfattnings har vi utvecklat ett ramverk som kan användas av svenska idrottsförbund för utveckling och utvärdering av skadepreventiva program samt efter vidareutveckling även för andra säkerhetsstrategier, som förebyggande av sexuella övergrepp och läkemedelsmissbruk. Färre skador och ökad trygghet skulle stimulera fler ungdomar att satsa på en elitkarriär. Därtill skulle färre elitsatsande individer tvingas sluta i förtid. Vår erfarenhet är att både idrottsutövare och de samhällsinstanser som organiserar och reglerar idrottsutövandet ges möjlighet att påverka utformningen av skadeförebyggande strategier genom en anpassad process. Kontaktnät byggs upp mellan idrottsorganisationer, hälso- och sjukvården och andra centrala aktörer. Inom forskargruppen avser vi även fortsättningsvis att:

- med hjälp av registrering av skador och psykosociala incidenter få kunskap om dessa problem bland elitidrottsutövare i olika åldersgrupper och olika idrotter
- tillsammans med nationella idrottsförbund initiera organisatoriska lärandeprocesser där preventiva åtgärder anpassade för att åstadkomma bestående säkerhet och trygghet inom idrotten tas fram och utvärderas.

Ytterligare kunskap behövs om hur vi ska nå dem som har mest nytta av framtida åtgärdsprogram, förstå vad som gör att programmen tas upp och implementeras samt insikt i hur man kan upprätthålla varaktigheten i programmen. Formen för ett sådant arbete och hur det ska utvärderas finns beskrivet i en modell som har använts inom hälsovetenskap och som har anpassats för att möta idrottens behov (Finch 2011c). Den modellen kommer att introduceras och användas i det fortsatta säkerhetsarbetet inom svensk friidrott.

Svenska Fotbollförbundets utbildnings- och forskningsmiljö

Av Johan Fallby & Helena Andersson

Redan år 2004, då Johan Fallby anställdes med hjälp av medel från EU för att genomföra ett forskningsprojekt kring karriärövergångar, fanns tankar på hur ett samarbete mellan Svenska Fotbollförbundet (SvFF) och lärosäten skulle kunna se ut. Projektet *Fenomenet karriärövergång* ledde fram till en bok *Spelarutveckling – ett helhetsperspektiv* (Fallby; 2006), som används exempelvis i dagens tränarutbildning. Den dåvarande ansvarige för spelarutbildning inom SvFF skissade på idéer för att bygga upp en grupp med forskningsanknytning inom förbundet. Tanken var att ha forskningskunniga personer inom flera idrottsvetenskapliga områden anställda på SvFF för att undersöka frågor som kunde utveckla svensk fotboll.

Grundidén var att generera forskningsfrågor som hade verklig förankring i behov som finns inom svensk fotboll och knyta kontakter med lärosäten och enskilda forskare för att skapa möjligheter till forskning som kan utveckla svensk fotboll. Dessutom är kopplingen till tränar- och spelarutbildning en viktig del. Den tredje delen, tillämpning, finns också med som en del av tjänsterna.

Anställda med forskningsanknytning

På SvFF finns i dag två anställda med forskningsanknytning: Helena Andersson, som är anställd på 70 procent som riksinstruktör i fysiologi, har disputerat i ämnet medicinsk vetenskap med inriktning medicin/fysiologi på Örebro universitet. Johan Fallby som är anställd som riksinstruktör i beteendevetenskap, är fil.kand. i psykologi med inriktning idrott samt doktorand vid Stockholms universitet (vilande). Fallbys tjänst är ett samarbete med Högskolan i Halmstad. Han är även grundutbildad KBT-psykoterapeut.

SvFF:s medicinska kommitté

Ledamöterna i SvFF:s medicinska kommitté består av förtroendevalda experter (läkare, professorer och sjukgymnaster) inom områdena fysiologi, medicin och beteendevetenskap. Medicinska kommitténs målsättning är att med fysiologisk, medicinsk och beteendevetenskaplig metodik, byggd på vetenskaplig grund och deltagande i fotbollsrörelsens utbildningsverksamhet medverka till att höja fotbollens kvalitet. Kommittén har regelbundna möten under året där ledamöterna

diskuterar aktuella frågeställningar inom fotbollsrorelsen. Varje år arrangeras även en idrottsmedicinsk konferens som riktar sig till landets medlemmar i Fotbollsläkarföreningen och Fotbollsjukgymnastiska föreningen.

Verksamhet

Spelarutbildning

På SvFF:s centrala landslagsläger för pojkar och flickor 15–19 år får spelarna en grundläggande utbildning i bland annat ämnesområdena idrottspsykologi och idrottsfysiologi (inklusive kost). Syftet är att spelarna ska få kunskap för att till en viss del kunna påverka sin egen utveckling som fotbollsspelare, oavsett vilken tränare och träningsmiljö de har. De får kunskaper om vad som krävs för att bli spelare på elitnivå.

Utbildningsmaterial i idrottspsykologi/fysiologi har även tagits fram av SvFF för de nya NIU-gymnasierna i kursen Tränings- och tävlingslära II.

SvFF har en egen spelarutbildningsplan, där de idrottspsykologiska/fysiologiska kraven har arbetats fram av RI psykologi/fysiologi. SvFF arbetar även i nuläget fram en spelar-utbildningsplan för yngre spelare som ska kunna användas i distrikten.

Tränarutbildning

På de högre utbildningsnivåerna i den reguljära tränarutbildningen, avancerad nivå och PRO-nivåerna (motsvarande steg 3 och 4), har material utvecklats i samarbete med forsknings-ansvariga som dessutom deltar i olika kursmoment.

Tränarutbildningen på lärosäten

SvFF:s tränarutbildning (stegutbildning) ges i samverkan med flera högskolor och universitet, såsom Högskolan i Gävle, Göteborgs universitet, Högskolan i Halmstad och Gymnastik- och idrottshögskolan i Stockholm. I kursen blandas SvFF:s eget utbildningsmaterial med mer djupgående akademisk litteratur från lärosätenas kurser. Det innebär att studenterna och blivande tränare får en djupare kunskap om de olika områden som finns med i tränarutbildningen tillsammans med en säkerställd praktiskt fotbollskunskap från SvFF och dess instruktörer. Tränarkurserna berättigar till diplomering enligt UEFA:s riktlinjer för fotbollstränare.

Webbplats

Framöver kommer SvFF på sin webbplats (www.svenskfotboll.se) att bland annat publicera de uppsatser som genomförts i samarbete med lärosäten, länkar till vetenskapliga artiklar och böcker med mera. Ambitionen är att webbplatsen på sikt ska öka intresset för vetenskaplig kunskap i fotbolls-Sverige.

Aktuella forskningsprojekt

Knäkontrollprojektet

Samarbete mellan Folksam, Linköpings universitet och SvFF.

Knäkontrollprojektet initierades år 2008 av SvFF och Folksam. Syftet var att utbilda fotbollstränare, ledare, föräldrar samt spelare i hur man kan träna knäkontroll. Det har som målsättning att förebygga knäskador hos flickspelare från tolv år och uppåt. Projektet kopplades samman med forskare från Linköpings universitet (Markus Waldén och Martin Hägglund) och är den hittills största vetenskapliga undersökningen i världen med syfte att förebygga skador inom idrott.

Resultaten visar att gruppen som tränade knäkontroll hade en betydligt lägre risk (två tredjedelar) att drabbas av främre korsbandsskada än kontrollgruppen. Spelare som tränade programmet minst en gång i veckan under säsongen drabbades dessutom bara av hälften så många akuta knäskador totalt sett, inklusive knäskador som uppstått utan kontakt med annan spelare och svåra knäskador med mer än fyra veckors frånvaro från spel. Studien har i dag resulterat i att planering för implementering av knäkontroll i större skala pågår inom fotbollen i Sverige.

Forskningsstudie på målvakter

Samarbete mellan Nationellt vintersportcentrum (Mittuniversitetet), SOK och SvFF.

Under året 2011 genomfördes en forskningsstudie under namnet *Effekt av bilateral skillnader på prestation och skadehistorik inom damfotbollsmålvakter på elitnivå*. Studien är unik eftersom ingen tidigare forskning har genomförts på enbart dammålvakter.

Syftet med studien är: 1) att beskriva hur en elitmålvakt ser ut anatomiskt och fysiologiskt, det vill säga längd, vikt, kroppssammansättning, syreupptagningsförmåga, styrka och kraft, 2) att undersöka effekten av styrka och power på rörelse under hög intensitet, och 3) att undersöka hur skillnader i höger och vänster sida av kroppen kan ha påverkat spelarens skadehistorik.

Psykisk hälsa och välmående i svenska fotbollsakademier

Samarbete med Högskolan i Halmstad.

Under år 2010 genomfördes en pilotstudie i kring fotbollsspelande pojkar (786 stycken) och deras upplevelse av psykisk hälsa och välmående. Preliminära resultat från studien visar att akademispelare inte visar signifikanta skillnader vad gäller subjektivt upplevd psykisk hälsa och välmående i jämförelse med fotbollslag med breddspelare (spelare som tränar mindre än akademilagen) eller en population av skolelever i sjätte och nionde klass. Studien kommer att utökas under år 2012 och följa både flickor och pojkar i minst fyra föreningar longitudinellt under fyra år (från 15 till 19 år) genom akademisystemet. Syftet är att undersöka deras psykiska hälsa och välmående, psykologiska utveckling samt prestation. Projektet är i inledningsfasen efter avslutad pilotstudie.

Psykologi och skadeforskning

Samarbete med Högskolan i Halmstad.

I ett projekt drivet av professor Urban Johnson undersöks de psykologiska faktorernas betydelse för att undvika skador genom att förebygga dem. I projektet finns även doktorand Andreas Ivarsson. Projektet pågår med bland annat longitudinella studier.

Passion, motivation, självförtroende och fotboll

Samarbete med Karlstad universitet.

Motivation är en av de viktigaste faktorerna för att utveckla talang som forskningen i dag känner till, och ett nytillskott i den idrottspsykologiska forskningen är begreppet passion. Under år 2010 har data samlats in på ungdomslandslagsspelare och fotbollsspelande ungdomar för att påvisa samband mellan exempelvis prestation, självförtroende och passion. Projektet är pågående i samarbete med Henrik Gustafsson vid Karlstad universitet.

Fotbollens talangsystem

Samarbete med Umeå universitet.

I ett projekt som leds av Tor Söderström, docent i pedagogik, undersöks SvFF:s systemmässiga organisation kring talangutveckling i samarbete med SvFF. Huvudsyftet är att under år 2011 undersöka hur specialidrottsdistrikten arbetar och organiserar talangverksamheten för flick- och pojkspelare i Sverige och hur det systemet påverkar den idrottsliga framgången.

Övriga projekt och verksamheter

Idrottspsykologiskt nätverk

Under år 2009-2010 byggdes ett idrottspsykologiskt nätverk upp som ska ge evidensbaserat stöd till svensk fotboll. Gruppen består av akademiskt utbildade personer (minimum kandidatexamen i idrottspsykologi eller motsvarande ämne) som ska arbeta med tillämpning (rådgivning och terapi), utbildning och forskning i svensk fotboll. Medlemmarna i nätverket har utbildningsbakgrunder som exempelvis leg. psykolog, grundutbildad KBT-inriktad psykoterapeut, professor i psykologi, PhD i psykologi/idrott eller magisterutbildad i psykologi med inriktning idrott.

Handledning

Cirka tio D-uppsatser och 20 D-uppsatser med fotbollsinnehåll har handletts i idrottspsykologi vid Högskolan i Halmstad. I samarbetet med högskolan blir studenter erbjudna att arbeta med frågeställningar som SvFF lyfter fram som intressanta. Studenten erbjuds också hjälp att komma i kontakt med relevanta populationer för att genomföra undersökningen. Johan Fallby fungerar som biträdande handledare för att stötta processen och hjälpa studenten till en uppsats som kan ge praktiska implikationer för svensk fotboll.

Dessutom har det funnits möjlighet för doktorander att få hjälp på liknande sätt som ovan. Dock har det då mest handlat om stöd för att hitta rätt vid olika inledande metodologiska faser, utveckling av frågeställningar eller kontakt med undersökningspopulationer.

Framtida utvecklingsmöjligheter

Tjänsterna är i ständig utveckling. Här följer några frågeställningar och visioner som man kan behöva överväga och föra diskussioner kring i framtiden:

- I dagsläget ingår inte SvFF:s forskningsverksamhet i det samlade elitstödet. I framtiden kan det vara intressant att diskutera om att även öronmärka pengar i elitstödet till forskning som sker i samverkan mellan specialidrottsförbunden och lärosätena. SvFF har i dag ett forskningsanslag på totalt 75 000 kronor som fördelas ut av Medicinska kommittén inom SvFF. Syftet med medlen är att stimulera pilotstudier och hjälpa till att starta forskningsprojekt inom svensk fotboll.

- Oavsett storlek på specialidrottsförbund är det ofta de dagliga uppgifterna som tar överhanden. Det innebär att det trots goda förutsättningar är svårt att få tid till att bedriva forskning i den utsträckning som vore önskvärt. Idrottsförbunden upplever alltså samma svårigheter som lärosätena ofta vittnar om.
- Det är viktigt att ha en direkt anknytning till ett lärosäte, bland annat eftersom det finns mer av koncentrerad kunskap där och att forskningsanslag söks i samarbete med dem. Men samtidigt är det väsentligt att specialidrottsförbundet äger frågorna. Ofta har SvFF upplevt att om forskningsförfrågan kommer utifrån så blir avtrycket i fotbollen svagt. Med nuvarande upplägg har dock behov definierats inom fotbollen, varför nya rön direkt kan appliceras i till exempel tränarutbildning eller speciella insatser i utvecklingen av svensk fotboll.
- Det finns ingen etablerad tradition av att bedriva forskning inom idrotten, utan anslagen från förbunden är generellt små eller obefintliga, vilket även inkluderar SvFF. Problemet är klassiskt, men utomlands finns exempel på stora forskningssatsningar. I fotbollsvärlden sker det i till exempel Norge, England och Nederländerna och i ett ökande antal professionella föreningar. Här behöver sannolikt svensk idrott med Riksidrottsförbundet i spetsen kraftsamla för gemensamma insatser.
- Avsaknaden av tradition för forskning inom SvFF gör att det inte alltid finns utarbetade rutiner för att använda den kunskap som genereras, trots att två anställda har erfarenhet av dessa frågor. Problem kan uppstå i två riktningar. Dels kontaktas inte forskningskompetensen inom förbundet, även om det finns behov av det, dels når inte befintlig kunskap från forskningsbaserade studier ut i rörelsen. Ledtiden är lång från att den praktiska frågan ställs till dess att svaret från forskningsprojekten kommer.
- För att förstärka och på sikt klara av att bygga en forskningsmiljö inom SvFF har förbundet idéer om att försöka samarbeta med lärosäten kring doktorander. Dessutom skulle det vara önskvärt att utvidga antalet vetenskapligt kunniga personer inom andra idrottsvetenskapliga discipliner på SvFF. Målet skulle kunna vara att själv ha en forsknings- och utvecklingsavdelning (FoU) med forskningskompetens på 5–6 personer i tvärvetenskapliga projekt.

Malmö Idrottsakademi

Av Jan-Olov Jakobsson

I Malmö finns sedan länge ett inarbetat system av riksidrottsgymnasier och regionala idrottsgymnasier. Under 1990-talet väcktes idén om att det borde finnas en struktur och en fortsättning för eleverna även efter det att de hade avslutat sina studier på gymnasiet. Det diskuterades livligt bland idrottsgymnasietränarna vid möten och informella träffar. Steget från junior till senior är en svår karriärövergång, vid vilken de flesta avgångseleverna blir lämnade åt sitt öde efter flera års stöd under den trygga gymnasietiden. Följden blir att många talanger väljer att sluta innan de nått sin topp som elitidrottare. Mot den bakgrunden formades en vision om att skapa ett idrottsuniversitet. Idén bemöttes positivt av Skånes idrottsförbund som lämnade en motion till Riksidrottsförbundets (RF) Riksidrottsmöte år 2001 om förbättrade möjligheter att på eftergymnasial nivå kombinera elitverksamhet med studier. Svenska Golf förbundet motionerade i samma ärende. Följden blev att Riksidrottsmötet tillsatte utredningen *Elitidrott och studier* år 2001.

Under ett flertal möten mellan med Malmö Idrottsgymnasier, Skåneidrotten, Elitidrottscentrum syd (EIC syd) och Malmö högskola åren 2001–2003 konkretiserades idén om Malmö Idrottsakademi (MIA) och visionen att skapa en struktur med studier och elitidrott med devisen ”från idrottsklass till världsklass”. Det formella bildandet av MIA skedde därefter i juni 2003 på ett möte med representanter för, förutom ovan nämnda, även specialidrottsförbund, utbildningsförvaltningen och fritidsförvaltningen i Malmö stad samt Malmöidrottens samorganisation. EIC syd blev utsett att leda och administrera satsningen. En projektgrupp med representanter för de olika parterna tillsattes. En avsiktsförklaring skrevs mellan parterna, en styrelse tillsattes och MIA startade ett antal kluster som till exempel MIA elit och MIA utbildning.

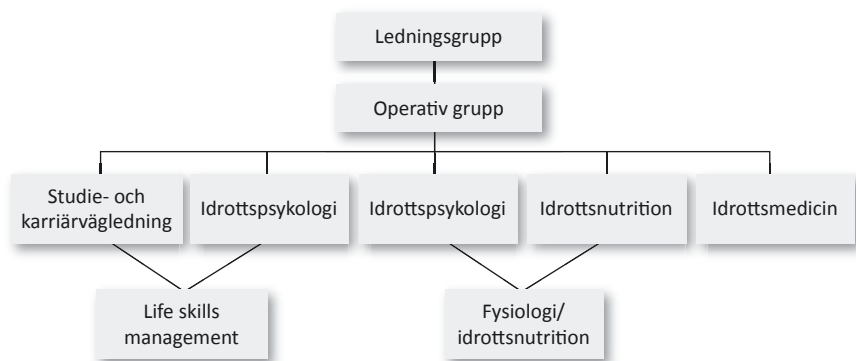
Hösten 2003 redovisade RF utredningen *Elitidrott och studier*, och året efter startade ett antal eftergymnasiala projekt. MIA och EIC syd fick 800 000 kronor för att tillsammans under perioden juni 2004–juni 2006 pröva en modell att bygga upp, etablera och utveckla en klusterstruktur med tillhörande stödsystem. Med resurserna som hade avsatts till pilotprojektet gavs en möjlighet att pröva MIA som modell. Projektgruppen byggde upp ett nätverk och anlidade personer med kompetens inom följande områden: studie- och karriärvägledning, idrottspsykologi, idrottsfysiologi, idrottsnutrition och idrottsmedicin. Valet av kompetensområden grundade sig på RF:s och Sveriges Olympiska Kommittés (SOK) stödfunktioner. Gruppen tittade också på hur Team Danmark byggt upp sin organisation

med stödfunktioner. På våren 2005 erbjöds elitaktiva för första gången att söka MIA:s stipendium och efter granskning av respektive specialidrottsförbund blev 20 elitidrottare antagna som MIA-stipendiater. Stipendiet innebar att de aktiva fick medel för att ta del av de olika kompetensområdena. Efter ett år utvärderades projektet och redovisades i juni 2006 till RF.

RF valde därefter att inte ge något fortsatt ekonomiskt stöd, men parterna i MIA beslutade sig trots det för att arbeta vidare med konceptet. Ett visionsdokument med en begäran om att få resurser till att utveckla MIA lämnades in till Malmö stads utbildningsnämnd. Nämnden beslutade därefter att årligen öka budgeten till verksamheten.

Organisation och samverkanspartner

Sedan år 2008 är Malmö stads utbildningsförvaltning huvudman för MIA. Verksamheten bedrivs i nära samarbete med fritidsförvaltningen och Hyllie stadsdelsförvaltning, Skåneidrotten, Malmö högskola och Lunds universitet där samarbetet är reglerat med avtal.

Figur 3. Malmö Idrottsakademis organisation.

I ledningsgruppen sitter: utbildningsdirektören, fritidsdirektören, prefekten för idrottsvetenskapliga enheten vid Malmö högskola, förbundschefen för Skåneidrotten och professorn för avdelningen för klinisk fysiologi vid Skånes universitetssjukhus. I den operativa gruppen sitter en representant från utbildningsförvaltningen, Skåneidrotten och Malmö högskola.

MIA disponerar följande resurser för budgetåret 2012:

- Malmö stad satsar cirka 3 miljoner kronor. Pengarna används till personal som samordnare och kompetenspersoner, lokaler, utrustning, stipendier med mera.
- Malmö högskola satsar personella resurser motsvarande en halvtidstjänst.
- Skåneidrotten satsar personella resurser motsvarande en tjänst på 25 procent.
- Avdelningen för klinisk fysiologi bidrar med lokaler och personal som bland annat utför vissa idrottsfysiologiska tester.

Arbetet med elitidrottsstöd

MIA:s vision är att vara en av landets mest attraktiva idrottsmiljöer, beläget på Stadionområdet i Malmö. Verksamhetsidén är att vara ett ledande kompetenscentrum för prestationsidrott – aktiva, tränare, föreningar, specialdistriktsförbund och specialidrottsförbund – där kvalitativ kompetens vilar på vetenskaplig grund och beprövade erfarenheter.

MIA ska:

- skapa en modell för långsiktig prestationsutveckling där alla medarbetare arbetar med ett holistiskt perspektiv
- arbeta systematiskt och målinriktat med att utveckla verksamheten och öka resurserna i form av ekonomi, kompetenspersoner, lokaler och utrustning
- arbeta i nära samarbete med aktiva, tränare, föreningar och specialidrottsförbund
- stödja och hjälpa stipendiaterna i deras prestationsutveckling
- stödja och hjälpa tränarna med att utveckla idrotten
- erbjuda en möjlighet för ungdomar att satsa på utbildning och idrott från grundskolan till högskola/universitet, det vill säga en röd tråd från idrottsklass till världsklass. Idrottaren ska ha en utbildning eller ett arbete att falla tillbaka på efter avslutad elitidrottskarriär.

På lång sikt är MIA:s mål dessutom:

- att vara en av de ledande idrottsakademierna i landet
- att som kompetenscenter samverka med Malmö högskola och Lunds universitet om ett av RF certifierade idrottsuniversitet
- att utvecklas till ett regionalt center med stöd av RF och SOK.

I dag erbjuder MIA:

- lokaler för styrketräning, testning och utbildning på Stadionområdet i Malmö
- rådgivning, utbildningar och tester inom studie- och karriärvägledning, idrottspsykologisk rådgivning, idrottsfysiologi och idrottsnutrition
- idrottsmedicinsk service i form av läkare, sjukgymnaster och massörer i samarbete med framför allt Kulans Idrottsskadecenter och Centrum för Idrott och Hälsa
- stipendier till 48 idrottare i landslagsklass som gått ut gymnasiet
- resurser för tränarna och eleverna vid Malmö idrottsgrundskola och Malmö idrottsgymnasium
- samverkan, erfarenhetsutbyte och fortbildning för berörda tränare
- samarbete med Malmö högskola, Lunds universitet och Halmstads högskola via verksamhetsförlagd praktik för idrottsstudenter och aktivitetsnära forskning och utvecklingsmöjligheter.

MIA:s stipendium

MIA-stipendiet kan sökas senast den 1 juni varje år och gäller i ett år. Kriterierna för att få stipendium är att den sökande:

- bor i Malmö eller tränar och tävlar för en Malmöförening
- har idrottsliga meriter på landslagsnivå eller motsvarande
- satsar fullt ut på prestationsutveckling i sin idrott
- har gått ut gymnasiet.

En av grundtankarna med stipendiet är att överbrygga karriärövergången från junior till senior, där stipendiaten kan satsa heltid på sin idrott eller kombinera elitsatsningen med studier eller arbete. En lista på sökande kandidater skickas till förbundskapten eller motsvarande person i berörda specialidrottsförbund för rangordning av de sökande. Sedan bestämmer MIA:s operativa grupp antalet stipendiater från varje idrott. Stipendiet för 2011/12, som är på 25 000 kronor, har delats ut till 48 idrottare (21 kvinnor och 27 män) från 18 olika idrotter. Fyra är lagidrottare och övriga individuella idrottare. Pengarna ska användas till elitidrottarens prestationsutveckling. Efter det att en idrottsaktiv har utsetts till stipendiat genomförs ett planeringsmöte med elitidrottaren, tränaren och en representant för MIA:s operativa grupp om hur stipendiet bäst kan användas för att underlätta satsningen och utveckla elitidrottaren. I stipendiet ingår Folksamns elitidrottarsförsäkring under ett år, resebidrag till träningsläger och internationella tävlingar

och träning i MIA:s styrkelokal. Stipendiaten får också använda sig av stödfunktionerna, där varje aktivitet som till exempel en styrketest eller ett samtal med idrottspsykologisk rådgivare motsvarar en kostnad som dras från stipendiet.

På Stadionområdet i Swedbank Stadion finns även Malmö idrottsgrundskola med 150 elever och Malmö idrottsgymnasium med 350 elever. På Idrottsgymnasiet finns två Riksidrottsgymnasier och 16 nationellt godkända idrottsutbildningar. Skolverksamheten stöts också med MIA:s resurser i form av lokaler, utrustning och kompetenspersoner.

MIA samarbetar med elitföreningarna i följande lagidrotter: HK Malmö elitserielag i handboll (herrar), Malbas basket division ett (herrar), Malmö FBC innebandy division ett (herrar och damer), MIF Redhawks ishockey, LdB FC allsvenskan fotboll (damer) och Malmö FF allsvenskan fotboll (herrar). Lagen har då tillgång till styrkelokal, testverksamhet och vissa kompetenspersoner.

MIA samverkar också med olika specialidrottsförbund där exempelvis Svenska Badmintonförbundet får ekonomiskt bidrag för ett nationellt badmintoncenter beläget i Malmö. Övriga specialidrottsförbund som MIA samarbetar med är Svenska Friidrottsförbundet, Svenska Handikappidrottsförbundet (goalboll) och Svenska Gymnastikförbundet.

Reflektioner kring effekterna av vårt arbete

I slutet av varje stipendieperiod uppmanas de elitaktiva att besvara en enkät om MIA:s verksamhet. Kortare muntliga utvärderingar görs också med tränaren och stipendiaten i samband med planeringsmöten. Resultatet av dessa utvärderingar visar att stipendiaterna är mycket nöjda med verksamheten. När de exempelvis i enkäten ombeds att ge ett helhetsbetyg på hur väl MIA uppfyller deras behov och förväntningar, blir genomsnittsbetyget 4,39 på femgradig skala. Även tränarna är över lag positiva och menar att MIA är av stor betydelse för de aktivas satsningar.

I utvärderingarna framgår även att framför allt elitidrottare i individuella sporter har behov av en gemenskap och en samhörighet med andra elitidrottare i samma situation. De känner att MIA:s stipendium, möten och samlade lokaler till viss del kan tillgodose det behovet. Många av stipendiaterna uttrycker också att det sparar mycket dyrbar tid att få hjälp med till exempel tester i Malmö, i stället för att resa till Stockholm för att genomföra dem där.

Etableringen och uppbyggnaden av MIA som ett kompetenscenter med en fysisk plats på Stadionområdet centralt i Malmö har ökat tydligheten för verksamheten. MIA har visat att det finns ett stort behov av ett lokalt stöd för specialidrottsförbund, föreningar, tränare och elitidrottare. Utvärderingarna om MIA visar att stipendiaterna och tränarna ser MIA som ett viktigt komplement, exempelvis till det stöd som specialidrottsförbunden ger till sina landslagsidrottare i form av förbundstränare, stöd till träningsläger, internationella tävlingar och mästerskap. MIA är också det ett komplement till det som elitidrottarens förening erbjuder i form av en bra tränare, bra anpassade träningsmöjligheter i den egna idrotten och stöd till tävlingar och läger. Att MIA:s stödfunktioner finns i en samlad miljö gör det möjligt för en elitidrottare att snabbt komma till en kompetent person och få hjälp och service, och att ha tillgång till en idrottsmiljö vars mål är att stimulera och stötta elitidrottaren att utvecklas och nå sina mål.

MIA-modellen visar tydligt att det behövs lokala/regionala prestationsmiljöer. Skulle MIA kunna ingå som en del i ett genomtänkt, systematiserat och målinriktat elitstödsystem i svensk idrott skulle denna samordning av lokala och centrala resurser kunna öka i omfattning, och kvalitén på kompetensstödet till kärnverksamheten för en elitidrottare skulle nå till en annan nivå än den gör i dag. Med kärnverksamhet menar vi det arbete som tränaren och elitidrottaren gör i vardagen i sin hemmiljö. RF bör ge stöd både ekonomiskt och kompetensmässigt till några lokala prestationsmiljöer i Sverige. Samverkan bör ske dels med en struktur där kompetenspersoner kan fortbilda sig och utbyta erfarenheter inom alla kompetensområden som är väsentliga för elitidrottarens prestationsutveckling, dels en modell där medel (från specialidrottsförbunden, SOK:s topp- & talangprogram samt RF:s Elitidrottarstipendium) styrs till de aktiva genom de olika prestationsmiljöerna. De aktiva kan testas och få hjälp av kompetenspersoner i sin närhet och i sin prestationsmiljö i stället för att behöva resa till andra orter. Det sparar både tid och resurser för de enskilda aktiva såväl som för specialidrottsförbunden och RF. Det ger också en möjlighet för ett specialidrottsförbund att samarbeta med det kompetenscenter som lämpar sig bäst för att utveckla den egna idrotten. Förbundet kan skapa ett landslagscenter, det vill säga en ort med optimala möjligheter för träning och utveckling. RF och Centrum för idrottsforskning borde göra det möjligt för ett specialidrottsförbund att söka medel för projekt i samverkan med högskolorna, universiteten och prestationsmiljöerna.

Tanken med idrottsuniversitet är god, men bör kopplas till en prestationsmiljö som till exempel MIA. Det gör att vardagen kan fungera optimalt i alla delar för elitidrottare i olika åldrar – från idrottsklass till världsklass.

KVITL KÖPEN
• LASAGNE
• EGG LASAGNE
• DAGENS SALLAD
• BAKAD POTATIS
• FOKAZEN OCH KÖRNINGAR
• FOKAZEN OCH SALLAD
• HEMMADE TÄTER
VÄLKOMNA

7. Perspektiv på statlig elitidrottspolitik

Av Johan R Norberg

Vad bör staten göra på elitidrottens område?

I svensk idrottspolitik är relationen mellan idrottsrörelsen och staten uppbyggd kring ett olösligt dilemma (jfr Norberg 2004). Å ena sidan är båda parter överens om att idrottsrörelsen ska vara en obunden folkrörelse som självständigt utformar sin verksamhet. Ur det perspektivet ska statens idrottsstöd snarare uppfattas som en hjälpande hand än en politisk strategi för att styra och påverka idrotten i en eller annan riktning. Å andra sidan måste det alltid finnas mål och principer som reglerar hanteringen av offentliga medel. Av detta följer att statens stöd till idrotten med nödvändighet måste innehålla vissa styrande inslag. Den svenska idrottspolitikens konkreta utformning kan därför närmast beskrivas som ett komplext vågspel där idrottsrörelsens självständighet markerats genom att Riksidrottsförbundet (RF) givits stort inflytande över fördelningen och administrationen av statens idrottsstöd – men där statens behov av styrning har säkerställts genom att den offentliga idrottspolitikens övergripande mål och riktlinjer fastslagits i en särskild förordning (1999:1177) om statsbidrag till idrottsverksamhet.

Dilemmat är särskilt tydligt på elitidrottens område. Sedan år 2009 har regeringens förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet kompletterats med formu-

ringen att medel även får ”stödja verksamhet som stärker idrottsutövares internationella konkurrenskraft”. Nyordningen kan ses som ett viktigt och principiellt erkännande av elitidrotten som självständig kulturyttring inom ramen för statens samlade idrottspolitik. Men samtidigt är det ett mål som är ytterst vagt formulerat. Först och främst preciseras inte motiven bakom statens elitidrottsstöd. Den exakta formuleringen är till och med att elitverksamhet *får* stödjas – men inte att det *ska* eller *bör* stödjas. Till detta kommer att staten överlåtit till RF att själv avgöra hur det nya elitidrottsmålet ska förverkligas samt att ansvara för fördelning och prioritering av resurser. Slutsatsen blir följaktligen att staten sedan år 2009 visserligen markerat elitidrottens ställning i svensk idrottspolitik – men utan att samtidigt precisera vad staten vill uppnå på elitidrottens område (jfr SOU 2008:59). För idrottsrörelsen har detta skapat stor handlingsfrihet i bidragshanteringen. Men det är samtidigt en politik som riskerar att leda till konflikter och oklarhet inom idrottsrörelsen när olika intressen, principer och ändamål ställs mot varandra. Därtill begränsas möjligheten att i efterhand följa upp statens idrottspolitiska mål.

Syftet med det här kapitlet är att mer principiellt diskutera statens roll i svensk idrottspolitik. Utgångspunkten är att elitidrott i dag har status som ett särskilt mål i statens idrottspolitik – men att det alltjämt saknas förtydliganden när det gäller elitidrottspolitikens syften, ambitionsnivåer och prioriteringar. En första målsättning är därför att synliggöra viktiga men svårbedömda frågor och avväganden när det gäller statens roll och ansvar i svensk elitidrottspolitik. En andra målsättning är att uppmuntra till fördjupad debatt. Jag kommer därför inte bara att redovisa ett antal olika perspektiv på vad staten bör göra inom elitidrottens område. Jag kommer även att argumentera för att vissa ståndpunkter är mer rimliga än andra.

Teoretiska utgångspunkter

I analyser av politiska ståndpunkter kan många och vitt skilda teorier och analysmodeller användas. I det här kapitlet är utgångspunkten att politiska ställningstaganden innehåller tre skilda element (Åmark 1973; Norberg 2004). För det första ingår alltid någon form av *verklighetsomdömen*. Med det menas att politiska uttalanden i ett specifikt ämne eller fråga alltid baseras på – låt vara ofta underförstådda – beskrivningar av ämnet som diskuteras (”så här ser X ut”). För det andra ingår *värdeomdöme*, det vill säga subjektiva värderingar av fenomenet i fråga (”det här tycker jag om X”). Slutligen återstår så kallade *handlingsrekommendationer*. Det innebär konkreta förslag till hur staten ska agera i en politisk fråga (”det här bör vi göra för att åtgärda X”).

De första två elementen är intimt förknippade med varandra och fångar tillsammans motiven bakom politiska ställningstaganden. Överförda till elitidrottens område utmynnar de i olika beskrivningar av elitidrottens karaktär, utformning och existensvillkor samt bedömningar av dess eventuella värde för individ och samhälle. Det tredje elementet är emellertid annorlunda. Här skiftas nämligen perspektivet från elitidrottens existensvillkor och värde till frågan om statens idrottspolitiska roll och ansvar. Nedan kommenteras dessa två aspekter var och en för sig.

Elitidrottens mervärde och egenvärde

Det går att formulera många och vitt skilda argument för att staten bör stödja elitidrottsliga aktiviteter. Vid en närmare granskning av de underliggande motiven framträder emellertid en viktig skiljelinje mellan två i grunden motsatta förhållningssätt (Norberg 2012).

I den första kategorin samlas argument med innebörden att elitidrotten förtjänar statligt stöd eftersom verksamheten tillför samhället ett *mervärde*. Som exempel kan segrar i internationella idrottsmästerskap anses vara positiva för Sverige-bilden i omvärlden och samtidigt stärka den nationella gemenskapen och sammanhållningen. Vidare kan att framstående elitidrottare blir förebilder som inspirerar många unga att själva börja idrotta (jfr Storm 2011). Även ekonomiska argument kan åberopas, såsom att elitidrottsevenemang främjar turism och skapar nya arbetstillfällen. Gemensamt för alla dessa ståndpunkter är att elitidrotten blir ett medel för andra, samhälleliga mål – oavsett om det handlar om nationell prestige, folkhälsa eller regionalpolitik. I detta avseende kan argumenten betraktas som instrumentella.

Till den andra kategorin hänförs argument med utgångspunkten att elitidrott har ett *egenvärde* och därmed är förtjänt av statlig uppmuntran i sin egen rätt. Ett stöd för det är att elitidrott engagerar en stor del av den svenska befolkningen. Vidare kan hävdas att elitidrott – i likhet med konst, musik och litteratur – är att betrakta som en modern kulturform med självklart existensberättigande i alla moderna samhällen. Men oavsett hur det formuleras, är poängen att elitidrott enligt detta synsätt uppfattas som något gott i sig självt snarare än som ett medel för andra, externa, målsättningar. I det avseendet kan argumenten betraktas som intrinsikala.

Om statlig politik och handlingsrekommendationer

Vid en första anblick kan det framstå som att verklighetsomdömen, värdeomdömen och handlingsrekommendationer står i ett logiskt förhållande till varandra. Inte minst verkar det rimligt att normativa omdömen om ett specifikt fenomen utmynnar i relativt entydiga förslag till åtgärder. Så enkelt är det emellertid inte. Det är i stället fullt möjligt för två personer att vara helt ense i sin syn på exempelvis elitidrott som kulturföreteelse – men samtidigt lika fullt oeniga om förslag till politiska åtgärder. Låt oss anta att båda personer anser att elitidrott utgör en mycket osund företeelse. Mot den bakgrunden kan den ene personen anse att staten inte alls bör stödja elitidrottsliga aktiviteter. Samtidigt kan den andre personen tvärtom hävda att staten bör satsa betydande summor på svensk elitidrott i syfte att styra in verksamheten i en mer samhällsnyttig riktning. Poängen är följaktligen att frågan om vad *staten* bör göra innehåller en egen dynamik. Den omfattar både omdömen om politikområdet i fråga, i detta fall elitidrott, och uppfattningar om hur staten mer allmänt bör förhålla sig till sina medborgare.

I den följande diskussionen om svensk elitidrottspolitik tas utgångspunkt i statens potentiella agerande. Sammanlagt tre ståndpunkter formuleras i frågan om statens förhållande till svensk elitidrott:

1. Staten ska inte bedriva elitidrottspolitik.
2. Staten bör aktivt verka för goda svenska resultat i internationella idrottstävlingar.
3. Staten bör främja idrotters förutsättningar att bedriva landslagsverksamhet.

Inom ramen för dessa övergripande handlingsrekommendationer diskuteras därefter olika möjliga elitidrottspolitiska synsätt och argument, deras relevans för svenska förhållanden samt de svåra dilemman och prioriteringsfrågor som aktualiseras när ståndpunkterna ska omsättas i praktiskt handling.

Tre ståndpunkter om statens förhållande till elitidrotten

Ståndpunkt 1. Staten ska inte bedriva elitidrottspolitik

En första tänkbar ståndpunkt i statens relation till elitidrotten är att staten inte alls ska bedriva politik på elitidrottens område. Staten ska i stället förhålla sig passiv och neutral i förhållande i frågor om elitidrottens förutsättningar och existensvillkor.

En sådan ståndpunkt kan motiveras på olika sätt. Först och främst kan den bottna i en kritisk syn på elitidrott som samhällsfenomen. Graden av kritik kan självklart variera. Vissa kan anse att elitidrott utgör en något direkt osund och skadlig företeelse som snarare bör beivras än tillföras statliga medel. Andra kan inta en mer indifferent hållning och måhända inte karakterisera elitidrott som en samhällsfara, men inte heller finna den av sådan samhällsbetydelse att offentliga medel bör komma i fråga. Gemensamt för båda ståndpunkter är emellertid uppfattningen att statligt stöd endast ska tillföras verksamheter som är positiva för samhället – och att elitidrott inte anses ingå i den kategorin.

Det går dock även att försvara en passiv och neutral statlig hållning utan att samtidigt ifrågasätta elitidrott som kulturyttring och samhällsfenomen. Som exempel skulle företrädare för en marknadsliberal samhällssyn kunna hävda att statens uppgift är att skydda medborgarnas liv och egendom – men inte att använda skattemedel till att finansiera elitidrottsliga aktiviteter. Enligt ett sådant synsätt skulle ett statligt elitidrottsstöd helt enkelt utgöra en orättvisa gentemot de medborgare som inte tycker om elitidrott och som följaktligen skulle ha föredragit att just deras skattemedel hade utnyttjats till andra ändamål. Ett andra marknadsliberal argument vore uppfattningen att det är samhällsekonomiskt mest effektivt att låta elitidrotten utvecklas på rent marknadsmässiga villkor, utan statlig inblandning. Gemensamt för båda argumenten är att de inte avfärdar att elitidrotten kan ha ett samhällsrelaterat mervärde – däremot anför de både principiella och effektivitetsmässiga skäl emot statlig inblandning.

En tredje och mer pluralistisk argumentationslinje kan vara att staten endast bör stödja sådan idrottsverksamhet som inte går att finansiera på andra vägar, företrädesvis via marknaden. Med ett sådant synsätt kan det vara helt i sin ordning att staten tillför resurser till idrottsrörelsens breda och ideellt organiserade barn- och ungdomsverksamhet – men samtidigt vara lika rimligt att klubbarnas och förbundens elitidrottsaktiviteter bör finansieras på kommersiell väg via exempelvis publikintäkter, sponsorer och reklamavtal. En variant av detta synsätt återfinns för övrigt inom svensk kulturpolitik, där staten visserligen delfinansierar stora kulturinstitutioner såsom Kungliga Dramatiska Teatern och Kungliga Operan med hänvisning till att deras repertoar inte skulle vara möjlig att utföra enbart via publikintäkter, men där så kallade privata teatrar samtidigt förväntas verka på helt kommersiella villkor.

Men hur relevant är då ståndpunkten att staten inte bör intervensera på elitidrottens område? Ja, den kan inte ses som överensstämmande med dagens statliga

idrottspolitik. Samtidigt är det en handlingsrekommendation som ofta förekommit i svensk idrottspolitik under 1900-talet och som i viss utsträckning även kan återfinnas i modern tid. Under 1900-talets första decennier fanns det exempelvis många riksdagsledamöter som starkt motsatte sig statligt idrottsstöd. Motståndet bottnade i stor utsträckning i ett missnöje över idrottens fäbless för medaljer, rekord och hjältar, det vill säga inslag inom idrotten med tydlig elitkaraktär. Dessa kritiker kunde visserligen inte förhindra tillkomsten av ett permanent statligt idrottsstöd år 1913 – men de förblev en både högröstad och envis grupp av idrottskritiska riksdagsledamöter som fortsatte att ifrågasätta statens idrottsstöd i decennier framåt (Norberg 2004).

Till viss del kan även elitidrottens undanträngda position i svensk idrottspolitik under 1900-talets senare hälft tolkas som ett uttryck för en passiv och neutral hållning. Rimligtvis var det få politiker vid denna tid som helt motsatte sig att statens idrottsstöd delvis kunde utnyttjas för elitidrottsliga ändamål. Samtidigt vittnar de årliga idrottsdebatterna i riksdagen om att idrottens samhällsnytta nästan uteslutande ansågs ligga i mer breddrelaterade idrottsliga aspekter som folkhälsa, fysisk rekreation och ungdomsfostran. Sammantaget dominerade ett synsätt där elitidrotten visserligen accepterades med hänvisning till dess förmåga att locka nya ungdomsgrupper till idrottsutövning (tesen att ”elit föder bredd”), men där få riksdagsledamöter samtidigt var villiga att tillerkänna elitidrotten ett värde i sin egen rätt (jfr Norberg 2012).

Under senare år har en passiv statlig hållning även aktualiserats inom ramen för den så kallade bolagiseringsdebatten. Den tilltagande kommersialiserings- och professionaliseringsprocess som präglat svensk idrott sedan 1970-talet har återkommande initierat en debatt om möjligheten för elitidrottsklubbar att ersätta den traditionella föreningsmodellen med mer marknadsanpassade organisationsformer. I denna diskussion har staten tydligt markerat uppfattningen att offentligt stöd inte kan komma i fråga för kommersiellt bedriven ”underhållningsidrott” (jfr proposition 1998/99:107). Den principen är även aktuell i den pågående debatten om huruvida kommersiella idrottsklubbar ska betala ersättning till polisen för bevakning vid större idrottsevenemang.

Det går alltså att finna aktuella exempel på ståndpunkten att staten inte ska stödja elitidrottsverksamhet. Men i realiteten har utvecklingen under det senaste decenniet snarare gått i rakt motsatt riktning: mot ett allt aktivare statligt engagemang. År 1998 infördes för första gången i svensk idrottspolitisk historia ett örönmärkt statsbidrag till elitidrottslig talangutveckling, i form av ett särskilt anslag till Sveri-

ges Olympiska Kommitté (SOK). Det följdes år 2009 av en förbundsövergripande elitsatsning samt att ett elitidrottsmål fördes in i den förordning som reglerar statens stöd till idrotten. Mot denna bakgrund kommer diskussionen nu att övergå till två idrottspolitiska ståndpunkter som förutsätter en mer offensiv statlig elitidrottspolitik.

Ståndpunkt 2. Staten bör aktivt verka för goda svenska resultat i internationella idrottstävlingar

Den internationella litteraturen om olika staters elitidrottspolitik är entydig: i de allra flesta länder anser de politiska beslutsfattarna att elitidrott och goda internationella tävlingsresultat är viktigt och eftersträvansvärt. Motiven brukar dessutom i huvudsak vara instrumentella, med särskild tyngdpunkt på den prestige, goodwill och marknadsföring som medaljer och segrar ger nationen samt de känslor av glädje, gemenskap och sammanhållning som idrottsliga segrar kan sprida bland det egna landets invånare. Omformulerat till en idrottspolitisk ståndpunkt är budskapet således att goda internationella idrottsresultat skapar ett nationellt mervärde – och att staten därmed aktivt bör stödja elitidrottarens förutsättningar till framgång i internationella tävlingssammanhang, mätt utifrån aspekter som antalet segrar, medaljer och placeringar på rankinglistor.

Men om målet i svensk elitidrottspolitik ska vara att nå konkreta resultat i form av medaljer och segrar – ja, då uppstår givetvis följdfrågan *hur* detta rent konkret ska åstadkommas. Här framträder genast ett antal intressanta valmöjligheter – men också svårlösta dilemman.

En första potentiell strategi för att stärka slagkraften i svensk elitidrott är givetvis att locka internationellt sett redan framgångsrika elitidrottare i andra länder att i stället börja tävla för Sverige. Sådant är givetvis inte gratis, men säkerligen skulle ett belopp motsvarande 2009 års samlade elitsatsning (212 miljoner kronor) kunnat resultera i en inte oäven värvning av idrottare av högsta internationella kaliber. Rent strategiskt kanske medaljchanserna dessutom kan öka ytterligare om värvningarna koncentreras till idrotter med relativt få utövare (för att minska konkurrensen) eller till sådana idrotter där det finns många medaljer att tävla om (exempelvis simning och mångkamp). Av kostnadsskäl kan det även vara lämpligt att fokusera på individuella idrotter och på elitaktiva som tävlar i mer än en gren.

Den stora fördelen med en värvningsstrategi är givetvis att Sverige kan köpa så kallade förädlade produkter och därmed inte tvingas avsätta resurser för talang-

identifikation och talangutveckling. Därtill undviks risken för kostsamma felinvesteringar i form av att potentiella talanger förlorar intresse, blir skadade eller helt enkelt inte håller måttet. Slutligen torde en värvningsstrategi vara relativt enkel att realisera eftersom det vanligtvis finns välutvecklade metoder inom internationell toppidrott att bedöma och ranka världselitens aktuella kapacitet och utvecklingskurvor utifrån tävlingsresultat, säsongsbästa med mera.

Att aktivt värva internationella elitidrottare framstår således som både praktiskt genomförbart och effektivt. Trots det finns det nog många som skulle invända mot en sådan elitidrottspolitik. Principiellt sett är det visserligen inget fel i att redan framgångsrika elitidrottare från andra länder väljer att tävla för Sverige. Friidrottaren Ludmila Engquist är dessutom ett gott exempel på att sådana idrottare kan utvecklas till firade stjärnor och symboler för svensk idrott. Men att Sverige skulle ägna sig åt en systematisk värkning av redan etablerade elitidrottare skapar nog en känsla av otillfredsställelse hos många idrottsintresserade. Dessutom skulle det säkerligen uppfattas som provocerande gentemot inhemska förmågor och deras behov av elitstöd. Kort sagt: i idén om ett statligt elitidrottsstöd verkar det ligga ett implicit antagande om att medlen främst ska användas för att utveckla och stödja den internationella konkurrenskraften hos inhemska idrottstalanger.

Mot denna bakgrund kan resonemanget avgränsas till en elitidrottspolitik med fokus på talangutveckling och verksamhetsstöd inom det egna landets gränser. Även nu återstår svåra avvägningsproblem. Knepigast är givetvis frågan om prioriteringar. Här är problemet att riksdag och regering rimligtvis aldrig kan tillskjuta elitidrotten medel i den omfattning som det skulle krävas för att tillfredsställa alla idrotters önskemål om resurser för att utveckla och bedriva elitidrott på högsta internationella nivå. Därtill riskerar en alltför bred spridning mellan olika idrotter att skapa en situation där många visserligen får lite – men där ingen får reella chanser att utvecklas. Någon form av prioriteringsprincip måste därmed utformas. Frågan är bara vilken?

Eftersom målet alltså är att maximera svenska framgångar på den internationella idrottsarenan, kan det framstå som både kostnadseffektivt och rationellt att i första hand prioritera de idrotter där Sverige har naturgivna eller andra konkurrensfördelar, såsom att vårt klimat motiverar en särskild satsning på vinteridrotter. Eller går det – i enlighet med de forna öststaterna – att mer allmänt identifiera idrotter med ett relativt svagt internationellt konkurrensläge? Även rent tävlingsmässiga förhållanden blir viktiga. Möjligheten till medalj torde till exempel vara bättre i idrotter med många subdiscipliner och tätt mellan de internationella

mästerskapen. Slutligen kanske hänsyn bör tas till mer allmänna förutsättningar, såsom den specifika idrottsgrenens kostnader i fråga om anläggning, utrustning och så vidare?

En andra variant för att maximera medaljer kan vara att premiera sådana idrotter där svenska idrottare redan visat sig särskilt framgångsrika. I sådana fall kanske RF:s resultatstatistik kan ge en fingervisning. Enligt specialidrottsförbundens egna uppgifter togs flest VM-medaljer eller motsvarande åren 2006–2009 av landslagstrupperna i carambole (11 medaljer), sportskytte (10 st.), orienteringsskytte (10 st.) och modellflyg (7 st.). Bland förbunden dominerade Handikappidrottsförbundet (25 medaljer), Skidförbundet (14 st.), Biljardförbundet (11 st.) och Dövidrottsförbundet (11 st.) (se CIF 2010).

Syftet med båda föreslagna fördelningsprinciper ovan är att maximera antalet svenska segrar. Underförstått i detta ligger en tanke om att alla idrottsresultat är av lika värde. Det är *mängden* goda resultat som är avgörande för huruvida Sverige kan karakteriseras som en framgångsrik idrottsnation – däremot är det oväsentligt om medaljerna produceras i exempelvis modern femkamp, judo eller ishockey. Men även det synsättet kan givetvis ifrågasättas. Det finns kanske tvärtom fog för påståendet att vissa idrottsliga medaljer är mer prestigefyllda än andra? Kanske har olympiska idrotter en särställning? För att inte tala om kung fotboll? Kanske är just (herr)fotbollens popularitet så stor, både i Sverige och globalt, att redan en kvalplats till VM kan betraktas som en lika stor svensk framgång (eller till och med viktigare) än guldmedaljer i de allra flesta andra idrotter och internationella tävlingsevenemang? I sådana fall bör prioriteringen givetvis även ta hänsyn till idrotters skilda värde.

Resonemangen ovan är medvetet tillspetsade. Samtidigt utgör de exempel på överväganden och prioriteringar som på ett eller annat sätt alltid måste avgöras politiskt med målet att producera många och goda elitidrottsresultat. Och redan en översiktlig studie av andra länders idrottspolitiska strategier vittnar om tydliga vägval där vissa idrotter och mästerskap prioriteras på bekostnad av andra. Framför allt är det vanligt att de offentliga elitidrottsresurserna koncentreras till olympiska idrotter – något som indikerar att olympiska medaljer ofta anses vara särskilt prestigefyllda manifestationer av ett lands idrottsliga kapacitet (jfr kapitel 3).

Det ska även tilläggas att alla former av prioriteringar i fråga om elitstöd riskerar att mötas av kritik och ifrågasättanden. Problemet är nämligen att prioriteringar alltid gynnar vissa intressen – men inte andra. Oavsett valet av fördelningsprinciper kommer det att finnas idrottsförbund som vill fördela pengarna på andra sätt.

Det särskilda talangstöd som regeringen öronmärkte till olympiska idrotter under perioden 1998–2010 är ett belysande exempel. Bidraget mötte kraftigt motstånd från RF:s sida, inte minst med argumentet att det gynnade olympiska idrottsförbund i förhållande till övriga idrottsförbund (Norberg 2012).

Ett andra problem handlar om att avgöra vilken instans som ska styra en sådan prioritering. Här är dilemmat att staten visserligen kan ta hand om detta själv – såsom skedde i talangstödet till SOK. Beslutet kritiserades dock kraftig av RF som menade att åtgärden begränsade idrottsrörelsens självständighet i bidragsfrågor. Dessutom tillades att satsningen var orättvis eftersom den enbart kom olympiska idrotter till del. Ett annat alternativ är att staten i stället överlåter till idrottens egna led – i praktiken RF – att besluta hur prioriteringen ska göras. En sådan lösning riskerar i sin tur att ge upphov till interna stridigheter och motsättningar inom idrottsrörelsen.

Vid en första anblick kan det således framstå som självklart och oproblematiskt att ett statligt elitstöd bör ha som primärt mål att leda till förbättrade svenska resultat på den internationella idrottsarenan. En närmare granskning visar däremot att ett sådant elitidrottsmål leder till svåra avvägningsbeslut och komplicerade dilemman. Därmed återstår att undersöka om det går att formulera en statlig elitidrottspolitik som *inte* sätter medaljer och resultat i fokus?

Ståndpunkt 3. Staten bör främja idrotters förutsättningar att bedriva landslagsverksamhet

Den ovan diskuterade ståndpunkten – att staten bör verka för goda svenska resultat i internationella idrottstävlingar – bygger på en instrumentell syn på elitidrottens samhällseliga värde. Utgångspunkten är inte att hjälpa idrottsrörelsen att förverkliga sina egna mål på elitidrottens område. Syftet med den statliga politiken är snarare att utnyttja elitidrotten som medel för att uppfylla andra, samhällseliga, mål. Men vad händer om man i stället betraktar elitidrotten ur ett intrinsikalt perspektiv – som en samhällsföreteelse värd statligt stöd och omsorg i sin egen rätt? På vilka grunder kan en sådan politik rättfärdigas? Hur påverkar det utformningen av statens elitidrottspolitik?

Ett sätt att närma sig ett sådant synsätt är att betrakta idrott som en kulturyttring likställd med andra kulturformer såsom konst, musik och litteratur. Till vardags är det här inte så vanligt. Åtminstone i medierna brukar idrott och kultur ofta hållas strikt åtskilda. Samtidigt är det inte svårt att finna många likheter mellan

idrott och ”de sköna konsterna”. I samtliga fall handlar det om sociala och samhällseliga företeelser som utövas och uppskattas av många människor och utifrån skilda motiv och ambitionsnivåer. För vissa utgör idrott och kulturaktiviteter olika former av fritidssysselsättningar som ger utlopp för meningsskapande, glädje och kreativitet. För andra är målet att utvecklas och att bli så duktiga som möjligt. Oavsett om det handlar om gitarrspel, tennis eller akvarellmålningar inrymmer både idrott och kulturell verksamhet ofta en sorts naturlig utvecklingsprocess där hård träning, talang och ambition kan göra aktiviteten alltmer avancerad och fulländad. Denna utvecklingsprocess kan visserligen bedömas och värderas på olika sätt. Inom idrotten kanske den vanligaste måttstocken är tävlingar och rekord. För en violinist kan det i stället handla om att bemästra ett avancerat musikstycke. I båda fallen handlar det emellertid om verksamheter som blir begripliga i termer av en *bredd* och en *elit* – och där vägen till elitprestationer ofta förutsätter ett stort individuellt åtagande i form av tid, kraft och resurser.

Det finns alltså många likheter mellan idrotts- och kultursektorn. I den statliga politiken är skillnaderna däremot betydande. På idrottens område har statens agerande alltid premierat breddidrott och motiverats utifrån ett tydligt mervärdesperspektiv. Stödets övergripande syfte har varit att främja externa, samhällseliga mål som folkhälsa, ungdomsfostran och demokratiska ideal (jfr Norberg 2004, 2012). På kulturens område har statens politik däremot i större utsträckning inkluderat både ett bredd- och elitperspektiv – och med utgångspunkten att kulturen har både ett mervärde och ett egenvärde. De rådande kulturpolitiska målen innehåller exempelvis formuleringar som att statens bidrag ska ”främja kvalitet och konstnärlig förnyelse” och ”ett levande kulturarv”. Därtill ska stödet ”främja allas möjlighet till kulturupplevelser, bildning och till att utveckla sina skapande förmågor”. Budskapet är att kultur utgör något gott i sig självt samt att statens stöd ska verka för god kvalitet i svensk kulturproduktion och ge de verksamma inom kultursektorn möjligheter att utveckla sina talanger.

Om det senare synsättet överförs till elitidrottens område, uppstår en situation där statens elitidrottsmål inte längre behöver handla om att maximera resultat eller att samla medaljer i en jämförelse med andra länder. Syftet med elitstödet blir i stället att värna om god kvalitet i svensk idrottsutövning samt att skapa förutsättningar för de idrottare som så önskar att utveckla sin fulla potential. Och till grund för det synsättet ligger en uppfattning om att idrott är en mångfacetterad kulturföreteelse med ett egenvärde fullt jämförbart med den övriga kultursektorn. Därtill åligger det staten att värna om *hela* denna verksamhet – från den breda barn- och ungdomsidrotten till elitidrott på högsta internationell nivå.

Även en sådan idrottspolitik kräver givetvis preciseringar och svåra prioriteringsbeslut. Vad innebär det exempelvis i praktiken att ge elitaktiva tillräckliga förutsättningar att ta steget från talang till internationell toppnivå? Vilka jämförelsemått ska användas? Ska ambitionen vara att elitaktiva i Sverige ska ha lika goda förutsättningar som motsvarande idrottare i andra länder – eller bör målet i stället vara att skapa rättvisa förutsättningar mellan svenska elitidrottare, oavsett idrottsgren? Och hur ska man hantera det faktum att många idrotter har så olika behov och kostnader? Ska statens stöd främst riktas till de idrotter eller elitaktiva som saknar andra intäktsmöjligheter – eller finns det andra överväganden som är viktigare?

Men även om det återstår frågor att besvara, finns det två viktiga fördelar med en statlig elitidrottspolitik med fokus på idrottsliga förutsättningar snarare än konkreta idrottsresultat. För det första befrias staten från de många och komplicerade avvägningsfrågor som följer av en mer resultatorienterad elitidrottspolitik (ståndpunkt 2) och de legitimitetsproblem som uppstår i dess spår. För det andra skapas en tydlig distinktion mellan statens och idrottsrörelsens skilda mål och ansvarsområden. Med en pluralistisk idrottspolitik blir statens primära uppgift att allmänt verka för goda förutsättningar inom svensk idrott med avseenden på både bredd och elitverksamhet. Däremot överläts till idrottsrörelsen att själv svara för verksamhetens utformning, inklusive strategiska beslut rörande elitidrottens existensvillkor och kampen om medaljer i högsta internationella konkurrens. Kort sagt: med en idrottspolitik som tillerkänner elitidrotten både ett mervärde och ett egenvärde skapas förutsättningar att förena det till synes oförenliga: ett offensivt statligt elitidrottsstöd *och* en frivilligt organiserad idrottsrörelse med fortsatt hög autonomi i ekonomiska fördelningsfrågor.

En komplex verklighet

Diskussionen i detta kapitel har varit tentativ och allmän hållen. Målet har varit att synliggöra och problematisera olika elitidrottspolitiska perspektiv och frågeställningar – men inte att närmare beskriva den faktiska svenska elitidrottspolitikens reella utformning. Det senare är nämligen ett synnerligen komplext område där olika elitidrottsliga ideal och principer verkar sida vid sida. Bidragande till detta är givetvis dualismen mellan RF och SOK. Lite tillspetsat kan nämligen RF:s bidragsfördelning i elitidrottsfrågor åtminstone historiskt karakteriseras som pluralistisk och med ambitionen att skapa grundläggande förutsättningar för alla specialidrottsförbunden att självständigt utforma sin elitidrottsverksamhet.

SOK:s elitstöd har på motsvarande sätt alltid varit mer resultatorienterat, selektivt och behovsprövat. Den pågående elitsatsningen får i det avseendet betraktas som ett mellanting, där ett brett och generellt landslagsstöd kombineras med resurser för riktade och behovsprövade satsningar.

På ideologisk nivå kan tilläggas att RF på stämman i maj 2011 antog en vision och värdegrund för svensk elitidrott. Visionen är att Sverige år 2015 ska ha "ett av världens bästa elitidrottsprogram" och utgöra en förebild genom "sin holistiska syn". I värdegrunden framhåller RF bland annat glädje, transparens samt en markering att förbundets elitidrottsstöd ska vara tillgängligt för alla idrotter. Formuleringar av det här slaget indikerar ett ökat intresse från idrottsrörelsens sida att diskutera och problematisera den svenska elitidrottspolitikens mål och syften. Samtidigt går det inte att förneka att dagens svenska elitidrottssystem snarare är ett uttryck för inomidrottsliga maktförhållanden och förhandlingar mellan idrottsrörelsens centrala stödorganisationer än ett resultat av en djuplodad och bred diskussion om den statliga elitidrottspolitikens mål och syften. Frågan som återstår att besvara är följaktligen *varför* regeringen inkluderat ett elitidrottsmål i den statliga idrottspolitiken. Är målet instrumentellt och med fokus på det samhälleliga värdet av medaljer och idrottsresultat? Eller handlar det snarare om att brett uppmuntra elitidrott som en samhällelig kulturyttring med ett egenvärde? Kort sagt: Vad vill egentligen staten uppnå på elitidrottens område? Och vad vill idrotten?

8. Sammanfattning

Av Johan R. Norberg

Inledning

Den internationella elitidrotten har under senare decennier präglats av ökad konkurrens och intensifierade elitsatsningar. Utvecklingen har träffande beskrivits som en global elitidrottslig kapprustning, där allt fler länder satsar ständigt ökade resurser för att hålla sig framme i kampen om medaljer i internationella tävlings-sammanhang.

Denna intensifierade guldjakt har inte gått Sverige obemärkt förbi. I den idrotts-politiska debatten har företrädare för svensk elitidrott efterlyst ökade resurser till talangutveckling och elitstöd med hänvisning till den hårdnande internationella konkurrensen och behovet av förbättrade villkor för våra elitaktiva. Samtidigt har staten successivt ökat sina offentliga åtaganden på elitidrottens område. Genombrottet inföll år 1998 genom ett öronmärkt statsbidrag till Sveriges Olympiska Kommitté (SOK) för talangutveckling. År 2009 tillkom en samlad och flerårig elitsatsning på 212 miljoner kronor samt att regeringens förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet kompletterades med ett explicit elitidrottsmål.

För regeringen har det ökade stödet till svensk elitidrott även skapat ett behov av att följa upp politikens resultat. Mot den bakgrunden fick Centrum för idrottsforskning (CIF) år 2011 i uppdrag att genomföra ”en fördjupad analys av det samlade elitstödet utformning och verkan samt övrig verksamhet som stärker

idrottsutövares internationella konkurrenskraft”. Resultatet av CIF:s analys har presenterats i den här rapporten. I detta avslutande kapitel sammanfattas studiens viktigaste resultat.

Kännetecken för det svenska elitidrottssystemet

Studiens första resultat är kontextuellt och handlar om att placera svensk elitidrott i ett större samhälleligt sammanhang. Här är poängen att beskrivningar av den svenska idrottsmodellen sällan tar sin utgångspunkt i elitidrottens förutsättningar eller resultat. Tvärtom framhålls vanligtvis helt andra och mer bredrelaterade aspekter, såsom idrottsrörelsens ideella och föreningsdemokratiska uppbyggnad, den omfattande barn- och ungdomsidrotten på lokal nivå samt ett betydande offentligt idrottsstöd med folkhälsa, demokrati och ungdomsfostran som övergripande målsättningar.

I svensk idrott har följaktligen breddidrotts- och folkrörelseaspekter en dominerande ställning. Det har även satt tydliga spår i elitidrottens samhällsposition och existensvillkor. På ideologisk nivå visas detta genom att idrottsrörelsens gemensamma policy- och visionsdokument framhåller en syn på elitidrott baserad på socialt ansvarstagande samt betydelsen av glädje, god etik och sunda vanor. Viktigt är även att jakten på segrar och prestationer inte får ske till priset av utslagning inom barn- och ungdomsidrotten eller på bekostnad av de elitaktivas övriga livssituation.

I organisatoriskt avseende återspeglas bredd- och folkrörelseidealet i en förhållandevis långt utvecklad decentralisering av elitidrotten, såtillvida att merparten av den konkreta elitidrotts- och talangutvecklingen sker på lokal föreningsnivå snarare än i nationellt sammanhållna elitidrottscentra. Denna decentraliserade modell är även centralt sanktionerad i Riksidrottsförbundets (RF) allmänna princip om att varje specialidrottsförbund är ägare av sin egen idrott – och därmed även ytterst ansvarig för den egna elitidrottsverksamheten.

Slutligen återspeglas även bredd- och folkrörelseidealet i det offentliga idrottsstödet. Den frivilligt organiserade idrotten integrerades tidigt i svensk välfärds politik. Den stora merparten av det offentliga stödet har emellertid alltid riktats till barn- och ungdomsidrott på lokal nivå, anläggningar samt organisationsstöd till idrottsrörelsens förbundsapparat. Riktade satsningar på elitidrott och talangutveckling har däremot sällan förekommit. Förklaringen ska delvis sökas i den svenska välfärdsstatens utveckling under 1900-talet att elitidrott inte uppfattades

som riktigt rumsren i en socialdemokratisk folkhemsdiskurs präglad av bredd- och jämlikhetsideal snarare än elitism och rangordning. Att regeringen år 1998 lät införa ett öronmärkt statligt bidrag till elitidrottsutveckling ska ur det perspektivet betraktas som ett trendbrott.

Det är alltså rimligt att hävda att elitidrotten åtminstone inte tidigare haft en särskilt framträdande plats i den svenska idrottsmodellen. Av detta följer emellertid inte att den svenska idrottsmodellen enbart utgjort ett hinder för elitidrott och talangutveckling. För det första visar forskning ett anmärkningsvärt tydligt samband mellan goda idrottsresultat på högsta internationella nivå och länders ekonomiska välbefinnande. Överfört till svenska förhållanden blir poängen att strukturella välfärdspolitiska faktorer såsom en frisk och välmående befolkning, reell förekomst av fritid för medborgarna samt ett omfattande offentligt stöd till idrott och fysisk aktivitet haft stor betydelse både för idrottsrörelsens allmänna utveckling och för elitidrottens internationella konkurrenskraft. För det andra har svenska förenings- och folkrörelsetraditioner bidragit till att skapa ett påfallande livligt, varierat och öppet idrottsutbud på lokal nivå.

Betraktat på detta sätt, framkommer att den svenska idrottsmodellens främsta styrka – ur ett elitidrottsperspektiv – alltid legat i *inledningsfasen* av en elitidrottsprocess. I Sverige har en offensiv och idrottspositiv välfärdspolitik samt grundmurade folkrörelsetraditioner skapat goda förutsättningar för unga att pröva på olika idrottsaktiviteter, upptäcka sina talanger och därefter utveckla dessa (både i föreningsform och, i många fall, även på så kallade idrottsgymnasier). Däremot har insatserna och resurserna alltid varit mer begränsade i elitidrottsprocessens *avslutningsfas* – i de elitaktivas övergång från lovande juniorer till senior världsklass. Här har i alla fall de statliga resurserna, åtminstone före 1998 års talangstöd till SOK och 2009 års samlade elitsatsning, varit begränsade. Därmed har även förbundens möjlighet att bedriva elit- och talangutveckling varierat kraftigt, beroende på omfattningen av deras statsbidrag och möjligheten till andra inkomstkällor.

Elitidrott i skilda världar

Studiens andra resultat är att dagens svensk elitidrott verkar under mycket olika existensvillkor. Många av dessa skillnader sammanhänger givetvis med mer övergripande och strukturella olikheter mellan landets många idrotter och förbund – från skillnader i förenings- och medlemsbestånd till varje idrotts specifika traditioner, anläggningsbehov och popularitet i medierna. Till detta kommer

förbundens i grunden skilda ekonomiska förutsättningar. Under år 2010 uppgick specialidrottsförbundens totala landslagsutgifter till drygt 370 miljoner kronor. Fem förbund stod för närmare 57 procent av kostnaderna (211 miljoner kronor), medan hela 49 förbund uppgav landslagskostnader som understeg fem miljoner kronor vardera. Det finns således goda skäl att nyansera (den mediala) bilden av svensk elitidrott som en i hög grad kommersialiserad verksamhet. Det må stämma för vissa idrotter – men långt ifrån alla.

Bilden av förbundens olika situation förstärktes Paul Sjöbloms och Josef Fahléns fördjupade analys av elitidrottens förutsättningar inom åtta specialidrottsförbund (kap. 4). I intervjuer med elitaktiva, sportchefer och förbundsöreträdare framkom påfallande stora variationer i allt från möjligheten att identifiera och utveckla potentiella talanger till att kunna erbjuda kvalificerade tränarutbildningar, bedriva forsknings- och utvecklingsverksamhet (FoU) och administrera elitfrågor på förbunds nivå. Likaså framkom stora variationer i de elitaktivas existensvillkor. I vissa idrotter finns visserligen möjlighet till sponsorer, reklamavtal och löner. I andra idrotter måste elitsatsningar däremot finansieras genom deltidsarbeten, studier eller via ekonomiskt stöd från familj och anhöriga. För aktiva i dessa idrotter är och förblir en elitsatsningen ett ideellt åtagande, oavsett nivåerna på deras prestationer.

Det ska tilläggas att förbundens skilda förutsättningar inte återspeglas i landslagstruppernas idrottsliga prestationer. Stora landslagsutgifter leder inte nödvändigtvis till många medaljer i högsta internationella konkurrens. Ett drastiskt exempel är Svenska Biljardförbundets landslag i Carambole som år 2009 tog fler medaljer på världsmästerskapsnivå än någon annan svensk landslagstrupp: hela 11 medaljer. Samtidigt redovisade förbundet totala landslagskostnader på blygsamma 205 000 kronor. Endast två av RF:s 66 förbund med landslagsverksamhet (frisbee och varpa) redovisade lägre landslagsutgifter det året.

Kan det svenska elitidrottssystemet förbättras?

Sjöbloms och Fahléns intervjustudie av elitaktiva, sportchefer och förbundsrepresentanter inom åtta strategiskt utvalda idrotter (kap. 4) visade stora skillnader i förutsättningar att bedriva elitidrott och talangutveckling. Trots det var de intervjuade påfallande eniga i sin syn på framgångsfaktorer och begränsningar i det svenska elitidrottssystemet. Som exempel uppfattade de föreningsidrottens bredd och mångfald som en viktig förklaring till att många talangfulla ungdomar upptäcks och får möjlighet att inleda en elitsatsning. Samtidigt tillade de intervjuade

att osäkerhet och kortsiktighet i det rådande elitstödet från RF och SOK var faktorer som försvårade förbundens möjligheter att bedriva ett mer systematiskt och långsiktigt arbete i elitidrottsfrågor. När det gällde önskemål framhöll de framför allt ökade resurser – både till de elitaktiva och för den elit- och talangutveckling som bedrivs på lokal föreningsnivå.

När diskussionen övergick till utvecklingsmöjligheter framhöll de framför allt tre saker. Det första önskemålet var att *utveckla dialogen mellan förbunden och de aktörer som befinner sig i själva elitidrottsverksamheten*. Här är problemet att det svenska elitidrottssystemet är starkt decentraliserat. Mycket av specialistkompetensen i elit- och talangutvecklingsfrågor finns ute i de lokala föreningarna – till skillnad från andra länder, vilka i större utsträckning samlat resurser och kompetens i ett begränsat antal nationella elitidrottscentra. Decentralismens akilleshäla är emellertid att de kunskaper och erfarenheter som utvecklas på lokal nivå inte med automatik får spridning uppåt i systemet till de centrala förbunden. Därmed uppstår risken att idéer, lärdomar och förslag till reformer från de verksamma i elitidrottens vardag inte i tillräcklig utsträckning uppmärksammas och beaktas i förbundens strategiska beslutsfattande i elitidrottsfrågor.

Ett andra utvecklingsområde handlar om *förbättrad samordning och transparens i de centrala stödorganisationernas bidragssystem*. På ett övergripande plan visade sig de intervjuade vara positiva till rådande stödsystem. De uppskattar både förekomsten av ett brett strukturstöd som skapar grundförutsättningar för många talanger och ett mer riktat och behovsstyrt stöd till de toppidrottare och miljöer som kan konkurrera om medaljer på högsta internationella nivå. Men de efterlyser även långsiktighet i bidragsgivningen. Vidare önskas ökad transparens och öppenhet i RF:s och SOK:s fördelningsprinciper samt beslutsprocesser som är tydliga, förutsägbara och möjliga för förbunden att dra lärdom av.

Ett tredje utvecklingsområde är *omvärldsbevakning och forskningsanknytning*. Enligt de intervjuade baseras alltför många övergripande och långsiktiga beslut om svensk elitidrotts framtid snarare på fingertoppkänsla och trendkänslighet än på systematisk analys och kunskapsuppbyggnad. Inte sällan får reserapporter, studiebesök eller till och med hörsägen utgöra beslutsunderlag. Men det ska inte tolkas som ett motstånd mot en starkare forskningsanknytning: tvärtom. Samverkansprojekt med forskargrupper, systematisk omvärldsbevakning och externt genomförda utvärderingar är exempel på aktiviteter som både är uppskattade och efterfrågade.

Behovet av ökad forskningsanknytning fick även stöd i den genomgång av svenska elittränarutbildningar som utförts av forskare vid Linnéuniversitetet (kap. 5). I kartläggningen noterades stora brister i fråga om både volym och nivå på landets elittränarutbildningar. Uppskattningsvis hälften av RF:s specialidrottsförbund saknar helt egna elittränarutbildningar. Skillnaderna är däremot betydande mellan högskolornas akademiska tränarutbildningar (vilka av kostnadsskäl vanligtvis är riktade till en bred målgrupp av tränare och inte enbart elittränare) och förbundens stegutbildningar (vars åtminstone inledande steg är avsedda för barn- och ungdomsledare snarare än elittränare). Två utbildningar avvek emellertid från gängse mönster: dels RF:s/SISU Idrottsutbildarnas Elittränarutbildning (ETU), dels en ny och explicit elittränarutbildning som utvecklats av Linnéuniversitetet och Malmö högskola (det så kallade ITESCE-projektet).

Den samlade elitsatsningens utformning och verkan

År 2009 beviljade regeringen sammanlagt 212 miljoner kronor av överskottet från AB Svenska Spel, att användas till ”flerårig samlad förbundsövergripande och behovsprövad elitsatsning inom svensk idrott”. Därmed inleddes ett omfattande arbete inom svensk idrott för att stärka, samordna och effektivisera stödet till specialidrottsförbundens landslagsverksamhet.

Vilka effekter har regeringens särskilda elitsatsning fått på svensk idrotts internationella konkurrenskraft? Ett enkelt svar kan inte ges. Att försöka härleda konkreta idrottsliga resultat och prestationer till specifika stödformer eller utvecklingsinsatser är alltid vanskligt. Till detta kommer att nuvarande elitsatsning endast pågått i några få år. Det är således knappast möjligt att i dagsläget bedöma elitsatsningens reella effekter för svenska medaljskördar vid internationella idrottstävlingar. Diskussionen måste i stället avgränsas till satsningens mer principiella betydelse för det svenska elitidrottssystemet. I rapporten pekas på tre övergripande effekter.

För det första har elitsatsningen *synliggjort och ökat kunskapen om svensk elitidrotts utformning och existensvillkor*. Redan tillkomsten av satsningen var i sig en viktigt politiskt erkännande från regeringens sida av elitidrottens betydelse i svensk idrott. Till detta kommer att satsningen medfört helt nya rutiner inom RF för att följa upp och kartlägga specialidrottsförbundens elitverksamhet och landslagsaktiviteter. Därmed har bidraget även utmynnat i ny kunskap om svensk elitidrotts förutsättningar och existensvillkor.

För det andra har satsningen inneburit ett betydande resurstillskott till svensk elitidrott på internationell nivå. Ett helt nytt landslagsstöd till specialidrottsförbunden har inrättats. Därtill har ett riktat elitstöd skapats som inkluderar samtliga specialidrottsförbund inom RF och inte enbart olympiska idrotter. Det kan givetvis råda delade meningar i svensk idrott om satsningens omfattning och inriktning. Säkerligen finns det många landslagstrupper och förbund som önskat att medlen varit större eller att de hade fördelats på annat sätt. Men det förtar inte det faktum att det nya elitbidraget gett många specialidrottsförbund reellt ökade möjligheter att utveckla och förstärka sin landslagsverksamhet.

För det tredje – och kanske viktigast av allt – har elitsatsningen även lett till en förbättrad samordning av det samlade stödet till svensk elitidrott. På det området var regeringens avsikt tydlig: i beviljandet av en gemensam elitsatsning låg en förväntan om att senare års motsättningar mellan framför allt RF och SOK skulle biläggas samt att stödorganisationernas parallella system för talang- och elitstöd skulle koordineras och effektiviseras. Så har även skett. Därmed går det att se satsningen som en viktig vändpunkt i svensk idrottspolitik där RF och SOK tvingades till förhandlingsbordet efter åratals av motsättningar och låsta positioner.

Vad är syftet med statens elitidrottsstöd?

Sedan år 2009 har regeringens förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet kompletterats med ett elitidrottsmål. Tillägget bör ses som ett viktigt offentligt erkännande av elitidrottens betydelse inom ramen för statens samlade idrottsstöd. Men målet är samtidigt synnerligen vagt formulerat. Förordningen preciserar varken motiven till den statliga elitidrottspolitiken eller nivån på statens åtagande. Denna försiktiga hållning kan delvis motiveras som en strategi för att värna om idrottsrörelsens självständighet. Men samtidigt skapar den problem. För idrottsrörelsen kan frånvaron av en statlig viljeinriktning i elitidrottsfrågor leda till osäkerhet i fördelningsfrågor och ge upphov till interna motsättningar. Dessutom blir det svårt att i efterhand följa upp elitidrottens effekter om syften och motiv till statsbidraget saknas. I kapitel 7 i den här rapporten förs därför en mer principiell diskussion om tänkbara perspektiv på statens roll och ansvar i svensk elitidrottspolitik. Tre potentiella ståndpunkter analyseras:

- att staten inte alls ska bedriva elitidrottspolitik
- att staten aktivt bör verka för goda idrottsliga prestationer i internationella tävlingsområden

- att statens elitidrottspolitiska uppgift är att allmänt främja idrotters förutsättningar att bedriva elitidrottsverksamhet.

Merparten av analysen fokuserar på de två sistnämnda ståndpunkterna, det vill säga ställningstaganden som på olika sätt försvarar en aktiv statlig elitidrottspolitik.

Vid en första anblick kan det framstå som både självklart och oproblematiskt att ett statligt elitidrottsstöd har till syfte att främja goda idrottsliga prestationer i internationella tävlingssammanhang. Är inte det primära målet, kort sagt, att öka antalet svenska medaljer? Vid närmare eftertanke framkommer emellertid att ett sådant statligt mål ger upphov till problem och dilemman.

Ett första problem är att ett sådant synsätt tenderar att betrakta elitidrott som ett instrument för andra, statliga, målsättningar såsom att stärka Sverigebilden i omvärlden, främja turism och skapa intern sammanhållning. Därtill leder det ovillkorligen till svåra ställningstaganden i en rad prioriteringsfrågor. Är vissa idrotter eller mästerskap mer betydelsefulla än andra? Ska statens stöd spridas brett eller koncentreras till ett fåtal? Slutligen tenderar en sådan statlig elitidrottspolitik att öka statens styrning i elitidrottsfrågor. Det bekräftas även av internationell forskning som visat att större statliga elitidrottssatsningar ofta följs av krav på ökat statligt inflytande i elitidrottsfrågor.

Av dessa skäl skisseras ett alternativt idrottspolitiskt synsätt med inspiration från kulturpolitiken. Utgångspunkten är att elitidrott i likhet med konst, musik och litteratur har ett egenvärde som självständig kulturyttring i moderna samhällen. Detta egenvärde motiverar i sin tur att staten på pluralistiska underlättar för idrottsrörelsen att bedriva (både bredd- och) elitidrottsliga aktiviteter. Målet med en sådan politik är dock idrottslig mångfald snarare än att maximera antalet mästerskapsmedaljer. Med sådana utgångspunkter befrias staten från de många och svårlösta prioriteringsfrågor som följer av en mer resultatorienterad elitidrottspolitik. Vidare kan den statliga styrningen begränsas. Statens roll på elitidrottens område blir att skapa goda ramar och förutsättningar – men det blir därefter idrottens sak att fylla ramarna med ett innehåll.

Utblick mot framtiden

Enligt de brittiska idrottsforskarna Barrie Houlihan och Mick Green (2008) ska den tilltagande elitidrottsliga kapprustningen inom den internationella tävlingsidrotten ses som ett resultat av tre övergripande och samverkande samhällsprocesser. Den första processen är *globalisering*, det vill säga en generell utveckling mot ett ökat omvärldsberoende och en förskjutning av makt och inflytande från nationell nivå till över- och mellanstatliga organ. För idrottens del handlar det således om svårigheten för enskilda länder att upprätthålla sina egna idrottstraditioner, regelsystem och synsätt i en idrottslig värld som blir alltmer transnationell och global.

Den andra processen är *kommersialisering*. Under senare decennier har den internationella elitidrottens ekonomi ökat kraftigt. För föreningar och förbund har reklam- och sponsringsavtal, försäljning av tv-rättigheter och publikintäkter blivit allt viktigare inkomstkällor. Samtidigt har många tävlingsevenemang, klubbar och elitidrottare utvecklats till viktiga och kommersiella starka produkter och varumärken. Till detta kommer en omfattande sportindustri med märkeskläder, skor och idrottstillbehör samt ett ökat intresse hos offentliga organ att utnyttja elitidrott som medel för att främja turism, skapa arbetstillfällen med mera

Den tredje processen handlar om *ökad statlig involvering*. Starkt bidragande till dagens elitidrottsliga kapprustning är att så många nationer valt att kraftigt öka sitt offentliga stöd till elitidrott och talangutveckling. För idrottens sammanslutningar är denna utveckling på gott och ont. Å ena sidan är det ökade statliga intresset ett erkännande av elitidrottens samhällsroll och existensberättigande. Dessutom har det medfört ett väsentligt resurstillskott. Å andra sidan har stödet ofta följts av ökade krav på statligt inflytande och kontroll av elitverksamhetens utformning. Det har dessutom höjt de statliga förväntningarna på idrottsliga resultat och prestationer.

Samtliga dessa samhällsprocesser går givetvis att återfinna även i svensk idrott – i större eller mindre utsträckning. Men samtidigt visar en internationell jämförelse att den traditionella svenska idrottsmodellen fortfarande står stark. Därmed aktualiseras frågan om vilken väg som svensk idrott kommer att ta framöver. En tänkbar utveckling är att idrottsrörelsen successivt sluter upp i den globala elitidrottsliga kapprustningen – med de konsekvenser det kan medföra i form av ökad centralism och statlig involvering. Mot detta står möjligheten att den traditionella svenska idrottsmodellen även framöver behåller en dominerande ställning. Vägvalet är idrottens eget – men förhoppningsvis kan analyserna i den här rapporten bidra med reflexioner och perspektiv i denna beslutsprocess.

Referenser

- Andersen, S.S. & Hanstad, D.V. (2011). ”Den som er godt forberedt, har ikke uflaks”. Norsk OL-deltagelse i Vancouver – risiko, forberedelse og resutater. *Scandinavian Sport Studies Forum*, 2, 75–98.
- Andersen, S.S. & Ronglan, L.T. (2011a). Elite sports in Nordic countries: perspectives and challenges. I: Andersen, S.S. & Ronglan, L.T. (red.), *Nordic Elite Sport: Same ambitions – different tracks*. Oslo: Norwegian University Press.
- Andersen, S.S. & Ronglan, L.T. (2011b). A comparative perspective on Nordic elite sport. I: Andersen, S.S. & Ronglan, L.T. (red.), *Nordic Elite Sport: Same ambitions – different tracks*. Oslo: Norwegian University Press.
- Annerstedt, C. (2006). *Framgångsrikt ledarskap inom elitidrott*. Göteborg: Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs universitet.
- Augestad, P. & Bergsgard, N.A. (2008). Norway. I: Houlihan, B. & Green, M. *Comparative Elite Sport Development – systems, structures and public policy*. Oxford: Elsevier.
- Augestad, P., Bergsgard, N.A. & Hansen, A. (2006). The Institutionalization of an Elite Sport Organization in Norway: The Case of ”Olympiatoppen”. *Sociology of Sport Journal*, 23, 293–313.
- Bahr, R. (2009). No injuries, but plenty of pain? On the methodology for recording overuse symptoms in sports. *Br J Sports Med.*; 43(13):966–972.
- Bairner, A. (2010). What´s Scandinavian about Scandinavian sport? *Sport in Society – Cultures, Commerce, Media, Politics*, 4 (13), 734–743.
- Bennell, K.L. & Crossley, K. (1996). Musculoskeletal injuries in track and field: incidence, distribution and risk factors. *Aust J Sci Med Sport.*; 28(3):69–75.
- Bergsgard, N.A. & Norberg, J.R. (2010). Sports policy and politics – the Scandinavian way. *Sport in Society – Cultures, Commerce, Media, Politics*, 4 (13), 567–582.
- Bergsgard, N.A., Houlihan, B., Mangset, P., Nødland, S. & Rommetvedt, H. (2007). *Sport policy: A comparative analysis of stability and change*. New York: Elsevier.
- Bloyce, D. & Smith, A. (2010). *Sport policy and development*. London: Routledge.
- Carlson, R. (1991). *Vägen till landslaget: en retrospektiv studie av framgångsrika ungdomar i sju idrotter*. Ak.avh. Stockholm: Stockholms universitet.
- Carlson, R. (2007). Från talang till firad stjärna – vilka blir bäst? *Svensk idrottsforskning*, 1 (16), 10–15.
- Centrum för idrottsforskning (2011). Uppföljning av statens stöd till idrotten 2010. *Centrum för idrottsforskning 2011:1*. Malmö: Holmbergs.
- Chalip, L. (2006). Toward a Distinctive Sport Management Discipline. *Journal of Sport Management*, 20, 1–21.
- Cook, J.L. & Purdam, C.R. (2009). Is tendon pathology a continuum? A pathology model to explain the clinical presentation of load-induced tendinopathy. *Br J Sports Med.*; 43(6):409–416.
- De Bosscher, V., Bingham, J., Shibli, S., van Bottenburg, M. & De Knop, P. (2008). *The Global Sporting Arms Race – An International Comparative Study on Sports Policy Factors leading to International Sporting Success*. Oxford: Meyer & Meyer Sport.

- De Bosscher, V., De Knop, P. & van Bottenburg, M. (2009). An analysis of homogeneity and heterogeneity of elite sports systems in six nations. *International Journal of Sport Management and Marketing*, 4, 111–131.
- De Bosscher, V., De Knop, P., van Bottenburg, M. & Shibli, S. (2006). A conceptual framework for analysing sports policy factors leading to international sporting success. *European Sport Management Quarterly* (6).
- D'Souza, D. (1994). Track and field athletics injuries – a one-year survey. *Br J Sports Med.*; 28(3):197–202.
- Eriksson, S. (1997). *Elitidrottarens villkor: En studie av svenska landslagsidrottarens villkor på 1990-talet*. Olympisk support – Rapport maj 1997. Stockholm: Sveriges Olympiska Kommité.
- Eriksson, S. (2001). *Vägen till A-landslaget: En studie av 1011 svenska elitidrottare år 2000*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Eriksson, S. (2006). *Vägen till elittränarskap? FoU-rapport 2006:7*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Fallby, J. (2006). Spelarutveckling – ett helhetsperspektiv. Solna: Svenska Fotbollförbundet.
- Finch, C. (2006). A new framework for research leading to sports injury prevention. *J Sci Med Sport.*; May;9(1-2):3–9.
- Finch, C.F., Gabbe, B.J., Lloyd, D.G. et al. (2011a). Towards a national sports safety strategy: addressing facilitators and barriers towards safety guideline uptake. *Inj Prev.*; Jun;17(3):e4.
- Fuller, C.W., Ekstrand, J., Junge, A. et al. (2006). Consensus statement on injury definitions and data collection procedures in studies of football (soccer) injuries. *Clin J Sport Med.*; 16(2):97–106.
- Förordning (1999:1177) om statsbidrag till idrottsverksamhet.
- Giulianotti, R. & Robertson, R. (2004). The globalization of Football: a study in the glocalization of the 'serious life'. *Br J Sociology*; 55:545–568.
- Green, L.W. & Krauter, M.W. (1999). *Health promotion planning: an educational and ecological approach*. Boston: McGraw-Hill.
- Green, M. (2004a). Changing policy priorities for sport in England: the emergence of elite sport development as a key concern. *Leisure Studies*, 23 (4), 365–385.
- Green, M. (2004b). Power, Policy, and Political Priorities: Elite Sport Development in Canada and the United Kingdom. *Sociology of Sport Journal*, 21, 376–396.
- Green, M. (2005). Integrating Macro- and Meso-Level Approaches: A Comparative Analysis of Elite Sport Development in Australia, Canada and the United Kingdom. *European Sport Management Quarterly*, 5 (2), 143–166.
- Green, M. (2007a). Policy transfer, lesson drawing and perspectives on elite sport development systems. *International Journal of Sport Management and Marketing*, 2 (4), 426–441.
- Green, M. (2007b). Olympic glory or grassroots development? Sport policy priorities in Australia, Canada and the United Kingdom, 1960–2006. *The International Journal of the History of Sport*, 24 (7), 921–953.
- Green, M. (2009). Podium or participation? Analysing policy priorities under changing modes of sport governance in the United Kingdom. *International Journal of Sport Policy*, 1 (2), 121–144.

- Green, M. & Houlihan, B. (2004). Advocacy Coalitions and Elite Sport Policy Change in Canada and the United Kingdom. *International Review for the Sociology of Sport*, 39, 387–403.
- Green, M. & Houlihan, B. (2005, new edition 2011). *Elite Sport Development – Policy Learning and Political Priorities*. London: Routledge.
- Green, M. & Oakley, B. (2001). Elite sport development systems and playing to win: uniformity and diversity in international approaches. *Leisure Studies*, 20 (4), 247–267.
- Grix, J. (2009). The impact of UK sport policy on the governance of athletics. *International Journal of Sport Policy and Politics*, 1 (1), 31–49.
- Hawkins, R.D., Hulse, M.A., Wilkinson, C., Hodson, A. & Gibson, M. (2001). The association football medical research programme: an audit of injuries in professional football. *Br J Sports Med*; 35:43–47.
- Henry, I., Amara, M., Al-Tauqi, M. & Chao Lee, P. (2005). A Typology of Approaches to Comparative Analysis of Sports Policy. *Journal of Sport Management*, 19, 480–496.
- Houlihan, B. (2000). Sporting Excellence, Schools and Sports Development: The Politics of Crowded Policy Spaces. *European Physical Education Review*, 6, 171–193.
- Houlihan, B. (2001). *Sport Policy and Politics – a comparative analysis*. London: Routledge.
- Houlihan, B. (2009). Mechanisms of international influence on domestic elite sport policy. *International Journal of Sport Policy*, 1 (1), 51–69.
- Houlihan, B. (2011). Sports development and elite athletes. Introduction: The irresistible priority. I: Houlihan, B. & Green, M. (red.), *Routledge Handbook of Sports Development*. London and New York: Routledge.
- Houlihan, B. & Green, M. (2008). *Comparative Elite Sport Development – systems, structures and public policy*. Oxford: Elsevier.
- Ibsen, B. (2002). En eller flere idrætsorganisationer – hvorfor forskelle mellem de nordiske lande? I: Eichberg, H. & Vestergård Madsen, B. (red.), *Idrættens enhed eller mangfoldighed*. Århus: Klim.
- Ibsen, B. & Seippel, Ø. (2010). Voluntary organized sport in Denmark and Norway. *Sport in Society – Cultures, Commerce, Media, Politics*, 4 (13), 593–608.
- Ibsen, B., Hansen, J. & Storm, J.K. (2011). Elite sport development in Denmark. I: Houlihan, B. & Green, M. (red.), *Routledge Handbook of Sports Development*. London and New York: Routledge.
- Jacobsson, J., Timpka, T., Ekberg, J., Kowalski, J., Nilsson, S. & Renström, P. (2010). Design of a protocol for large-scale epidemiological studies in individual sports: the Swedish Athletics injury study. *Br J Sports Med*.; Dec; 44(15):1106–1111.
- Jacobsson, J., Timpka, T., Kowalski, J., Nilsson, S., Ekberg, J. & Renström, P. (2011). Prevalence of Musculoskeletal Injuries in Swedish Elite Track and Field Athletes. *Am J Sports Med*. Nov 3. [Epub ahead of print] PubMed PMID: 22053325.
- Juhlin, A.L. (2002). Svensk elitidrott i internationell konkurrens. I: Lindroth, J., & Norberg, J.R. (red.), *Ett idrottssekel: Riksidrottsförbundet 1903–2003*. Stockholm: Informationsförlaget.
- Junge, A., Dvorak, J., Graf-Baumann, T., Peterson, L. (2004). Football injuries during FIFA tournaments and the Olympic Games, 1998–2001: development and

- implementation of an injury-reporting system. *Am J Sports Med.* Jan–Feb; 32 (1 Suppl):80S–89S.
- Kulturdepartementet (2009). Regeringen godkänner RFs ansökan om elitsatsning. Pressmeddelande daterat den 15 januari 2009.
- Lindfeldt, M. (2007). Eliten e' liten – men växer. Förändrade perspektiv på elitidrott, FoU-rapport 2007:11, Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Nielsen, N.K. (2002). Idræt og lokalhistorie – pejlinger og perspektiver i en dansk og nordisk kontekst. Idræt og lokalhistorie – pejlinger og perspektiver. *Idrætshistorisk årbog, 2002*, 11–26.
- Nilsson, P. (1998). Fritid i skilda världar. En undersökning om ungdomar och fritid i ett nationellt och kontextuellt perspektiv, Ungdomsstyrelsens utredningar nr 11, Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Nilsen, P., Hudson, D.S., Kullberg, A., Timpka, T., Ekman, R. & Lindqvist, K. (2004). Making sense of safety. *Inj Prev.*; Apr;10(2):71–73.
- Norberg, J.R. (2004). *Idrottens väg till folkhemmet*. Studier i statlig idrottspolitik 1913–1970. Malmö Studies in Sport Sciences 1, Stockholm: SISU Idrottsutbildarna.
- Norberg, J.R. (2012). *Idrottens föränderliga samhällsnytta – om synen på idrottens mervärde och egenvärde från 1800-talet till idag*. Johan Hvenmark (red.), *År idrott nyttigt? En antologi om idrott och samhällsnytta*. Stockholm: SISU Idrottsutbildarna.
- Norberg, J.R., & Sjöblom, P. (2012). The Swedish elite sport system – or lack of it? I: Andersen, S.S., & Ronglan, L.T. (red.), *Nordic Elite Sport: Same ambitions – different tracks*. Oslo: Norwegian University Press.
- Oakley, B. & Green, M. (2001). Still playing the game at arm's length? The selective re-investment in British sport 1995–2000. *Managing Leisure*, 6, 74–94.
- Piggitt, J., Jackson, S.J. & Lewis, M. (2009). Telling the Truth in Public Policy: An Analysis of New Zealand Sport Policy Discourse. *Sociology of Sport Journal*, 26, 462–482.
- Pollard, T.C.B., Gwilym, S.E. & Carr, A.J. (2008). The assessment of early osteoarthritis. *J Bone Joint Surg-Br.*; 90B(4):411–421.
- Polley, M. (1998). *Moving the goalposts. A history of sport and society since 1945*. London: Routledge.
- Proposition 1998/1999:107, En idrottspolitik för 2000-talet. Folkhälsa, folkrorelse och underhållning.
- Proposition 2008/09:126, Statens stöd till idrotten.
- Renström, P. & Johnson, R.J. (1985). Overuse injuries in sports. A review. *Sports Med.*; Sep–Oct; 2(5): 316–333.
- Riksidrottsförbundet (2005). Idrottens föreningar - en studie om idrottsföreningarnas situation. FoU-rapport 2005:3.
- Riksidrottsförbundet (2009). Idrotten vill. Idrottsrörelsens idéprogram.
- Riksidrottsförbundet (2009). Redovisning enkätsvar SF. Opublicerat material.
- Riksidrottsförbundet (2010). Redovisning enkätsvar SF. Opublicerat material.
- Riksidrottsförbundet (2011). Redovisning enkätsvar SF. Opublicerat material.
- Sam, M.P. (2003). What's the Big Idea? Reading the Rhetoric of a National Sport Policy Process. *Sociology of Sport Journal*, 20, 189–213.
- SFS 1999:1177, Förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet.

- Sjöblom, P. (2007). Nordisk idrottspolitik i brytningstid: Kritiska reflektioner från en svensk lokal horisont. Idræt, nation og politik – nordiske komparationer. *Idræthistorisk årbog, 2007*, 83–95.
- Sjöblom, P. & Fahlén, J. (2011). Swedish elite sport – contested terrain. I: Andersen, S.S. & Ronglan, L.T. (red.), *Nordic Elite Sport: Same ambitions – different tracks*. Oslo: Norwegian University Press.
- Sjöblom, P. & Fahlén, J. (2012). Swedish elite sport – contested terrain. I: Andersen, S.S. & Ronglan, L.T. (red.), *Nordic Elite Sport: Same ambitions – different tracks*. Oslo: Norwegian University Press.
- Sotiriadou, K. (2009). The Australian sport system and its stakeholders: development of cooperative relationships. *Sport in Society – Cultures, Commerce, Media, Politics*, 12 (7), 842–860.
- SOU 1969:29, Idrott åt alla, Betänkande avgivet av Idrottsutredningen.
- SOU 2008:59, Föreningsfostran och tävlingsfostran. En utvärdering av statens stöd till idrotten. Betänkande från Idrottsstödsutredningen.
- Statistiska centralbyrån (2003). Föreningslivet i Sverige. Välfärd, socialt kapital, demokratiskola, Levnadsförhållanden. Rapport nr 98. Stockholm: SCB.
- Steen-Johnsen, K. & Vidar Hanstad, D. (2008). Change and Power in Complex Democratic Organizations. The Case of Norwegian Elite Sports. *European Sport Management Quarterly*, 8 (2), 123–143.
- Storm, R. (2010). Dansk eliteidræts konkurrenceevne: Resultater, målemetoder og investeringer. *Scandinavian Sport Studies Forum*, 1, 27–50.
- Storm, R. & Nielsen, K. (2010). In a peak fitness condition? The Danish elite sports model in an international perspective: managerial efficiency and best practice in achieving international sporting success. *International Journal of Sport Management and Marketing*, 7, (1/2), 104–118.
- Storm, R.K. *Skaber elite bredde? En analyse af aktuel forskning*. Idrottsforum.org. ÅRTAL?
- Svenska Kommunförbundet (2004). Föreningspolitik och föreningsstöd.
- Sylvén, S. & Karlsson, O. (2008). OS: historia & statistik, Stockholm: Norstedts.
- Timpka, T., Ekstrand, J. & Svanström, L. (2006). From sports injury prevention to safety promotion in sports. *Sports Med.*; 36(9):733–745.
- Timpka, T., Finch, C.F., Goulet, C., Noakes, T., Yammine, K. (2008). Meeting the global demand of sports safety –the role of the science and policy intersection for sports safety. *Sports Medicine Journal*; 38(10):795–805.
- Trondman, M. (2005). Unga och föreningsidrotten. En studie om föreningsidrottens plats, betydelser och konsekvenser i ungas liv, Ungdomsstyrelsens skrifter 2005:9, Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Wallin, B. (1980). *Elitidrottaren i Sverige*. Stockholm: Sveriges Riksidrottsförbund.
- van Mechelen, W. (1997). Sports Injury Surveillance Systems. *Sports Med.*; Sep 24 (3): 164–168.
- Wijk, J. (2007). Det svenska "golf- och tennisundret": en parallell framgångshistoria. Om tennisens och golfens elitutveckling samt en ansats till förklaringsmodell gällande orsaksfaktorer till idrottsframgångar. *Idrott, historia och samhälle, 2007*, 32–59.

- Wijk, J. (2012). The Swedish 'golf and tennis miracle' – two paralell [sic!] stories. I: Andersen, S.S. & Ronglan, L.T. (red.), *Nordic Elite Sport: Same ambitions – different tracks*. Oslo: Norwegian University Press.
- Åmark, K. (1973). *Makt eller moral. Svensk offentlig debatt om internationell politik och svensk utrikes och försvarspolitik 1938-1939*. Stockholm: Allmänna förlaget.

Intervjuer i kapitel 4

- Abrahamsson, J. Intervju, 2011-06-07.
- Berg, P. Intervju, 2011-05-16.
- Boustedt, T. Intervju, 2011-05-31.
- Eliasson, T. Intervju, 2011-06-03.
- Fahlgren, P. & Karlsson, T. Intervju, 2011-05-26.
- Frölander, L. Intervju, 2011-05-30.
- Grahm, E. Intervju, 2011-06-15.
- Högberg, N. Intervju, 2011-05-31.
- Jansson, H. Intervju, 2011-05-02.
- Knape-Lindberg, U. Intervju, 2011-05-19.
- Lewén, L. Intervju, 2011-06-21.
- Lindahl, J. Intervju, 2011-05-23.
- Lindberg, A. Intervju, 2011-05-19.
- Lindgren, O. & Olsson, S. Intervju, 2011-05-31.
- Lindh, J. Intervju, 2011-06-13.
- Lopes, I. Intervju, 2011-05-02.
- Magnusson, K. Intervju, 2011-05-11.
- Nikkulainen, P. Intervju, 2011-05-12.
- Rickardsson, D. Intervju, 2011-06-16.
- Salter, G. Intervju, 2011-05-04.
- Schultz, H.-E. Intervju, 2011-05-26.
- Seremeti, F. Intervju, 2011-05-23.
- Tjernberg, L. Intervju, 2011-05-03.
- Östberg, A. Intervju, 2011-05-17.

Centrum för idrottsforskning
www.centrumforidrottsforskning.se

ISBN: 978-91-979562-5-3

